ჩვენებური საქმის გოლო

ანტონ ფურცელაძისა

გამოცემული

ზ. ჭიჭინაძისაგან

თბილისი

სტამბა მ. შარაძისა, ნიკოლოზის ქუჩა. № 21.
Типог. М. Шарадзе, Никол. ул., № 21.

1893 წ.

Дозволено Цензурою 22 Мая 1893 г. Тифлисъ.

ჩვენებური საქმის ბოლო.

ნაამბობი ბესარიონ ვარგისაშვილისა.

I.

— ახლა დამიგდე ყური,—დაიწყო ბესარიონ ვარგისაშვილმა, რომელსაც კვლავაც ბევრი რამ უამბნია ჩემთვისა.—

— დიდ-მარხვა იყო. რა-კი ვიცოდი, არ ამცდებოდა, მე მარხვის პირველს კვირასავე დავიწყე მზადება საზიარებლათ, რომ მინამ ამოკლე დღეები იყო, უფრო მოვითმენდი მარხულობას. ბედნიერია ის კაცი, ვინც ასცდენია იმგვარს მარხულობას, რომელიც მე გადამივლია ჩემს სიყმაწვილეში. მთელი ორი კვირის განმავლობაში მოზარდს ყმაწვილს მარტო დღეში ერთხელ მაძლევდნენ პურის ჭამის ნებას, ისიც, რაკი თითქმის ყოველთვის გიორგობის თვემდის ძლიერ მიგვდევდა ხოლმე პური, პურის მაგივრათ უნდა დავსჯერებოდით მჭადსა და ხშირათ ნაცარკვერსაც, რა-კი გამომცხობელი ყოველთვის არა გვყვანდა. ლობიო და სხვა სამარხო დიდ-მარხვამდის ძვირიან თუ მიგვდევდა. მაშასადამე მთელი დიდმარხვა უნდა გაგვეტარებინა ცარიელს მხალზედ, თუ-კი ან იმის გაკეთებას არავინ დაიზარებდა ან თუ-კი იყო ის ხოლმე ყოველთვის შემოსული. ამას დაუმატეთ ახლა ისა, რომ დღეში სამჯერ უნდა მდგარიყავ სასტიკი ხუცესის წირვა-ლოცვაზედ, რომელიც საკითხავი წიგნებიდამ არც ერთს სიტყვას არ გამოაკლდება, რადგან დიდ ცოდოთა რაცხდა, და ამასთან არც ერთს სიტყვას არ გაგა-

გებინებდა, რადგან იმასაც და დიაკვანსაც ნიადაგ ერთისა და
იმავე სიტყვების გამეორებით, მოჰბეზრებოდათ ამათი კითხვა,
რისგამოც ჩქარობდნენ ამათს გავლას და მხოლოდ გესმოდ
ცხვირში დუდღუნით დაუსრულებელი „ამ ნუ, ნუ, ნუ, ნუ“
და შიგა და შიგ გაჰიანურებით, ისიც გადაფურცვლის [illegible]
„და ჰეე უფალო!“ ან „და არარაჰიდგან იქმნეს რა“ ან [illegible]
ღაღადჰყო ხმითა დიდითა... ჰხ! ხმითა დიდითა“ და შემდეგ
ისევ „ამ ნუ, ნუ, ნუ“. ამდენ სიკეთესთან ჩვენი ხუცესი ცა-
კარსა რეკამდა თითქმის მამლის ყივილისას. ყოველივე ესე ჩ[illegible]
თვის იყო ძალიან ძნელი საქმე. უამისოთაც ნახევარზედ მში-
ერი, ახლა მთელი ორი კვირა საზიარებლათ და ზიარების უკან
მარხულობა დღეში ერთხელ ცალიერი მჭადის ჭამით და მთელ
ლი დიდმარხვა მხოლოდ დღეში ორჯერ კიდევ ცალიერი მჭა-
ზედვე ყოფნა! ამ შემთხვევაში ან მეცნიერება სტყუის, ან ქა-
ართველი კაცის სტომაქი! დღეს რომ შემომხედოს ვინ[illegible], ვინ
დაიჯერებს, რომ ამას, იოანე მრისხანეს სასჯელი[illegible] ან, ამდენი
შიმშილიც გამოუვლიაო. მთელი თვეობით. [illegible] თვეობით ცა-
ლიერი მჭადი და ათასში ერთხელ [illegible]ერი მხალი! დიახ!
რომ უთხრა ფიზიოლოგებს, არ [illegible]აიჯერებენ...

მოვიდა ზიარების [illegible] გახარებული ველოდი, ხვალ
ამ შემთხვევისა [illegible]მიმიწვევს სადილათა ტაბლასა და კოლიოებ-
ლათ, ან მეუბილის ფიქრებით მე წავედი ზიარების ლოცვის მო-
ზეძენელათ, რომელიც უნდა ვახშმობის დროს დაწყობილიყო
და შემდეგ განახლებულიყო კიდევ შუაღამის ლოცვით. ყვე-
ლა მაზიარებლები ვიყავით ერთს დიდს დარბაზში შეყრილნი
ღამის სათევლათ, სადაც მღვდელს უნდა ეკითხნა ზიარების
ლოცვები. დარბაზი იყო სავსე მაზიარებლებით, ასე რომ თი-
თქმის ტევა აღარ იყო. მე, როგორც ბატონიშვილს, დამით-
მეს ცეცხლაპირას ალაგი. ცეცხლზედ, რომელიც ენთო შუა-
გულ დარბაზში, ედო ერთი უზარ-მაზარი კაკლის კუნძი, წყალ-

ში გაჟღინთული, და ქვეშ ამ კუნძს ეყარა რამდენიმე ნედლი ფერი წიფლის ხისა, ასე რომ, ანთების მაგივრათა, ეს კუნძი ანთოლავდა და გვთხრიდა თავისის ბოლით თვალებსა. აქა იქა ადგილებზედ ენთო მკვრები, რომელთაც წამდაუწუმ უჟინჟღი-ნებენ მაზიარებლები, რომ არ ჩამქრალიყვნენ, და ამ მკვრე-ბოლი შავი ღრუბელივით ედებოდა შავათ შეჭვარტლულს ფარაზსა, რომელსაც კუნწულ-კუნწულათ ჰქონდი ყოველს ზარეზედ ჩამოკიდებული მჭვარტლის ჯაგნები. ქანდარებზედ ბრწყინვალე ქათმები და ინდოურები გაოცებული ამ უცნაურის ბრბოთვის ამბისაგან, ფთხრიალებდნენ ჭერქვეშ და კრუტუნიბდ-ნენ. პაწაწინა ხბო, რომელიც იყო ხელით შეგდებული თაროს ქვეშ, რომ არავის გაეჭყლიტა, შიგა და შიგ გამოიზმუოდა და თხოულობდა თავის დედის ძუძუსა, რადგან არ ერია ის ჩვენს მარხულობაში, თუმცა ლოცვების მოსმენა და ღამის თევა ამასაც ჩვენთან მოუხდა. კუთხეში მოყუჟული ბატები საშუ-ხაშუ ასტეხდნენ სინათლისაგან შეწუხებულნი, ფრთების ფრთხიალსა და ალოალის ხმით ყიყინსა, თითქო კიდევ რომ უნდა გადაარჩინონო ბეჯრის შემოსევასა. მღვდელი, კისერზედ ერთი ძველის ოლარით, რომელიც უნდა ყოფილიყო ასის წლის ნახმარი მაინცა, და ერთი აპაწაწა ჩალის სამთლით ხელ-ში, ჩაჰყურებდა ლოცვანში და დუდღუნებდა ცხვირში ხრინ-წიანის ხმით ლოცვებსა. ჩემს მახლობლათ ისხდნენ ბევრი ყმაწ-ვილი და გასათხოვარი ქალებიცა. თითქმის ჩემზედ ბოლოს ერთი ახალი პატარძალი. რომელიც თუმცა თითქო ცდი-ლობდა ჩემს დაშორებას, მაგრამ ვითომც ვიწროობისათვის თა-ვი ველარ დაეღწია. სანახაობა ამ ქალისა სრულიად არავითარს სასოებას არ წარმოსთქმიდა. იმისი შავი, ცოცხალი მარბენა-ლი თვალები, იმისი უკმაყოფილოთ აფხეკილი ცხვირი და პა-ტარა ალისფერი მაღლად აკრული ტუჩები ცხადათ გამოსთქვამ-დნენ, რომ ამისი გული და სული სრულიად ერთმანერთზედ შორი-შორს იყვნენ. იმისი მაღალი ტანი, მსხვილი კავის ნაწ-

ნავები, კიტრივით გ[illegible]ეკნილი სავსე აგებულება, თეთრ ყირ-მიზათ აყვავებული ლოყები, სწორედ გითხრა, მეცა და სხვა ჩემს ტოლს ბიჭებსაც სრულიად გვავიწყებდნენ, რისთვისაც ვიყავით აქ მოსულნი, მერე რაკი ისიც ვიცოდით, რომ ამის-თანა მშვენიერს გოგოს ჰყვანდა ერთი უხეირო ბაჯაჯღანა ქმა-რი. პატარძალი ჰგრძნობდა ამასა და ხამუშ-ხამუშ მორცხობით ცოტა არ იყო უკვერდებოდნენ ლოყები, რომლებიც კიდევ უფრო ამშვენებდნენ იმასა; მაგრამ, როგორც სჩანდა, თუმცა მორცხობდა ჩენს ვჩუმს გულის თქმათ, მაინც შიგა და შიგ ქიში-ქვეშ ისე გამოგვყურებდა თავისი მაცდური თვალებით, თი[illegible]ქო გვეუბნებოდა: ვაი თქვენი ბრალიცა, რა უხეიროები ხართო.

როდის-როდის მღვდელმა დაასრულა ღამის პირის ლოცვა. ღამის მთევლებმა, რომ ძილი არ მოსვლოდათ, დაიწყეს, ერთმანეთში მასლაათი, ზღაპრების თქმა და სხვა ამბებისა[illegible] მო-გონება. ერთი ახალგაზდა ბიჭი უამბობდა თავის ტ[illegible]ჩეს თა-ვის ჰიდაობასა.

— მოვიკიდე, ძმავ, და მე შენ გითხრა, [illegible]ალამ ნ[illegible]ჭყუნე-ბი გამადინა. დაუსხლტი კიდევ ხელიდ[illegible]ა. დაუტრიალდი ერ-თიც კიდევ, დავიჩოქე და ეეჰჰეეი[illegible] სწორედ საროზგე რუსი სალდათივით-კი გადავშოტ[illegible]. ამიტაცა, ბიჭო ბატონ სიძემ ეა როგორც თავი ო[illegible]ერთს ისე მკოცნიდა... ღმერთმა ადღე-ერძელა, ერთი[illegible]კაი ჭრელი მანათიც ჩამიდო ხელში.

[illegible]ერედგან ერთი შუა ხანს გადასული გლეხი ელაპარა-[illegible]ოდა თავის ტოლსავე გლეხსა.

— ამითანა გასავერანებელი წელიწადი არა ყოფილა. მუჭა-ზედ დაყრა რა არი, მუჭაზედ დაყრა არ მომივიდა. ამოდენა ქულფათობა რითი უნდა გამოვკვებო არ ვიცი. აქამდინაც რა-ღაც ღვთის მადლი ტრიალებდა, თორემ ეჰეეი!.. ძაან გაჭირე-ბული ვიყავით... თესლი თესლათ დავლუპეთ... საქონელი გა-დასახადებში წაიყვანეს... მე შენ გითხრა, დიდი საცოდაობაა.

ჩვენ თავსა რო დავფიქრდეთ... ზოგჯერა, ძმავ, მთელი დღე გავა ნაცარკვერი არ გაჩნდეს ჩვენ სახლში.

მესამედგან ისმოდა:

— აზნაური ჩვენოდენას ვერ აიტანს. აი, ძმავ, ზაალი. რაც მაგას ჯაფა გამოუვლია მარტო შვილების დაზრდაზედ (ის ლაპარაკობდა მამაჩემზედ) იმას ვერც ერთი აზნაური ვერ შეესძლებს. სად შეუძლიან ზაალსა, რომ ჩვენოდენა ღამე გარეთ გდება გამოიაროს. თავი არ მამიკვდება ისეთ ავდარსა და ყინვაში ვგდებულვარ გარეთა, რომ ცა ინგრეოდა. ჯერ მარტო შვილისა თქვი, რაც გლეხ-კაცი ღამე მეხრეობაში ჯაფაშია... ზოგჯერ თითო კვირაობით ცარიელი მჭადის ამარა ტყეში გდიხარ. ერთხელ, ტივების საჭრელათ რო ვიყავით, მთელი კვირე ისეთი ტეხრა აგვიტყდა, რომ ჩვენი ძვალი და რბილი ველარათი ვერ გავათბეთ. ერთი უზარ-მაზარი ხე მოტეხა ქარიშხალმა, სამ-სამი კაცი კინალამ ქვეშკნეთს ჩაგვიტანა, უღელი კამბეჩი როგორც კვერცხი, ისე ჩასრისა. სად შეუძლიან აზნაურ ესეები.

მეოთხეთგან ორი პატარძალი მისხდომოდნენ ერთმანეთს, ჩურჩულობდნენ და ხშირათ იყურებოდნენ ჩუმად ჩვენსა და ჩემს გვერდით მჯდომს პატარძალზედ დაცინვითა.

მკვრები ზოგან ჩაჰქრენ და ზოგან ძლივს-ღა ჰბუუტავდნენ. მე ველარ შევიმაგრე თავი და ჩამძინებოდა. კაკლის კუნძი, რომელიც ჩვენ ცეცხლობას გვიწევდა, ახლა აღარც-კი ჰყრჩოდა და მხოლოდ იყლინთებოდა. დარბაზში არ იყო სიცივე, რადგან ამოდენა ხალხილის ოშხივარი სრულიად საკმაო იყო, რომ გამთბარიყო ისა. ამისგამო მეძინა ტკბილათა და მელანდებოდა სიზმარში სულ კარგი ნაზუქები, ქადები, რომელიც ყველიერში მეჭამა, კარგი ღორის სუკები. მაგრამ სიზმარშიაც მქონდა ჩანარჩუმებული, რომ თუ ამათა ვჭამდი უნდა მომცდარიყავი...

ძილში უცებ შემომესმა ღვდლის ჯავრობა.

— თქვე ცოდვილებო, თქვენა! ერთი ღამე ვერ მოგითმენიათ და სხვა რა კეთილი უნდა გამოვიდეს თქვეგან! აკი ხეირიც იმიტომ გაყრიათ, რომ ღმერთზედაც და ხატზედაც ხელ აღებულები ხართ!

ამ ხმაურობაზედ, დაიწყეს შიგა და შიგ ადგომა და თვალების ფშვნეტა. გარდა ორიოდე ბებერი დედაკაცისა, რომელნიც საცაღას კუნჭულში მიმსხდარიყვნენ, ყველას ეძანათ მაგარის ძილითა.

მე წამოვიწიე ასადგომათა. ჩემს მახლობლათ ჩემს მეზობელს პატარძალს ეძინა მაგრა ჯ ხელები ჰქონდა ჩემს მუხლებზედ გადმოყრილი. გავსინჯე კარგათ, სწორეთ პატარძალის ხელები იყო, მსუქანი ფაქიზი... ვიღამაც წააჟინჟღილა ცეცხლი. მე ავიმართე უცება. ღვდელმა აანთო ჩალის სამთელი. გაჩაღდნენ მკვრები. წამოიშალნენ ყველანი. გაჩაღდა შუაღამის ლოცვა. დედამთილმა შენიშნა პატარძალს ამგვარი მოურიღებლობა და ლანძღვით გადაათრია იქითა. ნამძინარევი პატარძალი, წითლათ ლოყებ დაკვერებული, კიდევ უფრო ჰშვენოდა . . .

გათავდა შუაღამის ლოცვაცა, რომ მე სრულიად არ გამიგონია ის ღვდლის ლუღლუღიცა, რომელიც წინათ მესმოდა ხოლმე. ღამის მთევლებმა დაიწყეს ისევ ღაღანი და ლაპარაკი, რომ ძილი არ დარეოდათ, მე პატარძლის ფიქრში ვიყვავ . . . . . ამაში დამძლია ისევ ძილმა და ამოუშვი ფშინვა. მძინავს და ვხედავ ჩემს თავს ერთ რაღაცა უდაბურს ყრუ ადგილას, ტყეში, რაღაცა წყლის პირას. ნაცნობი პატარძალი გამოდის ტყიდამ დედიშობილა, შვენიერი, სპეტაკი, სრული, გაშლილის კავებით, ათვილიერებს მორცხვათ აქეთ-იქით, ხომ არავინ მიყურებსო და დამშვიდებული ამ მხრივ, შედის მუხლამდინ წყალში და ბანაობს. მე ვგრძნობ, რომ ვარ სიზმარში, რომ ცხადლივ ამას მე ვერა ვნახავდი. . . . . .

როდესაც გამაღვიძეს, ცისკარზედ წასასვლელათ, ვგრძობ რომ ამ სიზმარმა მამაცდინა ზიარებასა. გულ-ჩათუთქული.

დავბრუნდი შინა და უთხარ დედაჩემსა, რომ სიზმარმა მამაცდინა მეთქი წმინდა საიდუმლოსა. დედაჩემის ღვთის მოყვარე გული ააშფოთა ამ ჩემმა უწმინდურებამ.

— როგორც შენა ხარ ღმერთზედ ხელ აღებული, აკი ღმერთიც ისრე გიმართამს ყველაფერში ხელსა! რომ ჩემს წასაწყმენდათ არ გამჩენოდი და გამწყალებოდი მუცელში, ის არ მერჩივნა, შენ ჩემო სულთამხუთაო! თათარმაც-კი იცის თავისი რჯული და ლეკმაც,—შენ ხომ ქრისტიანი ხარ, შე ქრისტესაგან არ გასაშვებო!—გაათავა ამითი ჩემი ზიარების მოცდენა დედაჩემმა.

გამიხდა ხელმეორეთ მოსამზადებლათ საქმე. მე მეორე კვირასვე დავისწყე ისევ მზადება. გულში თანა ვჯავრობდი პატარძალზედ და თან-კი სიზმრათაც მენატრებოდა იმისი შეხვედრა. ზიარების ღამეს, რომ კიდევ რამე ამგვარი საქმე არ დამმართოდა, ისე გავიჭირე საქმე, რომ მთელი ღამე არ დამიძინია. ვეზიარე და, თითქო რაღაც საპალნე ჩამომეშვა მხრებიდამა. თუმცა მთელი ღამის უძილო ვიყავ, მაგრამ ვგრძნობდი როგორღაც თავს მსუმბუქათა. ამ დღეს ჩვენები ყველანი ეზიარნენ და ამის გამო გვქონდა კარგი სადილი: ლობიო შეჭამადათ და სირსვლათ, ბაკლა, ჭინჭარი ნიგვზითა, და ასე გასინჯე ხიზილალაცა, რომელსაც თუმცა ცოტა ხავსიცა ჰქონდა მოკიდებული და სიმძაღეც შესული სიძველისაგამო, მაგრამ მაინც ხიზილალა ერქვა და აღვიძებდა ჩვენს მადას ახირებულათა. გვქონდა ღვინოცა, რომელიც ერთი ნახევარ თუნგი გამოერთმიათ საცაღას გლეხ-კაცებში. მჭადის მაგივრად გვქონდა პური და ისიც გამტკიცული. ერთის სიტყვით, შემდეგ ამდენის შიმშილისა, მე ამ სადილს ვრაცხდი შეუდარებელ სადილათ და ამ დროს თვით ია ბუჭყიაშვილთანაც რომ დავეპატიჟნე ვისმე სადილათ, არ წავიდოდი, რადგან დარწმუნებული ვიყავ, რომ ამაზედ უკეთესი სადილი ძნელათ თუ ვისმე

ექნებოდა. ამასთან ტკბილიც არის შენს სახლში მაძღრისათ გემრიელი პურის ჭამა, როდესაც ამგვარი სადილები იშვიათია შენს შინაობაში.

მეორე დღეს კიდევ მქონდა თავისუფლათ პურის ჭამის ნება და მასუკან ისევ მარხულობა მთელი კვირა. მერე, თუმცა ზიარების მარხულობა არ მედო წინა, მაგრამ მაინც ისევ იმგვარი მარხულობა, რომ დღეში ორჯერ შეგეძლო პურის ჭამა. ყოველივე ესე იყო ჩემთვის მეტად სამძიმო და ვგრძნობდი რომ ამ გვარის დამშეევით უფრო ბევრსა ვცოდავდი ღმერთსა.

მე იქნება კიდევ არ დამძიმებოდა ეს ცხოვრება, რომ პატარაობითვე არ გადავჩვეულიყავ ამასა. პატარაობითვე მე ჩავარდი ერთს სასწავლებელში მოშორებით ჩემის ქვეყნისა, სადაც, თუმცა არ იყო ბედნიერი ცხოვრება, მაგრამ მუცელიკი ამაზედ მაძღარი მქონდა. ამასთან მე დავყავდით ყოველს თავისუფალს დროს ერთი დიდიკაცის სახლში, რადგან იმათ ქალებს მოსწონდათ ჩემი უცხო ტომის სახე და გცევა. ამ ცხოვრებაში მე დავყავ რამდენიმე წელი და თითქმის დამავიწყდა ჩემი ძველი გარემოებანი. მაგრამ, როგორც ქართველები იტყვიან: საწყალს კაცს არც გასთენებია და არც გაუთენდებაო,—სწორედ ისე მოამივიდა მეცა და ჩემს ქმობლებსაც. განებივრებული უცხო მხარეს დიდკაცების სახლებში, უცებ დავბრუნდი შინა და მივადეგ ჩემ საკოდავ ღარიბ დედმამას კარსა, რომელნიც მოელოდნენ ჩემსგნით დიდ საბოლოვოსა და სიღარიბიდამ ერთხელაც არის თავის დაღწევას. ამ უცნაურის ამბით ელდა იმათი იყო გამოუთქმელი. რამდენი წვალება, თრევა, უკანასკნელი სარჩოს გაყიდვა დასჭირდათ ჩემი ალაგას მიცემისთვის, და ახლა, ასე უცებ, ყოველი ამაგი, ყოველი იმედი ერთბაშად მოესპოთ. იმათთვის იყო ელდა ჩემი დაბრუნება, მაგრამ ჩემთვის იყო ეს წმინდა წამება. როდესაც დავინახე ჩვენი ისევ ძველებური, თავიდამ ბოლომდინ შა-

ვათ გაქვარტლული დარბაზი, სადაც თავზედ გვეყარა პურის გოგრეხები, პურის კიდობნები, ცომის ვარცლები თავისის ცხვრის ტყავებითა, სარეცხის ვარცლები, თაბხები, ხონჩები, გუდები, ტომრები, ჭილობები, მთელი და დანტვრეულ დალეწილი ქილები, ქოთნები, კოკები და სხვა ათასი ჩიხო-მახო; როდესაც დავინახე წიწილ-კრუხი, რომელიც ზედ თავზედ გვასხდებოდნენ, ძაღლები, ღორები, თხები, რომელთათვისაც ყოველთვის ღია იყო ჩვენი სახლი და რომელნიც ჩვენ არაკი გვეკუთნოდნენ,—მე ამეშალა სევდა და წარმამიდგა დაკარგული ნეტარება. მე ჩემს თავს ვგრძნობდი უცხოობაში, მე ვერ წარმამედგინა, რომ ეს იყო ჩემი სამშობლო სახლი, სადაც პირველათ დავინახე მზის ნათელი, სადაც პირველათ შევისუნთქე ჰაერი, სადაც პირველათ გავიგონე ტკბილი ალერსი და მწარე წყევლა ერთმანეთში არეული. მე მიდუღდა და მიჩუდა გული, მე ვეძებდი მარტოობას, რომ არა-კი მინდოდა გამეზიარებინა არავისთვის ჩემი სევდანი, რადგან ვიცოდი, რომ ამ სევდას ვერავინ მიმიხვდებოდა, რადგან იმათ ამაზედ უკეთესი ცხოვრება არ ენახათ. დავიხელებდი მარტო თუ არა თავსა, ვიქარვკბდი სევდას ცხარის ცრემლებით. მე შემძაგდნენ ყველანი ჩემს გარშემო, რადგან ისინი არ ჰგრძნობდნენ და ცივათ უყურებდნენ ჩემს მწუხარებას. მე უყურებდი იმათ, როგორც არა ღირსთა და ამ სიღარიბეში ვხედავდი იმათ დამნაშავეთა. ისინი ჰგრძნობდნენ ყველას ამასა და მიყურებდნენ, როგორც მოკვეთილს ასოს.

ყველა ჩვენი სახლიკაცები, გარდა ერთისა, იყვნენ თითქმის ისეთივე ღარიბები, როგორც ჩვენა. გარჩევა ჰქონდათ ერთმანეთში ძალიან მცირე, მამაჩემი გააღარიბა კიდევ იმან უფრო, რომ მოუნდა შვილების სასწავლებელში მიცემას. სხვებს არც შვილები დაეზარდნათ. „მამა პაპათ თუ არ უსწავლიათ, გაიძახოდნენ ისინი, მე თქვენ მოგახსენოთ ვერ უცხოვრიათ!“ მამა პაპანი, მართალია, სცხოვრობდნენ, პურს და ღვინოს მო-

ჭარბებულები, მაგრამ ეს იმიტომ ჯერ რომა იყვნენ ცოტანი და მამულები ჰქონდათ საკმაო, რომელნიც წელიწად გამოშვებით მაინც ისვენებდნენ ხვნა თესვისაგან; მეორეც იმიტომ, რომ თავის ბატონობას არაფრად აფასებდნენ და მუშაობას არა თაკილობდნენ. ახლა-კი სულ სხვა იყო. სადაც აქამდინ ერთი პატრონი იყო, ეხლა გახდა ხუთი და ექვსი; მიწა, რომელსაც აღარ ჰქონდა დასვენება, თან და თან იღლებოდა და მოსავალს იძლეოდა ნაკლებათ. ამასთან, ახლანდელი ბატონები თავის თავს უყურებდნენ ნანდვილ ბატონათა და შრომა მიჩნდათ სათაკილოთ. ამისგამო ცხოვრებაც იმათი ჰხდებოდა უკანასკნელი და ყოვლად გონებისა და გრძნობის დამხშობი იმათთვის, ვინც გარეშე ამ ცხოვრებისა არა ჰხედავდა სხვა უკეთესსა.

რაკი ამ ნაკლებულებაში ჩავვარდი, როგორც ზემოთაც იყო ნათქვამი, მე ახირებულად მიღრინავდა გული. ჩემი სახლში მოთმენა შეიქმნა შეუძლებელი. რაკი ერთი და ერთი დამატყეს, რომ ჩემი გული არ ურიგდებოდა ამ ცხოვრებას და სახსარი-კი არა ჰქონდათ, რომ აქედამ ვეხსენით, რადგან მამაჩემს აღარ მოსდევდა აღარც მუხლები და აღარც შეძლება ჩემს საქმებზედ სათრევლათ, შინაურებმა თან და თან შემაჩვიეს პირი. რამდენიც ისინი ჰკარგავდნენ ჩემს ხათრს და თავაზას, იმდენი მე უფრო ვღელდებოდი და ვაგრძნობინებდი ჩემს უკმაყოფილებას. რამდენიც მე ვაცხადებდი ჩემს უკმაყოფილებას, იმდენი ისინი მიდგებოდნენ ჯიბრში, და ბოლოს მექცეოდნენ სრულიად უკანასკნელად. ეს კიდევ უფრო მიწყლავდა გულსა და ხშირათ მომდიოდა ფიქრი, რომ მოვრჩენოდი ამ ცხოვრებას, ერთხელ და ერთხელ ამეღო თავზედ ხელი და გამოვსალმებოდი წუთისოფელს. მაგრამ ამ დროს საიდამღაც გამოიტყვრებოდნენ ტკბილი იმედები და მიფანტავდნენ ამ სულ მოკლე, ან, ვინ იცის, იქნება სულ გრძელ აზრსაცა.

ერთად ერთი ნუგეში იყო ხოლმე ჩემი ამ ჩემს მდგომა-

ეკეში დეიდაჩემის ეფემიას სახლი, რომელიც იდგა ჩვენი სოფლიდამ ერთი ოცდა-ათს ვერსზედ.

დეიდაჩემი არ იყო ჩვენსავით ღარიბათ, თუმცა ოჯახში მარტო ეს იყო გამგებელი, რადგან ქმარი, იოთამ ნაწრეტი-შვილი იყო უფრო ფილოსოფოსი, ვიდრემ მშრომელი კაცი. ის, მუდამ ამოგანგლული ბუნბულებსა და ბურტყლებში ტანისამოსით ლოგინში გდებისგან თავის ერთ ჯურღუმელო ოთახში, რომელიც აქამდინ საკუჭნაოთ ჰქონდათ ამათ, კარგა გძელის თმით, რომელიც გარშემო კინკრიხისა ქოჩრის ქვეშ ჰქონდა გამოპარსული, იმერულის გძელის გაწკეპილის ინით შეღებილის ულვაშებით,—ეძებდა ყოველს მარჯვე შენთხვევას ვისთანმე გაბაასებისას და ემუსაიფებოდა ყოველს გამვლელს-გამომვლელს. იმას მეტადრე უყვარდა ბაასი მოსწავლე ახალგაზდებთან. ის თავის თავს ჰრაცხავდა მართლაცა-და სწავლულათ, თუმცა თავისი დღეში წიგნი ხელში არ აეღო და არ იცოდა არც კითხვა, არც წერა და არც გაურახს იქით სადმე წასულიყო, სადაც თავის ყმაწვილობაში ჰხლებოდა ერთს რომელღასაც სარდალს თუ სარდლის შვილს ორბელიანსა. ქალაქიც, თავის სიზარმაცის გამო, არ ენახა ერთხლის მეტად, ისიც თავის ყმაწვილობაში, უცოლობის დროს, სადაც ერხელ დიდის სარდლისა თუ სარდლის შვილისთვის ეყიდნა ერთი მანეთისა მთელი ჯორის საპალნე მწვანილი, რადგან მანეთის ხურდა არა ჰქონოდათ და მიეცათ მთელი მანეთი, იმ ფიქრით, რომ თითონ მიხვდებოდა და იყიდდა ხუთი გროშის ან შაურის მწვანილსა. მეცნიერებაზედ-კი თავს უფრო იმისთვის სდებდა, რომ, როგორც თითონ ამბობდა, იყო დიდებულს სასახლეში გაზდილი.

მამულები ჰქონდათ ამათ საკმაო. ესენი იყვნენ მონახევრენი რამოდენისამე ბიძაშვილისა, რომელთაგანაც ბევრნი რამდენსამე წილად იყვნენ გაყრილნი, და რომელნიც მომეტებული ნაწილი იყვნენ ძალზედ ღარიბები. ესენი ყველანი სახ-

ლობდნენ ერთს ალაგას და გაჰყურებდნენ ერთმანერთის ჯამსა და კოვზსა.

ამ ყველა სახლიკაცებს ჰყვანდათ ერთი მონახევრე, ბაადურ ნაწრეტიშვილი, რომელიც მართლაცა და კარგი შეძლების პატრონი იყო. იმას ეყოლებოდა ორმოც კომლამდის კაცი, მრავალი ჰქონდა სახნავ-სათესი სამკვიდრო და ნასყიდობა, უზარ-მაზარი დიდი ზვარი, დიდი გაშლილი კარმიდამო, კარგს პლანზედ აშენებული დიდი სასახლე ზედ ციხეზედ მიდგმული, ფული მრავალი გაცემული, რომელიც ყაზახ-ბორჩალოში დიამბეგად მყოფობის დროს ეშოვნა; თითონ სუფთა ცხოვრება. შვილი ჰყვანდათ მარტო ერთი, რომელმაც ამ ორი წლის წინათ დაასრულა გიმნაზია და იყო წასული უნივერსიტეტში. ამათ მოსდევდათ მრავალი დიდკაცობა და მოსამართლენი. სახლიკაცებს სრულიად არ მისდევდა და უყურებდა თაკლითა. სახლიკაცობა და მეზობლობა უყურებდა ამის ცხოვრებას შურითა და ინადითა და ყოველს შემთხვევაში ცდილობდნენ, რაშიაც-კი მოასწრებდნენ, ჩუმჩუმათ ამის ზარალსა და წყენასა. ცოლათ ამასა ჰყვანდა ერთი თავადიშვილის ქალი, სახელათ სიდონია, რომელსაც ეგრეთვე მოჰყვა საკმაო ყმა და მამული მზითევში...

ამ ბაადურს გარდა ნაწრეტიანთში ყველაზედ კარგათ იყო ქმარი დედაჩემისა, იოთამ. სხვები იყვნენ სულ წისქვილზედ დასაფქვავები.

მაშინ, როდესაც იოთამი უნდებოდა მარტო ფილოსოფოსობას, დედაჩემი იდგა მთელი დღე ფეხზედ, აკეთებდა თითონ საქმეს, ადგა მუშებს თავსა, აძლევდა თავდარიგსა, ჰგზავნიდა ტყეში, აბარვინებდა, ასხვლეფინებდა, აღობინებდა, ალეწს ვინებდა. ერთის სიტყვით ის იყო დაუცხრომელი და სასტიკი ჯანიანი მუშა დედაკაცი. პატარას ხანს ცოტა არ იყო ქმარძალას ატანდა, მუშას თავს დასდგომოდა და ეკეთებინა საქმე, მაგრამ, რა-კი დაატყო ეს თავის ფილოსოფიით

მხოლოდ აცდენდა მუშებსა, საქმის გაკეთების მაგიერად, მაშინ ამან შესცვალა თავისი აზრი და მიანება ქმარს სადავები საფილოსოფოთ, მხოლოდ შიგა და შიგ კიღევ ვალათა რაცხდა დაეტუქსა უსაქმობისათვის და ძალა იყო თუ ნება ანდობდა წკრილმან საქმეებს, სადაც ვისთანამე ვერ იფოლოსოფოსებდა ესა.

ამათ, ერთის ქალის მეტი, სხვა შვილი არ მისცემიათ და ესეც მიეცათ სიბერის დროს. ეს იყო ეხლა ჩვიდმეტ-თვრამეტის წლისა და სიძხნევით სახიერი დედა. ეს ერთი ორიოდ-სამი წელიწადი ებარა კიდეც ზავედენიაში თუ ინსტიტუტში; მაგრამ შემდეგ, რაკი ფული ვერ შეჰქონდა იოთამს, ანუ უკეთა ვსთქვათ, დეიდაჩემს, დაითხოვეს სასწავლებლიდამ და დაბრუნდა შინა. კატოს—ეს იყო იმის სახელი—გარდა თავის სიმხნევისა, უყვარდა საშინლათ წიგნები. ძვირაო ეოვებოდა ქართული წიგნი, რომ კატოს არა ჰქონოდეს წაკითხული და თითქმის გაზეპირებული: «ვეფხვის ტყაოსანი» იცოდა როგორც თავის ხელისგული. ყოველს მოცლილს დროს მოისვამდა ამას თავის მამა და აკითხებდა «ვეფხვის ტყვაოსანს», „მირიანს“, „დავრიშიანს“, „ამირან-დარეჯანიას“, „ბეჟანიანს“ „ვისრამიანს“, „სირინოზიანს“ და მეტადრე უყვარდა „გიორგი მილორდის“ ამბავი, რომელიც არ მეგულებოდა, რომ ქართულს ენაზედაც ყოფილიყო გარდმოღებული. ამათ გარდა საიდამლაც ჩავარდნოდათ ბაუმეისტერის ფილოსოფია, ალექსანდრე მაკედონელის ცხოვრება, სომხურიდამ თარგმნილი, ღვთის მშობლის ცხოვრება, ეგრეთვე სომხურიდან; ფრანგების «სამოთხის კარი» და სხვა და სხვა. გარდა ამ ქართულის წიგნებისა ამათ სახლში იპოვიდით რუსულს წიგნებსაც, რომელიც დარჩა უშვილოთ ამოწყვეტილის იოთამის ძმის, იოკიმე ღვდლის სიკვდილის შემდეგ, რომელიც იყო სემენარიაში გაზდილი. თქვენ ჰნახავდით აქ „Кадмъ и гармонія“ ხერასკოვისა, „Странствованіе Телемака“, „Путешествіе Гули-

вера“ სვეტისა, „Разсужденіе о превосходствѣ Православной Каѳолической вѣры“, „Гомилетика“, „Герменевтика“, „Догматика“ და კიდევ სხვანი. ესენი ყველანი გადაკითხული ჰქონდა კითხვის მოსიყვარულე კატოსა, თუმცა, თქმა არ უნდა გომილეტიკიდამ, გერმენევტიკიდამ და სხვა ამგვარებიდამ თავბრუს დახვევის მეტი არ გამოჰქონდა-რა. ამასთან კატო იყო საშინელი მოსიყვარულე გულისა და ლმობიერის ხასიათისა. იმისი სილამაზე იყო წმინდა ქართული სილამაზე: შავი კუნაპეტივით, კილოიანი ცოცხალი და ცოტა ჩაფიქრებული თვალები, გრძელი და ყორნის ბოლოსავით შავი თმა, შავი თვალ წარბი, სწორე, ცოტა მოგრძო სუბრთა, ოდნივ ნესტოებ უკან გაზეული სოთი ცხვირი, შაქრის ფერი პირის სახე, მაღალი და სრული ტანი, ალისფერი, მუდამ კმაყოფით მომღიმარე ტუჩები, გახსნილი და გადაშლილი შუბლი, რომელიც ძვირათ თუ შეიპმუხნებოდა. აუჩქარებელი სახის გამოთქმულებასა, ყოველს იმის მოძრაობას და მოქმედებაში გამოსჭვირდა იმედი თავის თავისა და დაბრკოლებისა მოურიდებლობა... თვალები ამისი დღესაც ცოცხლათ მიდგია თვალწინა: ისინი პირველსავე შეხვედრაზედ თითქო ჰგრძნობდნენ შენს მწუხარებას და იღებდნენ მონაწილეობასა შენს სევდასა და გულის დარდებში და ამასთან თითქო გეუბნებოდნენ, რომ სამწუხაროა შენი სევდები, მაგრამ რამდენიც უფრო აჰყვები, უფრო დაგიმორჩილებენო. ლაპარაკიც ისეთი ჰქონდა, რომ მაშინათვე შეეკვეთებოდა კაცი, თითქო ამისთვის დაფარული არა არის-რა არავითარი შენი გულის პასუხი, და ამათი განკურნება მხოლოდ ამას შეუძლიანო.

როდესაც ასე უწყალოთ მეჩაგრებოდა გული იმ საშინელი თავ-დაუღწეველი სიღარიბით, რომელიც გაიხსნა ჩემ წინ შემდეგ ჩემის სასწავლებლიდამ შინ დაბრუნებისა; როდესაც მე ყველა და ყველას მე შევძაგდი, მაშინ მხოლოდ ამაში ვნახე ჩემი გულის შემატკივარი; მე მხოლოდ ამას დაუახლოვდი და

მიყვარდა ამასთან ყოფნა. ჩვენ ვიყავით ტოლები და თითქმის ერთათ შეზდილები. იმასაც მართლაცა და უყვარდი, არა ჰყვანდა ძმა და ჩემში ჰპოვებდა ძმის მაგიერსა. იმას უყვარდა ჩემი ლაპარაკი, ამბები იმ უცხო ქვეყნებისა, სადაც მე მევლო და მესწავლა, რომელთაც, თუმცა მეც ცოტას ვიცნობდი, მაგრამ იმაზედ მეტი ცნობა იმათი მაინც მქონდა. ერთის სიტყვით, იმას ჰქონდა სურვილი გაეგო რამე ქვეყნისა, შეეტყო რომ არის კიდევ სხვა ქვეყანაცა, სხვა ცხოვრებაცა გარეშე ისისა, რომელსაც ისა ჰხედავდა; და მხოლოდ ჩემის ტიკტიკით იკლავდა ამ წყურვილის ძალასა.

მე მიყვარდა კატო, მე მიყვარდა დეიდაჩემის სახლიცა, სადაც არ ვხედავდი არც ისეთს სიღარიბეს, არც ისეთს ვიწროობას, არც იმ კაცთა, რომელნიც ნიადაგ ჯიბრში მიდგნენ და მიწყლავდნენ ცხოვრებას. ამისგამო მე ვიყავ ხოლმე ამ სახლისა ხშირი სტუმარი, სადაც ჩემი ყოფნა ჰქონდათ ყოველთვის სასიამოვნოდ.

სწორედ ეს დიდ-მარხვა იყო, რომ მე აღარ დამიდგა გული შინა ამდენის უსიამოვნობისა და მოთმინებისაგან. მე გავეცალე ჩემს სახლს დეიდაჩემთან პატარას ხანს გულის დასამშვიდებლათ და, სწორედ უნდა სთქვას კაცმა, მუცლის ამოსაყორათაც.

როდესაც შევედი შინა, კატო უჯდა ქორგასა და ჰკერავდა ოქრომკედის თავსაკრავს. ჩემს დანახვაზედ კატომ აგდო ქარგა და გამოექანა ჩემსკენ.

— ძლივს! — შესძახა იმან და გადამეხვია ყელზედ.

იმისი ასე სიხარულითა და წრფელის გულით მოგებებაზედ, მე თითქო რაღაცა მომეშვა გუნებაზედ.

— კარგი არის შენგან ესე ჩვენი დავიწყება! ვიღა გვყავს შენს მეტი, რომ შენც ეგრე გვივიწყებ. როცა შენ აქა არა ხარ, ისე მგონია გულზედ რაღაც მომწყდა მეთქი. დედაჩემი

ხომ სულ კბილებს ილესამს შენზედ, რომ ამდენს ხანს აღარა გვნახაო.

მე, პასუხის მაგიერათ, გავჩუმდი, რადგან არც-კი ვიცოდი, რა უნდა მეთქვა, რაკი ჩემი წასვლა და აქ მოსვლის დაგვიანება წარმოსდგებოდა მხოლოდ ისევ ჩემი ამპარტავანის გულისაგან, რომ არ შემეჩნევინა ამათთვის მიზეზი ჩემი აქ ხშირად ყოფნისა და მასთან არ მიმეღწევინა იქამდინ, რომ ჩემი სტუმრობა გახდომოდათ სამძიმოთ.

დეიდაჩემი და იოთამ არ იყვნენ შინა. ერთი იყო ვენახში და აკეთებინებდა მწვანილების კვლებსა, და მეორე იყო შუადღის ლოცვაზედ.

დამსვა თუ არა კატომ, ის მაშინვე გაექანა საკუჭნაოსკენ.

— შენ ხომ გიყვარს ჩემი გაკეთებული ჩურჩხლები! ასეთი ჩურჩხლები გაჭამო, რომ კიდე უფრო მოგეწონოს. ახლა ნახე ყურძენი, როგორ ლამაზათ შევინახე ხის ნახერხში. შენი წილი ყველაფერი ცალკე მაქვს შენახული. შენ-კი აღარც-კი გახსოვართ, რაკი ერთი თვალს მოგვაშორებ.

პატარას ხანს უკან კატომ შემომიტანა მშვენიერი თეთრი და რბილი ჩურჩხლები, სუფთათ შემწვარი ჩამიჩი, მშვენიერათ შენახული ჩირი და ტყლაპი, და ისეთი მშვენიერი ყურძენი, თითქო ეს არის ეხლა ჩამოუკრეფიათ ვაზიდამაო. მე სიამოვნებით დავეუწყე ყველა ამას ჭამა.

— მინამ შენ მაგას შეექცევი, მე საჩქაროზედ კარგ სადილს მოგიმზადებინებ, რომ მალე არ აიყარო. შენებურათ ჩვენზედ გული და კვლავინდებურად ერთი კვირის უკან არ გაგვექცე. ასეთი წნილები მაქვს შენახული, რომ მართლაცა და მოგეწონოს.

კატო დატრიალდა სათონეში, რომელიც აგრეთვე იყო სამზსრეულოცა, მოახდევინა მარანში წნილები და დაბრუნდა ისევ საჩქაროზედ.

— რო იცოდე, რა მშვენიერი ამბავი მრმიეიდა ეხლა ეის-

კარში დაბეჭდილი. ჩვენს მღვდელს უშოვნია სადღაცა და მე გამოვართვი ეხლა, „მარიინ დელორმის“ ამბავი. ვაი ჩვენი ბრალიცა! ქვეყანაზედ ვინ იცის რა არა ხდება. ბევრი ვიცინე ძალიანა.

აქ კატო ავიდა ტახტზედა და ჩამოიღო განჯინიდამ «ცისკრები», სადაც ეს რომანი იყო დაბეჭდილი.

— ღმერთმა უშველოს ჩვენს მღვდელსა, ის, სადაც არა მგონია შოულობს ამისთანა წიგნებსა და გვაძლევს ხოლმე. მამაჩემს უყვარდა წიგნები, უნდა ჩვენც დაგვებარებინა, სადაც ეს წიგნები გამოდიან და ვერაფერი გავიგეთ-რა, როგორ უნდა დავიბაროთ.

მე ჩამოვართვი წიგნები და ვსინჯავდი, რომ ამ დროს გაეღო კარები და შამოვიდა ერთი ესე ოცდა ორის ოცდა სამის წლის ყმაწვილი კაცი, საშინელი გამხდარი; მაგრამ ამ სიგამხდრეშიაც სჩანდა კიდევ ამ ყმაწვილის სილამაზე და შთაბეჭდილებიანი სახე. ის იყო ევროპიელათ, სუფთათ ჩაცმული, ოდნავ წელში მოხრილი,, სათვალეებითა და ახლად ამწვანებულის წვერულვაშით. ეს იყო ერთად ერთი შვილი ამათის მდიდარის სახლი კაცის ბაადურისა, ვასილ, რომელიც დაბრუნებულიყო უნივერსიტეტიდამ ავადმყოფობისა გამო.

იმან ჩამოგვართვა ორთავეს ხელი.

— თქვენ მაინც არა გვნახეთ,—დაიწყო ვასილმა,—და ისევ, რაკი ცოტა უკეთ შევიქენ მე, ავადმყოფი კაცი, წამოველ თქვენ სანახავათ. საკვირველია, ისე გვერიდებით ყველანი, თითქო მგლები ვიყვნეთ. თქვენგან მაინც ეს კარგი არ არის, ეკატერინა იათამოვნა, რომ თქვენი ყმაწვილობა აღარ მოიგონეთ და ერთხელ მაინც არის არ დამხედეთ. გახსოვთ ჩვენ როგორ გვიყვარდა ერთმანეთი ყმაწვილობისას? აიქ, ვარდის ძირებში რომ მივიყუჟებოდით და ვჭამდით ხოლმე მოპარულს ხილსა! თქვენ ისევ ის ცოცხალი და მარილიანი კატო

ხართ, რაც მინახავხართ. თქვენი სახე ისევ ხატივითა მაქვს დანახსოვრებული გულში. რამდენჯერმე, ავადმყოფმა, ბალკონიდამ მოგკარით თვალი. მამაგონდა ჩვენი უდარდელი ბავშვობა, მინდოდა დამეძახნა თქვენთვისა, მაგრამ, ვიფიქრე, ვაი თუ ისევ თავისებური გული აღარა ჰქონდეს, გაავპარტავნებულიყვეს და უზრდელობაში ჩამომართვას ეს ჩემი გაკადნიერება, მეთქი, და ველარ გავბედე შეწუხება... მამაბეზრა თავი დედაჩემის ფარისევლობამ და მამაჩემის ნიადაგ ბრძანების კილოთი ლაპარაკმა, რომელიც ავათმყოფობასაც-კი უწყრება.— სულ მენატრებოდა, ნეტა ერთი ისეთი სულიერი მაინც ვინმე მიჩვენა, რომ პატარა ჩემიც ეყურებოდეს მეთქი.... ჰა, კატო!.. ახლა კიდევ უფრო გალამაზებულხართ, დამშვენებულხართ და, ვინ იცის, კიდეც გაავპარტავნებულხართ?!

— მერე აგრე უნდოდა, რომ პატარაობისას ისე გვიყვარდა ერთმანეთი, და, მასუკან-კი, რაც თათრებიდამ დაბრუნდით და სახლები დაიდგით, თვეობით მოსულხარ და ერთხელ აღარაკი მოგაგონდი!

— ეგ ისე ჩემი დანაშაული არ იყო, როგორც ჩემი დედამამისა. მაშინ მე ბავშვი ვიყავ და უჯერებდი იმათა. რაკი პატარა ფულები შეიძინეს და სახლები დადგეს, უცებ ამაღლდნენ თავის თვალში და არ უნდოდათ, რომ ჩვენ სხვა რიგი ცხოვრება გვენახა. ეხლა სულ სხვა არის. ეხლა შეეჩვივნენ და აღარც თვითონ უკვირთ თავისი მდგომარეობა. მერე ამ ჩემმა ავათმყოფობამ ბევრში ჩემი ნება გახადა ეგენი.

ამ დროს შემოვიდა კატოს მამა, იოთამიცა, რომელიც ის იყო მოდიოდა შუადღის ლოცვიდან.

— შეგეწიოთ ლოცვის მადლი! ოჰ, ბესარიონ! ოჰ, ვასილ! ეგ როგორ მომხდარა რომ გვიკადრე. მამაჩემი არ წამიწყდეს, რომ ეგ ჩემი ბიძაშვილი, ბაადურ, ისე არათ გვაგდებს, როგორც ერთს უკანასკნელსა. როდი უნდა, შვილო, აგრე გადიდკაცება, „რომელმან აიმაღლოს თავი თვისი, დამდაბლდეს, და რომელმან

დაიმდაბლოს—ამაღლდეს". რაც უნდა დიდკაცობა მიიღოთ, მაინც ერთი სისხლი და ერთი ხორცი ვართ.

— რა გაეწყობა, ბიძაჩემო, —წამოდგა და მივიდა ვასო ხელის ჩამოსართმევად,—რაკი ეგრეთის ხასიათისანი არიან, მაგათი გამოცვლა ეხლა ძნელია. ისინი თქვენ გენდურიან, რომ ამისთანა გაჭირვებაში ერთმა არავინ გარდმოგვხედა და არ დაგვხედეს, რა მოგვდისო.

— რა შვილო, ღმერთს ერწმუნე, ისე დაჩაგრულები ვართ მაგისგანა, რომ ხმაც ვეღარ გაგვიცია... დიამბეგები მაგისკენ არიან და ნაჩალიკები... ამოსვლა რო გვინდოდეს, ვერ გაგვიბედნია: ქოშებით ნუ შამოხვალთ, რომ ნალებიანია და პოლს წაგვიხდენსო, წაღებით ნუ შამოხვალთო—პოლს გასვრითო, და, რაღა დროს ჩემ დროული კაცის ფეხშიშველა სიარულია! როდი უნდა კაცმა გაიკვიროს სარჩო, ყველა ღვთის მოცემულია. ღმერთი ზოგს ართმევს და ზოგს აძლევს: ყველა იმისი ნებაა, იმისმა მადლმა.

ამ დროს შემოისმა გარედამ ერთი საშინელი ძაღლის წკავწკავი და წკმუტუნი.

— ახა ღმერთო, შენ დამიფარე! შეიტია ოთამმა და გადიწერა პირჯვარი.—გაგონილა! მაგის შიშით ძაღლს ვეღარ გაუვლია კარმიდამოზედ.

ოთამ რომ ამ ჯავრობაში იყო, შემოისმა საშინელი გაცხარებული ჯავრობა და ძაღლის დევნა.

—ნძა, ნძა! შე რჯულ ძაღლო და შე გასავერანებელო, შენა! მე აგაწკმუტუნებ შენა! ااااهاي!!

ამ ხმაზედ, ერთი ძაღლი, რომელიც იწვა ოთახში, მაშინვე შეძვრა ღრმათ ტახტქვეშ და მიიყუჟა. რამდენიმე ძაღლი, რომელნიც იყვნენ კარებზედ, დაიკუმშნენ და, რაც შეეძლოთ, გადაევლნენ ბაღის ღობეზედ. მხოლოდ ერთი მომცრო ტანის მწყემსის ძაღლი იქვე მიიყუჟა კარებთან და, რამწამს ჩამოიარა საშინელის კეტით ამ ძაღლების მდევნელმა, ის გაძვრა უცებ

კარიდამ, ეცა კანჭში, გამოაფლითა ხორცი და ერთის თვალის დახამხამებაზედ გაჰქრა. დაგლეჯილი ძაღლების მდევნელი იყო ბიძაშვილი იოთამისა, სოფრონ, ერთი ორმოც და ათი წლის კაცი. ამ ძაღლის კბენაზედ, სოფრონმა მოიხედა უფრო გაშმაგებულმა, მაგრამ ვეღარ დაინახა ძაღლი.

— ერთი უყურე ამ ტიალასა, რაქნა, ეე! სულ არ გამამაფლითა შარვალი. ამი მეტი შარვალი აღარც-კი მაქვს. დაგლეჯას ვინ ინაღვლიდა! ნეტა, ე შარვალი!.. ვაი დედიჩემის ღმერთსა!.. ის უცებ დატრიალდა კარებთან და დაიწყო ყვირილი.

— გამოდი, გამოდი, იოთამ, თუ კაი დედიშენი შვილი ხარ! გამოდი, მეთქი და, მე გიჩვენებ, რაღაც ძაღლები არიან ე შენი ძაღლები! გამოდი, თორემ, ღმერთია შენი თავდები, სულ მუსრს გავადენ აქაურობას!..

იოთამ მიიყუჟა ბუხრის პირასა.

— რა, ღმერთს ერწმუნე, რომ ერთს სისხლს შეგვათხევს,—დაიწყო იმან დაბალის ხმით, თითქო ეშინიან, არ გაუგონოს ლაპარაკიო.

ამ ყვირილზედ შეგროვდა კარებზედ ხალხი და დაუწყეს სოფრონს შოშმინი.

— გამიშვით!—იძახოდა სოფრონ, თან-და-თან უფრო გაცხარებული,—გამიშვით ერთი ზედ თავზედ დავანგრიო მაგათ ე სახლი, რომ ამოვბუგო დედაბუდიანათა!.. გამოდი, იოთამ, თუ შენი ცოლის ლეჩაქი არა გხურავს, გამოდი!

— უი ჩემს სიცოცხლესა!—მოისმა ქალის ხმა გარედამ,—ეგ რა დაგმართვია.—და შამოიკრა ამ ქალმა თავში. ქალი იყო ცოლი სოფრონისა, თუთალა.

— არა, შენი ძაღლებისგან ეს უნდა მომივიდეს, შე გოგოჩუა, შე ქაჩუა, შე ნაცარქექია ფილოსოფელო, შენა, ჰა?! ერთი გამოდი ე შენი ძარის ბოძებზედ გიხალო თავი.—გაიძახოდა ისევ სოფრონ.

— უი შენს თუთალასა!—იცემდა სოფრონის ცოლი თავში,—თქვენი ჭირიმეთ, ახალი შეკერილი შარვალი! უი, შენამც დაგბრმავებია ე თვალები! არა, შე ბეხეკო, რას აჰყოლიხარ ძაღლებსა და, სადაც არა მგონია, დასდევ? რა შენი ტოლები არიან ძაღლები, რომ პატარა აღუცასავით შენი შიშით ძაღლები ველარ გამოჩენილან! აბა ახლა დაგდგომია შენ თვალი, აი! შენმა სიცოცხლემა ხვალ კიდევ ახალს შეგიკერამ! ექამდინ არ იყო კანჭ გადახვეწილი დაეთრეოდი მთელი წელიწადი! წამოდი დაეგდე შენს ქოხში, რომ სამარცხვინოთ არ დაეთრეოდე! მაინც ღმერთს არ უქნიხარ და მაინცა, ისევ შენს ქოხში ეგდო, ტანისამოსს მაინც არ დაიფხრეწ. ხო ჰხედამ, რომ ყველას ჩვენზედ უბრმავდება თვალები.

თუთალამ წაავლო ხელი და წაათრია სოფრონი, რომელსაც სისხლის კვალი რჩებოდა უკანა, ქოში და პაჭიჭი სულ გაემსო სისხლითა.

— არა, ერთი გამოვიდეს და, უჩვენო მაგას თავის უნარი!—გაიძახოდა ცოლისგან წათრეული სოფრონ,—ერთი, ერთი ძალიან გავზურგო... ჰა! მაგისგან უნდა ეს დამემართოს!.. შარვალი და მერე რა შარვალი!..

სოფრონის ხმა კარგა გაშორდა კარმიდამოსა. იოთამმა გაიხედა ფანჯრიდამ. კარებზედ კიდევ ტრიალებდა დარჩენილი ხალხი. სოფრონ აღარა სჩანდა.

— უუ! ერთი უყურე, რა ყოფა აქვს მაგ ცოდვიანსა!—აქ იოთამი უცებ წამოხტა, ჩამოიღო კედლიდამ ხმალი, იძრო და გავარდა.—გამიშვით ერთი მაგ ცოდვიანსა და ცოდვიანის შვილსა! გამიშვით ერთი გავძღე მაგის ხისხლითა, რომ მაგისგნით მოსვენება აღარა გვაქვს და მაგის შიშით ძაღლები ველარ შეგვინახავს!..—გამიშვით!!.

დამჭერი დიდხანს არავინა სჩანდა, მაგრამ ბოლოს როგორღაც შეებრალათ ამისი გამიშვის ძახილი და განგებ წაავლეს რამდენიმე ყმაწვილმა მოძაღლებულმა ბიჭმა ხელი.

— რათ გეკადრება, ბატონო, შენი ჭირიმე! თქვენც ხომ ჩვენსავით ბრიყვი გლეხკაცი არა ბრძანდებით! რათ აკადრებთ მაგისთანაებს თქვენს დიდკაცობასა!—ეუბნებოდნენ დამჭერი გლეხები იოთამსა.

იოთამ, რამდენსაც იჭერდნენ, იმდენი უფრო ცხარობდა და იწევდა.

— გამიშვით, მეთქი, თორემ ღმერთია თქვენი თავდები, თქვენ დაგკუწავთ და ერთ სისხლს შემამთხევთ.

სოფლის დედაკაცებმა, რომელნიც იყურებდნენ ბაკებ-ქვეშ ამოყუჟულები, შეჰქნეს ამ ხმლის დანახვასა და ქნევაზედ საშინელი წივილ-კივილი და თმის გლეჯა.

— უი!—გაიძახოდნენ შიგა და შიგ გულ დახეთქილები—უშველეთ! უშველეთ!.. ვაი ცოდის ბრუნვასა!—ცოდო დააბ-რუნეს... ცოდოი!—და იწეწდნენ, რაც შეეძლოთ კავებსა.

— კაი სიამოვნებაში-კი უნდა იყვნეთ აი, ამისთანა ამბე-ბისაგან.—უთხრა ვასიკომ კატოსა.

— ასე შეჩვეული ვარ, შენმა გაზდამა, რომ... ეგ ამბავი ხშირათა არის ჩვენში. ეგრე გაუხტებიან ერთმანერთს, იფაფ-ხურებენ და, თუ არავინ გეერია, თითონვე შეირცხვენენ და დაანებებენ ერთმანერთს თავსა. მაგრამ დღეს ძიელ გაცხარდა ბიძაჩემი, ი შარვლის დახევაზედ. საწყალმა ძალუაჩემმა თავის ხელფასით ძლივს გამოურთვა ოსის დედაკაცებს მაგისთანა მშვენიერი შალის საშარვლე, და ეხლა-კი ასე უცებ და უბ-რალოთ დაეგლიჯა.

აქ ვასილი წამოდგა და გამოესალმა.

— მშვიდობით, კატო, იმედი მაქვს ახლა თქვენცა მნა-ხავთ. ჩვენებს ეხლა ჩემი უსიამოვნო არა შეუძლიანთ-რა. მეც გასართობი არა მაქვს-რა: წიგნების კითხვა ჯერობით ბევრი არ შეიძლება, და თუ შენ ჩვენ სიყმაწვილეს მოიგონებ და ჩვენს მეგობრობასა, მარტოკა არ გამიშვებ... რო გიყურებ,

ისევ ის კატო ხარ, ისევ ის ცოცხალი თვალები, აუჩქარებელი გული, ტკბილათ მოღიმარი ტუჩები.

ვასილმა მაგრა მოუჭირა ხელი და გასწია.

იოთამ არა მშვიდდებოდა.

— ერთი უყურე ამ ქაჩუასა! — დაიძახა უცებ სოფრონმა, და გამოვარდა კეტით, შარვალ გახდილი! — ნახე როგორი ენა წაიგძელა!

— ახა! წაიგძელა რომელია! — დაიწყო დაშოშმინებით იოთამმა და აპირებდა ისევ შინ შეძრომას, რომ ამ დროს სტაცეს სოფრონს რამდენმამე კაცმა ხელი და მაგრა დაბოჭეს. ამაზედ იოთამ ისევ ისე გაცხარდა და დაიწყო ფაფხური. ხმალი ტრიალებდა და ელამდა შუადღის გაყუჩებულს მზეში. დედაკაცები იბდღვინდნენ თმებსა და იმათ წივილ-კივილი ადიოდა ზეცასა.

ამ დროს გაჩნდა ეფემია, რომელიც მოდიოდა ვენახიდამ.

— აი, შენი პატრონის ბრალიცა! ვითომ ამასაც შეუძლიან რამე! რაო, რა ყოფა გაქვს ცრუ ფილოსოფოსო?! მოიტა ე ხმალი აქა, ნუ აჭუჭყიანებ! ვითომ ესეც ვაჟკაცია და ხმლის მოხმარება იცის!

— უ! ახა, ღმერთო! იცის რომელია! — ლაპარაკობდა იოთამ ამ მოულოდნელს ამბავზედ, რომელიც გულში ძალიან სასიამოვნოდ დარჩა.

აქ ეფემიამ სტაცა ხელი, წაართვა ხმალი და შამოაგდო შინა. მასუკან წაავლო თითონ იოთამსაც საყელოში ხელი, მოატრიალა კურტუკულმა და შეაგდო ისიც შინა.

— არა, რო შეგეძლოს რამე, შე საცოდავო, კიდევ შეგშვენოდა ეგ ფაფხური და ხმლის ტრიალი, რო არა შეგიძლიან-რა, რატომ არა დგები შენს ქერქში? აცლი და გაუხტები, რო ერთი დაგარტყას რამე და სული გაგამთხევინოს.

— გამანთხევინოს რომელია! ახა დიდება შენდა ღმერთო! გაგონილა! — არ იტეხდა კიდევ იოთამ ეხტიბარსა.

სოფრონიც შეათრიეს შინა.

II.

დეიდაჩემისა და იმათი სახლიკაცების შენობაებს შუა იყო პატარა მეიდანივით ადგილი, რომელსაც გარშემო ყველა იმათგანს ედგა სასამინდე ძარი. ამ მეიდანზედ, რომელიც იყო საზოგადო კარმიდამო, ალაგ-ალაგ ეყარა ქვები, კაკლისა ან მუხის ხეები, თავხეები, ჯირკები და სხვ. აქ უყვარდათ ამ სახლის-კაცობას შეყრა და მუსაიფი ყოველ მყუდრო დღესა და თბილ საღამოსა. ერთი კარგი ზნე სჭირდათ ქმართა თუ რძალთა ამ გვარში: გუშინ რომ ერთმინეთი ცემით ამოეჟლიტათ, მეორე დღეს ეს მეიდანი ისევ შეარიგებდა: ყველანი აქ მშვიდობიანათ შეიყრებოდნენ და დაიწყებდნენ მუსაიფს.

ერთს ლამაზ მყუდრო მაისის დღეს, რომელიც დადგა რამდენიმე დღის ავდრის უკან, და როდესაც ყოველი ხვნათესვის პატრონი მიაშურებდა მამულებსა, ვენახებს და ბოსტნეულებს, თითქმის ყველა ნაწრეტიანი შეიყარნენ ამ მეიდანზე და ჰქონდათ ბაასი. აქ იყო ვასოცა. ყველანი ნებიერად, მზეზედ ზურგ მიშვერილნი, ისხდნენ ერთს დიდს თავხეზედ და იმის წინ შენობისათვის დაყრილს ქვებზე, რომელიც თუნდა ათი წელიწადია იყო მიზიდული, და ჯერ აქამდინაც შენობა არა ჰღირსებოდათ. ყველა ჰგრძნობდა რაღასაცა სიტკბოსა. მზე, გადაფარებული სუბუქი ღრუბლებით, არ იყო ცხარე; ახლად ამწვანებული და გაშლილი ხეხილის სურნელება აღვიძებდა უფრო კიდევ ნებივრულ სიტკბოებას კაცის სისხლში, და მეტადრე ნაწრეტიანთ პოეტურს აგებულებაში. იოთამ იყო სრულიად თავის ქერქში: ტკბილი ბუნება, დამშვიდებული ჰაერი, ცოლი ვენახში, საიდამაც იმას არ შეეძლო წამოეყვედრებინა, რომ რატომ არას აკეთებო, ყველანი ერთათ შეყრილნი, სადაც ამას შეეძლო დაეწყო ბაასი და მასლაათი. ერთი სიტყვით ის ჰრაცხდა თავის თავს ყოვლად ბედნიერად.

ასე გასინჯეთ, რადგან ამ ხანათ ძალლები საცალას მიიმალ-ნენ და არ უშფოთებდნენ გულსა, სოფრონიც-კი დამშვიდე-ბული იყო და უგდებდა ლაპარაკს ყურსა, რომელშიაც წაუ-რევდა ხოლმე თავის სჯასაც ან „ნწუს“ ან „სწორეთის“ ან „კაი სიზმარი გინახავთ“ ის თქმით.

— ზღვას იქით ქვეყნებს რა უნდა, ერთი მამიშენის მზესა!— ელაპარაკებოდა იოთამ ვასოსა, რომელიც უამბობდა, რომ ის ოდესაზედ მოვიდა უნივერსიტეტიდამ ზღვითა.—ზღვას აქით ხომ ცის კიდეა.

— ეგ, ბიძაჩემო, მაშინდელი აზრია, როდესაც ზღვის პირას იქით არავინ წასულიყო. ჯერ აი ოდესსა რა შორს არის, და ისიც-კი შავი ზღვის გაღმაა,—ეუბნებოდა ვასო.

— მამაჩემი არ წამიწყდეს, რომ ახლანდელმა სწავლამ სულ გადარია ე ჩვენი დრო. თუ ი თქვენმა დელახტორებია თუ რა-ღაც პროფესორები, იცოდნენ რამე, თავს ლაფი დამასხი. არა, ერთი დაფიქრდი, ი კარგი მამიშენის მზესა, ეგ რომ აგრე იყ-ვეს, მაშ რაღაზედ დგას მაშინ ეს ამოდენა ცა. მაგის მოფიქ-რება როგორ არ უნდა გქონდეთ. მაგრამ, რაკი თავში აღე-ბული ავქვ, რომ ჩვენისთანათ არავინ იცის და რაც უნდა ვსთქვათ, დაგვიჯერებენო, როგორც უნდათ ისე ლაპარაკობენ. მგონი რომ თქვან, ღმერთი არ არისო, დაუჯერონ.

— დაჯერებული არ არის, თქვენი ჭირიმეთ,—დაიწყო თუთალამ,— თქვენმა მზემ, აი ე ჩვენს ლაწირაკებს ეხლაც რომ მივცეთ ნება მარხვის ჭამისა, მგონი წითელი პარასკევიც არ შეინახონ. აკი სჯერათ ყველაფერი, რაც ფრანციცებისა და ლემენცებისაგან ეყურებათ. ისე გასხვარჯულდნენ, თქვენმა მზემ, რომ ჩვენი ქრისტიანობისა სულ აღარ ეყურებათ-რა.

— როგორც იმას ამბობენ, ედესია ზღვას გაღმა არი-სო! თქვენი ჭირიმეთ, რატომ არ გამიგონია!—დაიწყო ისევ იოთამმა, რომელსაც თუთალასავით ისე გადასხვარჯულება არ

აღელებდა, როგორც ისა, რომ სწავლას სწორე გზა დაუკარგავს.—ედესია იყო ეფესის ქალაქი მელქისედეკ მეფის სადგომი. აი სამღრთო წერილში მაინც წაიკითხონ იმ თქვენმა ფილოსოფოსებმა. რა ენაღვლებათ ისე გასწავლონ, როგორც არის საქმე. არა, ჩემო რძალო, ისე არ გვიწერს სამღთო წერილი?—მიუბრუნდა თუთალას, რათგან ის უფრო მცოდნეთ ირიცხებოდა სამღრთო წერილში.

— ვიღასა სჯერა ეხლა ან სამღთო წერილი ან წმინდანების სიტყვა, —დაიწყო თუთალამ.—სამღთო წერილის სიტყვას რომ მისდევდნენ, ხომ არც გათათრდებოდნენ და არც გაწარმათდებოდნენ. ნეტავი ჩვენც არ წაგვწყმიდოს მაგდენმა მაგათმა ღვთის წინააღმდეგმა საქმეებმა და ურწმუნობამ, თორემ სხვას ყველას ჯანი გავარდეს: რისაც ღირსნი არიან, ის მიეგებათ.

— ნწა! ნწა! შე გასაოხრებელო!—წამოვარდა უცებ სოფრონი, რომელმაც თვალი მოჰკრა ზედ თავის კარებზედ ერთს მეზობლის ძაღლსა.—აი შენ დაურჩი ვერანათ შენს პატრონსა!—აქ სოფრონმა წამოავლო ხელი ქვა მოხვდა თუ ლოდი და მიაყარა ყველა ერთბაშათ. რამწამ მოჰკრა ძაღლმა ყური სოფრონის ხმას, ერთი-კი მოიხედა აქეთ გულ-გახეთქილმა და უცებ გადაევლო ბაკის ღობეზედ.

— მაცა, აგრე იყვეს, შე გაქუცულო შენა!—სოფრონს ყველა ძაღლისთვის ცალკე სახელი ჰქონდა დარქმეული თავის შესაფერი.—სოფრონ გამოეკიდა თან ძაღლსა, მაგრამ თვალიც ვეღარ მოჰკრა. ის მობრუნდა და ისევ დაჯდა დამშვიდებული.

— არა, ნეტა ვინ იყო... როგორც ის აეჟინებინა, რომ დედამიწა მრგვალიაო... ჰო! აი ე ჩვენი თეოფანე ღვდლის შვილო, აკადემიაა თუ რაღაცა სემენარიაში გაზდილი,—ბაასობდა კიდევ იოთამ.—აბა, ერთი იფიქრე იმ მეცნიერების უჯუნურება, ვინც ამას ამბობს; რგვალი რო იყვეს, მაშ რატო რაც ზღვაში წყალია არ დაიღვრება აქეთ იქითა, საითაც მი-

წაა დაქანებული? უფრო უარესებს ამბობდა ისა. დედა-მიწა მწვადივითა ბრუნავსო. ჰმ!—მეტი უგუნურება და კაცის დაბრმავება იქნება, თქვენი ჭირიმეთ!.. ეგ ადამიანის დაბრიყვება და დაცინვაა... ვაჟო, რატო ამას არავინ ეტყვის, თუ მართლა და ამისთანა ახირებულს რასმე ისწავლებიან, რომ, თუ-კი დედამიწა ბრუნავდეს, რატო ეს ამოდენა ხალხი თავქვე არ ვეკიდებით და ქვესკნეთში არა ვცვივდებით?.. მაგრამ, რომ ვანბობ კაცი აღარ არის, რიგიანი მოფიქრება შეეძლოს მეთქი—ეგ არის, სხვა არაფერი.

— სწორეთ!—დაურთო სოფრონმა, რომელმაც ამ სიტყვის გათავებისათანავე სკქვიტა ყურები და გაიხედა თავის ბაკის კარისაკენ, სადაც ის იყო გამოყო თავი ერთმა ძაღლმა, და რამწამს მოჰკრა სოფრონს თვალი, იმწამამსვე ისევ შეძვრა ღობეში და გავარდა.

— ჰაჰაჰაი! შე ძუნგელავ შენა! მე გამოგაყოფინებ მაგ სახაფანგე თავსა! ერთი აქეთ გამოდი!

ეს სოფრონი რომ ასე მრისხანეთ ემუქრებოდა ამ ძაღლსა, უცკბ მოუარა ისევ იმ მომცრო მწყემსის ძაღლმა, რომელმაც ეს ადრევე დაგლიჯა, წამოუარა უკან ერთი სქელი თავხედმ, რომლისაც ძირს იჯდა სოფრონ და რომელზედაც ჰქონდა ზურგი მიშვერილი, წამოუშვირა ცალი ფეხი და ერთის თვალის დახამხამებაზედ ჩაუშვა შიგ კისერში თბილი ნაკადული. სოფრონმა იგრძნო ეს მგრგინარე სითბო და უცებ მიიხედა, მაგრამ მინამ ის ფიქრს მოვიდოდა, ძაღლი გაექანა და გავარდა ვენახებისაკენ.

— უ! ერთი დახედე ამ ვერანასა, რა ქნა ე?!—აქ სოფრონ წამოვარდა საშინელი გამწარებული, აიკრიფა კალთაში ქვები და დაედევნა სულ დორბლის ყრით თავის უპატიურების მიმყენებელს ძაღლსა.—აბა თუ შენ დამემალები და მე კაცი არა ვყოფილვარ.

თუთალა გაჰყვა თანა წუწუნითა და წყევლით.

— ახლა-კი გავეცალნეთ სოფრონს აქედამა,—სთქვა ერთმა სახლისკაცთაგანმა,—თორემ აქ აღარავის გვედგომება. თქვენმა მზემ მაგისი ქათმებისა და თხებისაგან სახლში ველარა დაგვიყენებია-რა და ბოსტნებში, და მაგის შიშით-კი ძაღლს ველარ გაუვლია ამისთანა შიშიანობაში ჩვენს კარმიდამოზედ. თქვენმა მზემ, ერთს ღამეს რომ ოსები სახლში შემოგვიცვივდნენ და ყელები დაგვღადრონ, მყეფარი არ გვყავს, რომ ხმა ამოიღოს.

იოთამს ეცვალა ფერი ამ ამბავზედ, რადგან ის ძაღლი იყო ამისი ღამის მეხრისა.

— ეიჰ! ეიჰ! ეიჰ!.. რას იზავ, ძმავ... უნდა შფოთსა და ბოროტს ერიდებოდეს კაცი,—სთქვა იმანა და გასწია შინისაკენ.

— შფოთი და ბოროტი თქვენა ხართ!—წამოესარჩლა სოფრონს იმისი ქვრივი რძალი, ზილახან, რომელიც ის იყო მოვიდა ამ ამბავზედ.—მაგ დროულ ადამიანს მაგისთანა წუპაკი ძაღლისაგან ეგ უნდა მოუვიდეს, რომ თქვენს დღეში ბოროტები ხართ და არ იშლით ბოროტებასა!?.

— მმ.. მოჰკალით, ჩემო რძალო, წაწყნდეს ის კაცი, ვინც თქვენ მაგისი მოკვლა დაგიშალოთ... რავქნა, ახლა ხომ სულ ვერ ამოვწყვეტამთ, რაც ძაღლები გვყავს... ქვეყანაა, ათასი ავკაცობაა... ღმერთი შენი თავდებია, აქამდინ რო ეს ძაღლები არა გვყოლოდა, თითონ ჩვენი გლეხკაცობა დაგვღადრიდენ შუაღამისას ყელებსა.

— თქვენისთანა ბოროტებს, რაც მოუვა, ყველაფერი ახია.

— რას იზავ, ძმავ! დედაკაცი ქმრის ხელში ამირანია და ქმარი რომ მოუკვდება—ამირანთ ამირანიაო: მაგის აყოლა რა ხელს მოგვცემს.—დაიწყო ბუტბუტი იოთამმა და შევიდა შინა, ისე ზილიხანის ბოროტების მორიდებით არა, როგორც იმის შაშითა, რომ გაშფოთებული სოფრონ უცებ არ დაბრუნებულიყო.

ამ დროს გამოვიდა კატო შინიდამა და მთხოვა, გავყოლოდი ზვარში, სადაც დეიდაჩემი ათოხნინებდა ბოსტნეულს.

კატო იმ ნაირათ მამიბრუნდა ამ თხოვნითა, თითქო ვასოსაც ეუბნებოდა: ნეტავი შენც წამოხვიდეო.

— იმედი მაქვს, რომ მეც მიმიწვევ კატო, — უთხრა ვასილმა, რომელმაც ეგრეთვე შენიშნა ეს კილო და რომელიც თითქმის ველარც-კი სძლებდა უკატოვოთა, რომელსაც უამბობდა სხვა და სხვა ამბავსა და ცდილობდა ამის გონების გახსნას.

— თუ ისიამოვნებ ჩვენთან ყოფნასა? — უთხრა კატომა და შეეტყო რაღაცა სიამოვნება, რომ ვასოც ჩვენი ამფსონი ხდებოდი.

— როგორ არა გრცხვენიან, კატო, რომ მაგას ამბობ? შენმა გაზდამა, ჩემი საკუთარი დაა რომ მყვანდეს, კიდევ შენთან ყოფნა უფრო სასიამოვნოთ მიმაჩნია. რამდენჯერ მინატრია ჩემს გუნებაში, ნეტავი კატო ჩემი საკუთარი დაა ან ძმა იყვეს მეთქი, რომ საუკუნოთ იმას აღარ მოვშორდე.

— მაშინ მე შენისთანა კარგი ძმა მეყოლებოდა და რამდენს კარგს რასმე ვისწავლიდი. ეხლა ერთი ძმაც არა მყავს, რომ ის მაინც მიამბოს, რაც ქვეყანაზედ ამბავია. ჩვენზედ უსაცოდავესი ქვეყანაზედ არავინ არ არის. რამდენი სწავლაა, რამდენი ამბებია, და ჩვენ-კი გალიაში გამონწყვდეულივითა ვყრიავართ, რო ამბის შემტყობიც არავინა გვყავს. ეხლა მე რომ ან შენი დაა ვყოფილვიყავ, ან ძმა, თავს მოვიკლამდი და წამოვიდოდი სასწავლებლათა, სადაც შენ ისწავლიდი.

ამ ლაპარაკმა უცებ თითქო პასუხი მოუკვეთა ვასოსა. ის გაჩუმდა და პატარა ხანს უკან ოდნავ ამოიოხრა.

ჩვენ წყნარის ნაბიჯით მიუახლოვდით ზვარსა და შევედით კიდეცა დიდი უზარმაზარი კაკლების ჩრდილებ ქვეშა. შვე-

ნიერი სურნელება კაკლის ახლად გაშლილი ნორჩი ფურცლებისა ტრიალებდა ჰაერში, გაზაფხულის მშვენებით დამტკბარი ბულბულები შეუწყვეტლივ ტკრციალებდნენ ვარდის ბუჩქებზედ, რომელნიც უხვად იყვნენ ჩაყრილი ღობის ძირებზედ; გარშემო ბუნება იყო მწვანე ხავერდივით გაშლილი.

— წადი ერთი, გიჟო ბიჭო,—დამიძახა, დამინახა თუ არა დეიდაჩემმა,—ბურნუთის კოლოფი ჩამომიტანე, თორემ შინ დამრჩენია.

მე მაშინვე გავექანე შინისაკენ.

კატო და ვასო გაჩუმებული მიდიოდნენ კარგა ხანს. ისინი მივიდნენ ერთს მყუდრო დაჩრდილებულ ალაგას, სადაც ხასხას მწვანეთ გადაშლილიყო წმინდა აბრეშუმივით ბალახი. ისინი უნებურათ დაეშვნენ აქა და დასხდნენ. ვასო წამოწვა მხარ-თეძოზედ და ჰფიქრობდა. იმას ოდნავ, ნებიერის ცემით უელავდა გული.

— წახვიდოდი კატო სასწავლებლათა ჩემთან, რო შეგძლებოდა?—დაიწყო იმან ოდნავის ხმის თრთოლით.

— შენ იმდენი რამეები მიამბე, იმდენი რამე ჩამაგონე და ისეთ ნაირი სურვილი გააღვიძე ჩემს გულში სწავლისა და ქვეყნის ცნობისა, რომ ქვეყნისა არა მცხვენოდეს, დღესვე დავკრამდი ფეხსა და იმდენს ვივლიდი, მინამ არ მივიდოდი იმისთანა ადგილას, სადაც შესაძლებელი ყოფილიყო, მეც მესწავლა რამე და თქვენოდენა მეც შემძლებოდა.

ვასომ უცებ სტაცა კატოს ხელი ხელში და გაუყარა თვალი თვალში.

კატომ თავის მხრივ შეუჩერა თვალები.

— სწორეთ, ვასოს მზემა! რაც კარგათ გაგიცანი და რაც შენ გამაცანი სხვა და სხვა აზრები და მკირეც არის ამიხილე თვალები, მე სრულიად აღარ მამდის ჩვენი ცხოვრება თვალში. რა ცხოვრებაა ჩვენი ცხოვრება?! პირუტყვებივით გინდა უცხოვრია კაცსა გინდა არა!.. მეტადრე ეხლა რომ შენ აქედან

წახვიდე, კაცსაც ველარ ვიპოვი, ჩემი გულის პასუხი უთხრა, რომ მისცეს ჩემს გონებას ისა, რაც ჩემს გულში და ფიქრში აღძრულა და კი არ შევსებულა. ეხლა ისე მგონია, აქამდის ძილში ვიყავ, და ახლა ვეფხიზლდები, მეთქი. თუ ამას იქით ჩემი ცოდნა არ წავა, რო არ გამეცანი და არ გაგეღვიძებინა ჩემს თავში არაფერი აზრები, ის მერჩივნა. ჰხედავ ამ მოკლე ხანში, რა რიგათ შევიხარე? განა ასეთი ვიყავი, როდესაც შენ პირველათ მნახე? დღე და ღამ სულ იმ ფიქრში ვარ, რათ გავჩნდი, თუ-კი მეც სხვასავით ადამიანური ცხოვრება არ მიწერია, მეთქი... ეხლა რო კაცათ მაქცევდეს ვინმე, ჩემს ქონებას და ჩემს ნახევარ სიცოცხლეს მივცემდი... ქალი რა გასაჩენი იყო, რომ უნდა ყველაფერში სხვის ხელის შემაცქერალი იყვეს!.. ტყვე იყვეს!.. ტყვეს კიდევ გაქცევა აიმედებს, ჩვენ ამ იმედსაც მოკლებული ვართ...

ამ ლაპარაკში კატო აენთო ცეცხლივით; ხმა უკანკალებდა და კილოში სჩანდა საშინელი გაბედულება და განწირულება.

ვასილმა უცებ გამოართვა ხელი ხელიდამ, დაემხო პირქვე და ჩაიყო ცხვირპირი ორთავ თავის მუჭებში.

კატო მღელვარეთ წამოდგა მუხლის თავებზედ და დაუწყო მახლობლათ მდგომს ვარდის ფურცლებს წიწკვნა.

პატარა ხანს უკან მე და დეიდაჩემიც მივედით მცირე სადილით, რომელიც აქ დეებარებინა დეიდაჩემსა.

ვასილ წამოდგა უცებ და წავიდა შინისკენ, ფიქრისაგან გატაცებული. ჩვენს თხოვნაზედ, ის არ დადგა სადილათ. კატო უფრო ჩაფიქრდა და თითქმის ძალათ იტენდა საჭმელს პირში. პატარა ხანს უკან ის უცებ წამოდგა და შეერია ვენახის ბუჩქებში. იმას უჩუყდებოდა გული. ცრემლები ერეოდა თვალებში.

ვასილ, აღელვებული, დაბრუნდა შინა, შევიდა თავის კოშ-

კის ოთახში, სადაც იმას ჰქონდა გამართული თავის საკუთარი საწოლი და დაემხო პირქვე მუთაქაზედ.

— საწყალი კატო!—ჰფიქრობდა ის საშინელის გულის ცემითა.—რატომ არა ხარ ჩემი ან დაა ან ძმა!? მაშინ მე ვიცოდი, როგორც გიპატრონებდი. სიკეთის მაგიერათ, მე მხოლოდ დაურღვიე მშვიდობა. გაუღვიძე ცნობის მოყვარება, სწავლის სურვილი, გავატაცებინე მაგისი გონება ადამიანურს აზრებს და ახლა საშველი-კი არსად არის.—რა არის ჩვენი დედაკაცის მდგომარეობა!.. ჰქონდეს ადამიანათ ქცეგის სურვილი და-კი არ შეეძლოს!.. მე სიკეთის ნაცვლათ, ავაზაკობა გაუწიე... ვინ იცის, რა დაემართოს ამ სურვილის შეუსრულებლათ?!. და როგორ უნდა შეისრულოს სურვილი?!. იმის კილოში სულ ის ისახებოდა როგორც გამიღვიძე ცნობის მოყვარეობა, ისე კიდეც მიჩვენე გზა, რომ ეს სურვილი შეესრულო და კაცათ ვიქცეო... ღმერთო! ნეტავი აგრეთი გონების პატრონი, აგრეთი მოსიყვარულე გულისა, აგრეთი მტკიცე და მოუდრეკელის ხასიათისა მაინც არ იყვეს... მერე ვინ იცის, ვის და რომელს უშვერს კაცს უნდა ჩაუვარდეს ხელში, რომელიც უნდა უყურებდეს მაგას, როგორც გალიაში გამონწყვდეულს შოშიას, რომელსაც ინახავ მხოლოდ სათამაშოთა და თავის დასატკბობათ!.. კატო, მაგისთანა გულისა და სურვილის პატრონი, უნდა გახდეს ნივთათ უბრალო ბრიყვისა და მოუხეშავი ქმარისა, რომლისაც გულში, ვინ იცის თავის დღეში არ გაღვიძებულა კაცური გრძნობა და ცნობიერს დედაკაცს უყურებს, როგორც ღვთის წინაალმდეგსა!.. ნუ თუ მართლა ეს ახდება როდისმე და კატო გახდება ამგვართა უშვერთა სათამაშო?!..

აქ უფრო აჩქარებით დაუწყო გულმა ცემა. ის უგრძობლათ გადაბრუნდა გულალმა და ახლა გადიფარა თვალებზედ მკლავები. ფიქრი, რომ როდისმე კატოს პატრონი გახდება სხვა ვინმე, კიდევ უფრო და უფრო უწიწკნიდა ვასილს გულსა.

შეპყრობილი ამ ფიქრებისგან, ვასილ უნებურათ წამოდგა ფეხზედ და დაიწყო ოთახში სიარული წყნარის ნაბიჯითა. შემდეგ ის გამოვიდა უცებ ოთახიდამ, დაეშვა დაფიქრებული კიბეზედ და გასწია თავის მამის ზვარისაკენ. იმან იარა დიდს ხანს და მოქანცული დაეგდო დაფიქრებული ზვრის ბოლოზედ გაშლილს ველზედ ერთი ძველი დიდი ვაშლის ძირას.

ვასილ ძლივს გამოერკვა მაშინ, როდესაც დაუძახეს სადილათ. სადილზედ ის სცდილობდა გაექარვებინა ფიქრები და არ შეემჩნევინა თავის დედმამისათვის, მაგრამ მაინც ვერ დარეოდა თავის თავს. მისდა უნებურათ უტრიალებდნენ თავში ფიქრები. კატოს სახე, იმის გამოცანასავით ლაპარაკი, იმისი საყვედურის კილო, რომ ახლა შუა წყალში ვრჩებიო; იმისი ცოცხალი თვალების ბრიალი; იმისი განწირულებით ლაპარაკი თავის მდგომარეობაზედ და უღონობა ამ მდგომარეობიდამ გამოსვლისა,—არა შორდებოდნენ თავიდამ ვასილსა და უნებური ოხვრა ხდებოდა გულიდამ.

დედამ ამისმა, სიდონიამ, რომელიც ადევნებდა ყოველს ვასილის სახის მოძრაობას ყურსა, შენიშნა ყოველივე ეს და დაიწყო ოხვრა. იმას წამ და უწუმ მოსდიოდა ცრემლები.

— რა ვქნაა! რა ვქნაა!—ბუტბუტებდა ის ვასილის ჩუმათ და იცემდა კალთებში ხელებსა.—ჩამქოლეთ, ჩამქოლეთ, მე ძუძუ დამწვარი!

— რო გეუბნები ნუ დადიხარ, იჯექ შინა მეთქი, მტრობით ხომ არ გეუბნები. როგორ არ უნდა კაცი დაერიოს თავის თავსა და მოერიდოს იმასა, რაც აენებს. ემანდა ახლა ისევ აგეშალა ე შენი ავათმყოფობა. ე დედაშენს-კი თავისას დამართებ და!—დაუწყო ბაბურმა დიდკაცურის კილოთი ვასილსა.

— ღვთისმშობელოოოო!!—შეჰბღავლა უცებ სიდონიამ

და განუპყრო ზედ შუა სადილზედ ღვთისმშობლის ხატს ხელები.

ვასილ გაცოფებული წამოვარდა.

— მე ერთხელვე მამიხსენებია თქვენთვის, რომ თუ გინდათ ჩემი აქ ყოფნა, დამანებეთ მეთქი თავი! აბა რა ნახეთ, რაზედ იხეთქავთ გულებსა?! ისე მე არა ვარ ავათა, როგორც თქვენ თქვენის გცევით მიწუხებთ გულსა და მიცხოვლებთ ავათმყოფობას!—აქ ვასილი გავარდა გაცხარებული მეორე ოთახში და მიიჯლახუნა კარები.

— მამიწამლეს! მამიწამლეს!—იწეწდა კავებსა სიდონია. მამიწამლეს, ეგ ერთათ ერთი შვილი! ჩემი მშობლური გული მაშინვე ჰგრძნობდა, მაგან რომ იქ დაიწყო სიარული, მაგრამ ჩემი ვის ეყურებოდა!... ვის ეყურებოდა!... ვიჰ! ვიჰ! ვიჰ!—და აქ უარესათ გაიწია და გამოიწია კავებსა.—ჩამაქვავეთ, თქვენი ჭირირიმეთ, ჩამკირეთ!—გამიოოიძახოდა ხამუშ-ხამუშათ.

ბაადურიც წამოვარდა სუფრიდამა.

— კარგი, ერთი მამაშენი ნუ წაგიწყდება! კაცს-კი უნდა ყოვლისფერი ამოაშხამო და! აბა რა ნახე, რა იყო, რაზედ გავიმწარე სუფრა?! ბავშვი, ხომ ჰხედავ, კარგათ არის... რა არის ერთხელ ორჯელ ამოიოხრა?!

— უი, დადექ, დადექ, ჩემო წამწყმედაო!... სულ-შენგანა ვარ დაღუპული და სახლში ნიათ-გამოლეული! რა უნდოდა, თქვენი ჭირიმეთ, ჩემს შვილს უნუსტეტში?.. რა სჭირდა, მაგას, თქვენი ჭირიმეთ, სასწავლებელი?! მაგისი საკმაო ქონება როგორ არ მოგვეპოვებოდა, რომ მაგასაც ჩვენთან ეჭამა ერთი ლუკმა პური?!.. იმისი არ იყვეს, როგორც შენ ამოსწყვეტ სახლიკაცებს მოაწამლვინე... რათ აძლევდი, შე ჩემი ცოდვით სავსე, იქ სიარულის ნებასა?! როგორ იმეტებდი მაგ ერთათ ერთ შვილს იმათში გასარევათა და რაზედა მჭრიდი ყელსა?!. ვუიჰ! ვუიჰ! ვუიჰ! ვუიჰ? ვუიჰ!

— ღმერთს ერწმუნე, ქვა და კლდე ვიყავი, რომ ეს

ოცდა ხუთი წელიწადი გაგიძელ შენა!... სულ შენმა ბაიყუშმა ქცევამ ამოიჭამა იმოდენა შვილობა... ქვეყნის სირცხვილს რა უყო და თავზედ ლეჩაქი როგორ მოვიხვიო, თორემ მე ვიცი შენი საკადრისი საქმეები.—შეუტია მრისხანეთ ბაადურმა და გავიდა.

—გენაცვალეთ! წყეულიმც იყვეს ის დღე, რა დღესაც მე ჩავარდი ამ უგვაროების ხელში... რა იციან ამათ ადამიანის ყადრი... ამათ ტოლი კაცისშვილი უნდა ვიყვე, რომ შემიფერონ... ვაი ჩემი ბრალიცა! ვაი ჩემი ბრალიცა! ქმრისგანაც და შვილებისგანაც უბედურსა!.. რა უყო შვილებსა, რა უყო შვილებსა, თორემ მე ვიცი, როგორც დავადგებოდი ამ უგვაროებს თავსა!..

ამ სიტყვებთან წამოდგა სიდონია, დაეშვა ხატების წინ მუხლის თავებზედ, განუპყრო ხელები და მდუღარე ცრემლებით შეჰღაღადებდა გულ-ამოსკვნითა.

— მამეცით მოთმენა! მამეცით მოთმენა!.. ნუ დამწვამთ მოუნელებელის ცეცხლითა, თქვენის მადლისა და სახელის ჭირომეთ! ნუ მამასწრებთ ჩემს ვასილზედ გამწარებასაა!!

აქ რომ ეს ამბები ხდებოდა, ვასილ დაეშვა ისევ ვენახებისაკენ. აქედამ ის გავიდა ჭალებში, სადაც დიდს ხანს იარა ყრუ ადგილებში. ბოლოს ის მიადგა ერთს მშფოთარე მდინარეს, რომელიც მთებში ავდრების გამო, იყო თიხისფრათ ამღვრეული, მოდიოდა ჭექა-ქუხილით, გახვეული გარშემო ატეხილ ყრუ ჭალებში, და მოჰქონდა თან არე-მარე. ვასილ, მოქანცული, დაეგდო უნებურათ ამ წყლის პირას და მის მრისხანე ხმებზედ, რომელიც თითქო რაღაცა სიმხნევეს უღვიძებდა კაცს გულში, მიეცა გარინდული ფიქრებსა.

იმის ახლად ადუღებული ახალი აზრებისაგან ტვინი, რომელსაც მრავალი ხელის მოცრით და ჯერედ ცხოვრებასთან გამოუცდელის ბრძოლით, არ გაფილისტერებულიყო და არ გაჰყოლოდა ცხოვრების ტალღებს, ვერ ინელებდა იმ აზრსა,

რომ კაცი, რომელსაც ასე ცხარეთა ჰქონდა გაღვიძებული სწავლის და ქვეყნის ცნობის სურვილი, დარჩენილიყო იმ სურვილის შეუსრულებლათ. ამასთან ამის გულში ლაპარაკობდნენ კიდევ სხვა გრძნობანიცა. ის, სიყმაწვილითვე წიგნებში თავ-ჩაკრული და გამოწყვდეული სახელმწიფო ხარჯზედ სახელმწიფო სასწავლებელში, ვერ იცლიდა იმ ხალხში გასვლისათვის, — სადაც ენახა ქალები და შესძლებოდა იმის გულს, ამათს არჩევაში შესულიყო. ამის გამო, თითქმის პირველი ქალი კატო იყო, რომელსაც ეს ასე დაუახლოვდა. თავის მხრივ კატოსაც არა ჰქონდა შემთხვევა სხვის დაახლოვებისა და არც მიეცემოდა, რადგან უცხოს ამასთან არ მოუშვებდნენ და თუ ვასილ დაუახლოვდა, ესეც იყო ბრალი ნათესაობისა, რომელსაც აქ ძალიან პატივი ედვა და ირიცხებოდა დიდ სამღრთო მოვლინებათ. კატოს გულისთვის, როგორც საზრდო, ისე საჭირო გახდა ნიადაგ ვასილის ნახვა და ვასილ, რომელიც უამისოთაც იყო კატოს სახით გატაცებული, რა-კი ჰხედავდა იმის გულის გატაცებას ამისგან, კიდევ უფრო მიელტოდა იმისაკენ გული და გრძნობანი. ეს გრძნობანი კიდევ უფრო და უფრო აღვიძებდნენ ვასილის გულში კატოს სიბრალულს.

ის აქამდინაც ვერ გასტეხოდა ამ გრძნობას და ვერ წარმოედგინა, საიდამაც წარმოსდგებოდა ასეთი ცხარე გულის შემატკივრობა კატოზედ. ის ამაში ჰხედავდა მხოლოდ წრფელს მეგობრულს გრძნობას, რომელსაც აღვიძებდა ამაში კატოს გონივრება, ხასიათი და ცუდი გარემოებანი, რომლიდამაც დაღწევა იყო თითქმის შეუძლებელი.

ვასილს ამ საშინელი მქუხარე წყლის ხმაზედ, რომელიც თვისის სიჩქარით მოაქანებდა უზარ-მაზარ ქვებსა და გაჰქონდათ ჩახა-ჩუხი, — ელალებოდნენ ერთი ერთმანერთზედ ათასნაირი ფიქრები; იმას უთუთქავდა გულს, როგორც წარმოიდგენდა, რომ კატო შეიქნებოდა ქმრიანი და იქნებოდა სხვის ხელში. ფიქრები ტყვიასავით აწვებოდნენ და უმძიმებდნენ თავ-

სა. მაგრამ ამ დამახშოვებელს წყლის მუსიკაზედ, როგორღაც უფრო მხნედ და იმედით ჰფეთქავდნენ ვასილის ფიქრები. ის უცებ წამოხტა ადგილიდამ და დაიძახა.

— Рѣшено!

ამ სიტყვებთან ის პატარას ხანს კიდევ იდგა გაშტერებული და შემდეგ გასწია შინისაკენ საკმაოდ დამშვიდებული. როდესაც კარგა გამოერკვა ფიქრებიდამ, ვასილმა შენიშნა, რომ ბინდი მოტანებული იყო. იმან გამოაშურა შინისკენ, რო არსად გაბმულიყო გაუტეხელს და გაუტანებელს ჭალის ძეძვებში; საღამოს ნიავი საამურათ უგრილებდა გულს, თავის გადაწყვეტილება აძლევდა უფრო მხნეობას და თან სიტკბოებას.

ვასილს შორს მოესმა რაღაცა ძახილი და ხმაურობა. წყლის ხმისაგან ის ვერ არჩევდა კარგა ხმასა. ის შევიდა ფიქრში, რადგან მაშინ ოსების ავკაცობის ხმა იყო გახშირებული. ის ჰფიქრობდა, რომ დაუხვდნენ ვისმეს და შველასა თხოულობენო. ვასილ გაეჩქარა, მაგრამ ბილიკები აღარა სჩანდნენ, ძეძვები თან და თან უფრო და უფრო ედებოდნენ ფეხებში და უპერდნენ ტანისამოსსა. ხმაურობა ხან უახლოვდებოდა და ხან შორდებოდა. ვასილ იყო გაოცებული ამ ხმაზედ. ის ცდილობდა ჩქარა გაშორებოდა იმ ადგილებს, სადაც აღარა ყოფილიყო ისე დამაყრუებელი ხმა საშინელის მდინარისა. მაგრამ ის უფრო და უფრო გაება ჭალებში, შევიდა საშინელს ყრუ, დაბურულსა და უკაცურს ადგილებში. იმან შენიშნა, რომ მუხლები ჰლალატობდნენ. დაატანა თავს ძალა და შეეცადა ყოვლის ღონით გზის გაკვლევას, მაგრამ ყოველივე იყო ამაო: საითაც გაუხვია, ყველგან უარესი დაბურული ჭალები დაუხვდა, ყველგან ერთმანერთზედ გადახლართული ძეძვები და ეკლები აბამდნენ ამას თავის კლანჭებში. ვასილმა მისცა ხმა, რომ გაეგონათ მოყვირალთ მაინცა, რომელთაც ხმა იმას აქამდინ ესმოდა; მაგრამ ის ხმაურობაც მოსწყდა და სრულიად აღარ სად ისმოდა. ის, მოქანცული, დაეგდო ველზედ დასასვენებ-

ლათ, რომ ხელმეორეთ შემოეკრიფა ღონე და გასდგომოდა გზის გაკვლევას.

ვასილის დაგვიანებაზედ შეექნათ შინ მოკითხულობა და ჯერ ისევ ნათელოდა, რომ გაგზავნეს მოურავი ცხენით მოსაკითხათ. მწყემსმა ბიჭებმა უთხრეს, ვასილ ჭალებში ვნახეთ და წყლისაკენ მიდიოდაო.

მოურავმა დიდს ხანს ეძება ცხენითა, უყვირა ჭალებსა და წყლის პირებზედ, მაგრამ ვერსად ნახა. კარგა ვახშმობა იყო მოტანებული, რომ მოურავი დაბრუნდა შინა იმ ფიქრითა, რომ ვასილ უთუოთ თითონვე დაბრუნდებოდა შინაო.

ამ მოურავის მოსვლაზედ, შეუდგათ შინ ერთი ამბავი და ალიაქოთი. მთელი ბიჭი და გოგო დადგა ფეხზედ. სიდონია, თმა გაწეწილი და საშინელის წივილ-კივილით, გაექანა წყლის პირისაკენ. ბაადურმა შეისხა იარაღი, აანთებინა ფარნები, გაიძღოლა წინ ბიჭები, მოაჯდა ცხენსა და გასწია ვასილის საძებნელათ.

ამ ალიაქოთმა გადმოაღწია სახლიკაცობამდინაც. ყველანი დადგნენ ფეხზედ და ეცნენ ჭალებსა. ვასილი სახლიკაცებსაც ყველას მოსწონდათ და უყვარდათ, რადგან ის არავის არ ერიდებოდა და არა თაკილობდა, ყველასთან იყო თანასწორათა და ყველასთან, როგორც შინაურებთან, დაიარებოდა. ამ ამბავმა ყველა მართალის გულით შეაწუხა. ასე გასინჯეთ სოფრონმაც-კი დაუწყო ძაღლებს ძახილი და პურის ყრა, რომ გაჰყოლოდნენ ჭალებში ვასილის საძებნელათ.

ამ ხმამ მიაღწია კატომდისინაც, რომელიც ის იყო აპირებდა დაწოლასა. ამ ხმაურობამ და საშინელმა მოძრაობამ კატოს სულ დაუბნია გონება. იმას სრულიად დაავიწყდა ყველაფერი და როგორც იყო, ისე, ფეხთ გახდილი, გაექანა მარტოთ მარტო წყლის პირისაკენ. დეიდაჩემი და იოთამ კიდეც იყვნენ წასულები.

რაკი შევნიშნე ეს საშინელი ატაცება კატოსა, რომელ-

საც დიდი ხანია ვატყობდი, რომ ვასილი მთელს ქვეყანას ერ-ჩივნა, მე დავედევნე უკანა, რომ არსად რა დამართოდა მარ-ტოკასა. ის, ხმა გაკმენდილი, კრიჭა შეკრული და მუხლებ მოდუმებული, თითქო აპირებდა გაფრენას, მაგრამ მუხლები სრულიად არ აძლევდნენ გაჩქარების ნებას.

ჩვენ სრულიად დავშორდით სხვებსა. მთვარემ ამჰოყო მო-წმედილს ცაზედ მთის წვერებიდამ თავისი მორგვალებული ფარგლები და ცოტა არ იყო გაანათა ქვეყანა: ჩვენ გავებით ჭალებში, სადაც ყველგან ისმოდა ხმაურობა და ძახილი. კა-ტოს არ ედო ადამიანის ფერი. წამ და უწუმ ეკვეთებოდა მუხლთა და ატანდა თავს ძალასა... ჩვენ შევედით ერთ ყრუ ჭალის გაშლილს ველზედ, რომ უცებ ჩვენ წინ გადიხსნა ბუჩ-ქები და მთვარის შუქზედ მოულოდნელათ გამოყო ვასილმა თავი.

ამ მოულოდნელს ამბავზედ, კატო ვასილს და ვასილ კა-ტოს ეცნენ სრულიად უნებურათ და გადაეხვივნენ. მე მაშინ-ვე ვეცი სხვებთან შესატყობინებრათ, რომ ვასილ გამოჩნდა მეთქი.

— ეს სულ შენი ბრალია! —უთხრა ვასილმა კატოს, რა-კი მოშორდნენ ერთმანეთს ხვევნისაგან.—დღევანდელმა შენმა ლაპარაკმა ამაღელვა და ამ ფიქრებში დამიღამდა ამ ჭალებში და ველარ გამოვიგენ გზა. სულ იმ ფიქრში ვიყავ, რა უშველო მეთქი ჩემს კატოსა. და მარტო ერთი ღონისძიება ვიპოვნე. მეტი ხსნა არ არის, და, რაც მე გითხრა, უნდა შე-ასრულო, თუმცა იქნება შენ გეჩოთიროს ესა. მაგრამ ჩვენ უერთმანერთობა არ შეგვიძლიან.

კატოს გულმა დაუწყო ცემა და რაღაცა გრილმა ჟრიან-ტელმა დაუარა ტანში. ის თითქო ხვდებოდა, რაც უნდა ეთქვა ვასილსა.

ისინი დასხდნენ მწვანე ველზედ.

— რა ღონის-ძიება იქნება ისეთი, რომ მე შენთან ვიჩო-

თირო?—უთხრა კატომ ხმის კანკალით და ლოდინით, რომ რაღაც უკანასკნელი ბედის გადამწყვეტი სიტყვა უნდა მოჰყოლოდა ამ კითხვასა.

— რა და, ერთბაშათ თქმა, ვგონებ შენი აზრებისთვის არ იყვეს კარგი, მაგრამ მეტი ღონე არ არის... არც არაფრის წინააღმდეგია რამე აქა, არც სინიდისისა, არც რჯულისა, თუ შენი ნება იქნება და ინდომებ იმ კაცის დაახლოვებას, რომელსაც შენ ურჩევნიხარ ყველასა.

— თუ არაფრის წინააღმდეგი არ არის და მაშ რათა გგონია, რომ ჩემი გონება არ იყვეს მომზადებული იმგვარი საქმისათვის? რა უნდა იყვეს ისეთი ღონის-ძიება, რომ მე ვიქცე ადამიანათ, და ვიჩოთირო!

— მომეც სიტყვა, რომ თუ არ მოგეწონოს ეს აზრი და წინააღმდეგათ გეჩვენოს, არ აიღებ ჩემზედ ხელსა და არ იფიქრებ არაფერს ცუდს ჩემს განზრახვაზედ, გარდა იმ სიკეთისა, რომელიცა მსურს როგორც ჩემთვისა, ისე შენთვის.

— არ ვიცი, რა უნდა იყვეს ისეთი და რა უნდა წარმოსდგეს შენგან იმისთანა, რომ შენზედ ხელი ამაღებინოს და ცუდი რამ მაფიქრებინოს.

— ჩვენ უნდა საუკუნოთ გავხდნენ ერთმანერთისანი,— უთხრა საშინელის ხმის თრთოლით ვასილმა, და შეჰხედა კითხვით თვალებში კატოსა.

კატო აენთო ცალკე ღელვით და ცალკე უცებ ამგვარის მოულოდნელის გადაწყვეტილებით. იმას საშინელი სიცხარით უცემდა გული, თითქო აპირობს გამოვარდნასაო. ეს გულის ცემა და რაკა-რუკი ეყურებოდა ვასილსაც.

ვასილმა ჩაავლო ხელში ხელი. ისა თრთოდა და კანკალებდა. ხანა ხურდებოდა, ხანა ცივდებოდა, თითქო ყინულში ამოუვლიათო. უცებ ისინი მიეკვრნენ ერთმანეთს ტუჩებში და დიდსა და დიდს ხანს არა შორდებოდნენ. წამ და უწუმ ისინი იმეორებდნენ ერთმანერთის კოცნასა და ხვევნას,

ჩუმათ, ხმის ამოუღებლივ, რომლითაც უფრო ჰსახავდნენ თავის გულის პასუხს და ბედნიერებას, ვიდრე იმით, რომ ქცეულიყო იმათი ბედნიერება სიტყვებისა და გამოთქმის ნაკადულათა.

ისინი გამოარკვია ჩვენმა ხმაურობამ. ამ ხმაურობაზედ ვასილ და კატო მოგვეგვებნენ წინა.

III.

მეორე დღეს ვასილი უჯდა რუსული წიგნით კატოსა და ასწავლიდა.

კატომ, როგორც ზემოთაც იყო ნათქვამი, წერა კითხვა და ლაპარაკი რუსული კიდეც იცოდა, რომელიც არ დავიწყებოდა სასწავლებლის უკან, რადგან სახლშივე ეყარათ თითო ოროლა რუსული წიგნი, რომელთაც ხშირათ ჰკითხულობდა, რომ არ უნდოდა რუსულის დავიწყება.

ისინი დიდს ხანს უსხდნენ წიგნებსა.

როღესაც დაიღალნენ სწავლითა, იმათ დასდეს წიგნი და პატარას ხანს, თითქო დაღალვისგან, იყვნენ ჩუმათა.

— ახლა შენ ესა სთქვი: როგორ უნდა მოვახერხოთ ჩვენ ყოველიფერი ჩვენი დაწყობილება?—დაიწყო პირველი კატომა.

— ჩემი განზრახვა ესრეა და ამაზედ მეტი სხვაც არა მოგვარდება-რა,—მიუგო ვასილმა:—მე აქ დავრჩები კიდევ თითქმის ექვსი თვე. ამ ექვს თვეში შენ ისე მოგამზადებ, რომ მემრე შენ თითონაც შეგეძლოს ზოგიერთა საგნების მომზადება. მემრე მე წავალ ისევ უნივერსიტეტში და ერთი ექვსი თვე ვცდი: ავიტან ჰავას თუ კიდევ არა. თუ ავიტან, მოვალ და აქ ჩუმათ დავიწეროთ ჯვარი და წავიდეთ ერთათ ისევ რუსეთში, სადაც შეგვიძლიან, მინამ სწავლაში ვიქნებით, დაა-ძმურათ ვიცხოვროთ, ცალ-ცალკე. თუ არა და მაშინ მე ისევ აქ დავრჩები. მაშინაც მაინც დავიწეროთ ჯვარი და მე თითონ მოგამზადებ ყვე-

ლაფერში. შენი გონების პატრონი, რასაც ერთს წელიწადს მოისწრებ, სხვები ორ-სამ წელიწადსაც ვერ იზამენ იმასა.

კატო აღტაცებით ისმენდა ამასა. დიდი ხანია ამისი სურვილი იყო უცხო ქვეყნების ნახვა და უცხო ხალხების გაცნობა. ახლა ის ისახავდა თვალწინ იმ ბედნიერს დროს, როდესაც ეს უნივერსიტეტის ქალაქში დაიწყებს სწავლასა, გაიცნობს ნასწავლსა და დაწინაურებულს ხალხსა, სადაც გაიგონებს ცხოველს სიტყვებსა და ნახავს ცხოველს საქმეებსა, სადაც, ერთის სიტყვით, ექნება ცხოვრებით სავსე გული და ამათ შორის ეს იქნება ვასილთან მოუშორებელი, რომლითაც ერთი-ორათ გაუადვილდება ყოველი საქმე და ყოველი სიძნელე.

ვასილი თავის მხრივ კატოზედ ნაკლებათ აღარ ოცნებობდა.

— რაკი დავასრულებთ სწავლასა, დავბრუნდებით ჩვენს დაჩაგრულს ქვეყანაში,—ელაპარაკებოდა ის კატოსა,—გვექნება სწავლის მხრივ საკმაო მომზადება, და ვინ იცის რამდენი საქმე ქვექნება წინა! რამდენი კარგი საქმე შეგვეძლება, რომ გავაკეთოთ ამ ჩვენს ჯერეთ თავ-შეუდებელს და ხელ-შეუხებელს ქვეყანაში. სასწავლებლები, ამხანაგობაები, ბანკები სოფლებისათვის. ეხლა რომ საცოდავათ მურტლები და ტიტვლები დაიარებიან ე საცოდავი გლეხის ბიჭები იღლიაში სახრე ამოჩრილები და სიცივისაგან წელში წაკუზულები, შეგვეძლება სწავლით და სხვა და სხვა დაწყობილებაებით ამათი ამგვარი არა კაცური ცხოვრების შეცვლა. შეხედე აბა ჩვენს ბუნებას! უკეთესი განა ღმერთს კიდევ გაუჩენია რამე! ამ ბუნებას უნდა ახლა მცოდნე ხელი და შემძლებელი ხალხი. მაშინ უყურე, როგორ ეხლანდელი წუმპეების მაგივრათ ჩვენს კარმიდამოზე, რა სუფრთა მეიდნები იქნებიან; ჭვარტლიანი სადგომების მაგიერათ, სადაც პირუტყვნი და კაცნი თითქმის ერთს საწოლზედა წვანან, იქნებიან სუბრთათ გაწყობილი, დიდ ფან-

ჯრებიანი სუბრთა სახლები თავისის მშვენიერის ბალჩებით! ნახე რა რიგ დამშვენდება მაშინ ჩვენი გლეხის დედაკაცი,— რომლისაც ბუნებრივი მშვენივრები და ხასიათი სრულებით დახშულან სიმურტლისა, სიღარიბისა და უშვერებისაგან,—რაკი მოიცემს ქონებასა და ისწავლის ცხოვრების გასუფრთავებასა და შეიყვარებს წიგნსა და სწავლასა. ამას ყველას უნდა მხოლოდ მხნე და თავ-გამოდებული გულის შემატკივარი მომზადებული კაცები. რამდენგანმე რომ დაიწყოს ეს საქმეები, მხოლოდ რამდენგანმე, რაკი ნახამენ სხვები მაგალითს, ყველანი წაჰბაძვენ და ისწავლიან. მადლობა ღმერთს, ჩვენ ხალხს არც გონება და არც ხალისი არ აკლია, მხოლოთ უნდათ მაგალითის დანახვება და ერთხელ კვალში ჩაგდება. მემრე ყველაფერი წყალივით წავა და ჩარხივით დატრიალდება.

კატო აღტაცებით უგდებდა ამას ყურსა, თვალები ელვასავით უბრიალებდნენ. ის ამჟამათ ჰხედავდა ვასილში იმ კაცსა, რომელისაც მონატური იყო ყოველთვის ამისი გული. ქალის გულს უნდა გმირი ცხოვრებისა, რომელიც ცხოვრებაში ირჩეოდეს სხვებისაგან, სულ ერთია იმისთვის ეს გმირი ცსოვრებისა არის გმირი კარგის მხრივ თუ ცუდის მხრივ, ოღონდ-კი ამ გმირს ჰქონდეს რაინდული თვისებანი და არა იყვეს იმ ცხოვრების ჭუჭყ-მოცხებული, რომელიც ნიადაგ თვალ წინ გვიბრუნავს, რომელიც ისე გვიწვრილებს გულსა, გვიწყლავს სიცოცხლესა და თვისის დაუსრულებლობით სრულიად გვაბეზრებს თავსა. კატოს თვალში ვასილ იყო სრული გმირი. ამ ცხოველმა სიტყვებმა, რომელშიაც არა სჩანდა არც ნამცეციჟვი ყოველისავე ამის შეუსრულებლობაზედ; რომელშიაცა სჩანდა სრული სიწრფელე და წმინდა ცხარე ლტოლვილება ამ საქმეებისადმი, ისე აღავსო გული კატოსი, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო, შთანთქმიდა ან შთაენთქმევინებოდა ვასილსა, რომ გამხდარიყო ერთსულ და ერთს ხორც და ამათი

აღევსო სრულიად თავისი ნეტარება, თავისი სიყვარული, თავისი სიტკბოება.

გატაცებული ამ ტკბილის ფიქრებით, ვასილ და კატო საშინლათა ჰბეჯითობდნენ სწავლასა. ვასილ ყველაზედ მეტათ უფრო ჰბეჯითობდა ფრანციცულს, რომ შესძლებოდა კატოს ყოველ მხრივ გონების გახსნა. კატო გასაოცებლათ მალე ხვდებოდა ყველაფერს. რამდენიც ჰხედავდა კატოში ბეჯითობას და ნიჭიერებას, იმდენი უფრო ჰხალისობდა ვასილიცა და ჰბეჯითობდა კატოს სწავლას. კატოს მთელი დღე და ღამე ეჭირა წიგნები და რვეულები ხელში. დედმამა სრულიად არ უშლიდა ამასა. იოთამ პირიქით თითონაც ახალისებდა თავის ქალსა. ის, თითონაც ფილოსოფოსი, როგორცა ჰფიქრობდა, ყოველთვის მონატრული იყო, რომ შვილი სწავლული გამოსულოდა.

— ისწავლე შვილო, ისწავლე, მაინც ღმერთმა ვაჟი შვილი არ მამცა და შენ მაინც მიყავი მაგივრობა. სწავლა თავის დღეში ნაქები ყოფილა და არც ქალს აწყენს კაი სწავლაი— ეუბნებოდა იოთამ, როდესაც რომ ჰხედავდა თავის ქალს ასე სწავლისაგან გატაცებულს.

მაგრამ სახლიკაცებსა და ბიძაშვილებში არ ისმოდა ამგვარი ქება კატოს სწავლისა.

— მაგან თუ შტო კაკი ხარაში არ ისწავლა და რუსულათ არ იტიტინა, დიდი საჭიროა,—ჰკიცხავდა თუთალა კატოსა.

— ნეტა ვიცოდე, ი დედმამას რაღა ყური წაუგდიათ, რომ იმოდენა ქალს აუღია საქმეზედ ხელი და ჩასჩიჩინებს რუსულ წიგნებსა!—უცემდა კვერს ქვრივი რძალი თუთალასი, ზილიხან.

— თქვენი ჭირიმეთ, რა ქალის საქმეა, და ისიც მაგოდენა ქალისა, რუსული წიგნები! სხვა ნასწავლი ქალებისა რა ხეირი უნახავთ, რომ ახლა გასათხოვარ ქალს ასწავლიან რუსულ-

სა ეგ თვალ-დამდგარები!—უმატებდა მაზლის ცოლი თუთალასი, ანუსია.

— შენ გენაცვალე-და, რაღა დროს მაგოდენა ქალის სწავლაა!—ასდევდა ფეხის ხმას თუთალას პურის მცხობელი გლეხის დედაკაცი, თითია.—ახლა ეგეც უნდა გაგვირუსდეს!

— იმისი არ იყოს, როგორც შვიდი წლის გომბიო შეაგდეს რუსებში და მთელი სამი ოთხი წელიწადი ეგდო იქა! რა უნდა ისწავლოს რუსებშია არშიყობის მეტი!—ავრცელებდა თუთალა.—სამღთო წერილი ასწავლონ ის კი არაო, და მოჰყოლიან რაღაცა მიქარვასა. მაგოდენა ქალია, და რიგიანათ ჯერ ხუცური წიგნი არ იცის.

— სწორეთ! —უსვამდა ბეჭედს სოფრონ,—რომელიც სთლიდა ერთ მოკლე კობალს, რომ უფრო მარჯვე სასროლი ყოფილიყო ძაღლებისათვის.

ტოლებიც, რომელნიც აქამდინ ამასთან ასე დამეგობრებული იყვნენ და უყვარდათ ამასთან დროს გატარება, რა-კი ველარა ჰხედავდნენ ამას თავიანთში და ჰხედავდნენ, რომ ის სულ წიგნებს ჩასციებოდა და ესენი აღარ ახსოვდა, აიღეს ცოტ-ცოტათი შური და დაუწყეს კილვა.

— დიდი რამა ჰგონია იმას ის თავისი რუსული წიგნები! კნიაჟნა სასო-კი არ იყო ისტეტუტში, რომ ეხლა ველარ გაუძლია შინა და სულ რუსის ჩინოვნიკებისთვის ოხრამს.

— მე ვიცი მაგასაც ისე მოუვა,—იძახოდა მეორე.

— მე ისიც მინახავს, რომ მაგ რუსულ წიგნებს გაეგიჟებინოს ადამიანი!—იძახოდა მესამე.

ამგვარათ კატო და ვასილი არც-კი ჰგრძნობდნენ, რა აზრები ისმოდა ამათზედ. მაინც იმათთვის სულ ერთი იყო. ამათ თუნდაგაეგონათ, ყურსაც არ უგდებდნენ. ესენი იყვნენ მომავალის ბედნიერებით და სქმეებით გატაცებულნი, ამათ სხვა არა ახსოვდათ-რა.

რუსული სწავლის მეტი ჯერ საზოგადოებას კატოს და

ვასილში არა აღელვებდა-რა. ისინი სხვა რასმე გუნებაშიაც ვერ გაივლებდნენ, რადგან ნათესაობა კატოსი და ვასილისა არ აძლევდა ამათ მიზეზს სხვაფრივ ამათის გაკილვისას.

IV.

ამაში ხანი გადიოდა და ვასილის წასვლის დრომ მოატანა.

ვასილ იყო სრულიად კარგათ. დედ-მამა აღარ აძლევდა ვასილს წასვლის ნებასა, მაგრამ ვასილმა პირ-და-პირ გადუჭრა, რომ ამას აქ ვერა ძალა ვერ დაიკავებს.

ქრისტიშობის თვეში წავიდა ვასილ და უთხრა კატოს, რომ პასუხს ელოდეს-აპრილში.

წასვლის უკან სიდონია მთელი კვირა იყო დაჩოქილი ხატების წინ და მოსთქვამდა. ეკლესიის კარები იყო მოცვეთილი იმის მუხლისთავებისაგან.

ბაადურმა ვერ გაუძლო სიდონიას და გაეცალა მთელი ერთი კვირით ქალაქში.

— მინამ კიდევ ვისმე არ ამოიჭამ, შენ არ გაჩუმდები!— უთხრა ბაადურმა წასვლის დროს.

— რა გეხმის, შე უბედურო! რა იცი, რა ამბავია ჩვენს თავსა!—მისტირა უკან სიდონიამ ბაადურს,—და გასწია ამანაც ეკლესიისაკენ.

ვასილ დაბრუნებული უნივერსიტეტში, ჰგრძნობდა თავის თავს კარგათ.

რადგან პირ-და-პირ არ შეიძლებოდა მიწერ-მოწერა კატოსთან, ვასილ უგზავნიდა საკითხავსა და სასწავლებელს წიგნებს თავის მამის სახელობაზედ, რადგან ამის მეტმა ამათს გვარში არავინ იცოდა ფოჩტის გზა, და ამ წიგნების ფურცლებში სდებდა წერილებს.

კატო გაგიჟებული კითხულობდა ამ წერილებსა და ჰლო-

ცავდა თავის ბედს, რ'ომ ვასომ აიტანა ჰავა. ის მოუთმენ-ლათ ელოდა იმ დროს, როდესაც დაბრუნდებოდა ვასო და წაიყვანდა ამასა. მინამ კატოს ბეჯითობას არა ჰქონდა საზღვარი.

აპრილის დამლეგი იყო, რომ კატოს სახელობაზედ კიდევ მოუვიდა ბაადურს კარგს მაგარს ყდებში ჩასმული რუსული სასწავლებელი წიგნები მხატრობაებითა. როგორც სჩანდა, ისინი უნდა ყოფილიყვნენ ზოოლოგიური და ფიზიოლოგიური წიგნები.

სიდონია სიამოვნებით დასცქეროდა იმ წიგნებს, რომელნიც, ვინ იცის რამდენჯერ სჭერია ამის პაწაწკუნა ვასილსა. იმას არ მოუთმინა გულმა, გადახსნა გარედამ მკვიდრათ დაბეჭდილი და მაგრათ გადაკრული კლეიონკა, დაუწყო შლა და კოცნა თითქმის ყველა ფურცელს ცალკე.

— შვილოოო! ვინ იცის შენი თითები რამდენჯერ ცოდვილებულა ამ ფურცლებზედა და შენი ლამაზი ჟუჟუნა თვალები—(თუმცა სრულიად არ ჰქონდა ვასილს ჟუჟუნა თვალები)—რამდენჯერ ჩაჰფიქრებია!.. მოგიკვდეს დედა, რომ აგრე დაშორებული ჰყეფხარ... შენ გენაცვალოს შენი სიდონიას თვალები, ჩემო პაწაწა გიჟო ბიჭო, დედის ნებიერო...

ამ ფურცვლასა და ალერსში რომ იყო, უცებ ერთს ალაგს ფურცლებს შუადამ ამოიღო პატარა დაბეჭდილი წერილი. ნახა, იყო კატოს სახელობაზედ.

— ვნახო ერთი რასა სწერს ჩემი ბიჭი ამასა. ეს გოგოც შემიყვარდა ჩემი ვასილის გამო, რაკი ჩემს ვასილს უყვარდა და დროს ატარებინებდა.

აქ გახსნა ბეჭედი სიდონიამ და დაუწყო კითხვა.

წიგნში სხვათაშორის ეწერა, რომ კატო თიბათვეში მზათა ყოფილიყო და წაიყვანდა ჩუმათ ქალაქში ღამითა და იქ ერთს ნათლუხელს ღვდელს დააწერინებდა ჯვარსა. პატარას

ხანს უკან სიდონიას გავარდა ხელიდამ წიგნი და დაიწყო ძახილი:

— წყალი!.. წყალი!

გამგონი არავინ იყო. ბაადურიც არ იყო შინა.

— ღვთის-მშობელო! —შესძახა იმან საშინელის განწირულებით.—ეს რა უცნაური ცეცხლი მამივლინე... მიშველეთ!.. ქრისტიანებო!.. ვკვდები... ჯიგარი... დამეწვა ჯიგარი... მიშველეთ!..

მაგრამ მშველელი მაინც არავინა სჩანდა.

სიდონია აქეთ ეცა, რომ ეპოვნა სადმე თავის მამშველებელი და მამსურიელებელი, იქით ეცა, მაგრამ მაინც ვერავინ იპოვნა. ყველანი, თითქო განგებ, საცაღას გასულიყვნენ. რაკი ვერავინა ნახა, იმან სტაცა ხელი წიგნსა, ისე გაშლილი და გაფრიალებული დაიჭირა და გაექანა ეფემიასაკენ.

— ჰა!.. ეგ ჯადოქრები ეგენი!.. ჰა!.. ეგ თილისმიანები ეგენი!.. ჰა!.. ეგ კათაკმეველნი... ქრისტეს გამსყიდველნი... არა რჯულნი... ჰა!.. ეგ ქრისტიანობის წა!...გამ... გამყრყვნელნი!.. ნათესაობაც აღარ დაინდეს!.. ნათესაობაი!..

ასე გააფთრებული შეევარდა სიდონია პირ-და-პირ დეიდა-ჩემთან. ისინი ყველანი ისხდნენ სადილზედ. მეც ის იყო მიველი იმათსა, რაკი კატოს ეთხოვნა, რომელსაც ჩემს გარდა გული არავისთან ენდობოდა და თავის გულის პასუხს ვერავის უტყდებოდა.

— ჰა!.. ნახევით! ნახევით ე თქვენი ნამუსიანი ქალის ამბავი!—და მიაგდო ზედ ცხვირპირში ეფემიას წიგნი სიდონიამ.—ემაგიტომ დაათრევდით ჩემს შვილს აქა?!.. ემაგიტომ აღარც დღე აღარც ღამე აღარ უშვებდით ჩემ უმანკო, ჩემ ანგელოზ შვილს აქედამა??!.. ჰა!.. ჰა!.. ჰა!.. თქვე... თქვე... რჯულისა და ნათესაობის გამამშრეტნო... ამამწყვეტნო... თქვე... თქვე...თქვე... ღვთის ფეხის მამჭმელებო...

კატო მაშინვე მიხვდა, რასაც ნიშნავდა ესა და სულ მთლათ

გაშრა. ლუკმა გავარდა ხელიდამ. ის შეიქმნა სრულიად უძრავი. ის თითქმის აღარა ჰსუნთქავდა.

იოთამ თვალებ გაჭყეტილი და გაოცებული უყურებდა გაცოფებულს სიდონიასა, რომელიც ხან დოინჯს შემოიყრიდა, ხან იქნევდა საშინლათ ხელებსა და შესძახოდა და ჰყვიროდა პირიდამ დორბლების ყრით.

— ღმერთი!.. ღმერთი! იმისმა მადლმა! ღმერთი!—გაიძახოდა ხამუშ ხამუშ სიდონია.

ეფემია კითხულობდა წიგნსა და ხანა ყვითლდებოდა და ხანა წითლდებოდა. იმან გაათავა წიგნი და დასდო უნებურათ ძირსა. იოთამ მოუთმენელად შეჰყურებდა ეფემიას, თუ რას იტყოდა იმისთანა საზარელსა, რომელსაც ასე საშინლათ აეშფოთებინა და აელელვებინა სიდონია.

ეფემია იყო ჩუმათა.

სიდონიამ წამოაღლო ხელი წიგნსა და გასწია.

— ემ წიგნს ჩემის ხელით პირ-დი-პირ მივართმევ ეგზარხოსსა, მართებელსა... მოჰყრყვნეს მეთქი ნათესაობა... შვილი გამირყვნეს მეთქი!..

აქ გავარდა სიდონია ხელში წიგნ გაფრიალებული და გაიჯლახუნა კარები.

— ჰა!.. თქვე თავზედ ლაფ-დასხმულებო!.. ბოზხანა გამართეთ განა თქვენს სახლში, რომ სხვაფრევ სული ველარათი მოიდგით! თქვენი ქვეყნის ნათრევი ქალით უნდა ჩემი შვილი საუკუნოთ დაგეღუპნათ! ჩემი ქონება შთაგენთქათ!.. ჰა!..

მიდიოდა მთელს მოედანზედ და მიიძახოდა სიდონია. სახლიკაცობა და სხვა მეზობლობა გამოცვივდნენ და უყურებდნენ სიდონიას განცვიფრებულნი. სიდონია გადავარდა გაცოფებული შინა, სადაც დაუხვდა ბაადურიც და ზოგიერთა გოგო-ბიჭებიცა. სიდონია ჰყრიდა პირიდამ ცოფებსა, ეყრებოდა გულსა, ველარ იბრუნებდა სულსა, მეტადრე რაკი დაინახა ბაადურ...

— ან შენ აიყარე... ან შენ აიყარე აქედამ, ან მიგათი-სინსილა არ იყვეს, სინსილა!.. ეგ როგორ არ შეგიძლიან მა-გოდენა ხელმწიფის ნამსახურს კაცს, რომ ეგ ყარტლიანები, ეგ ჯადოქრიანები არ დაგვტრიალებდნენ ზედ ცხვირ წინ ბაი-ყუშებივით თავსა!.. ე მაგას როგორ ვერ ითავებ, რომ სულ გადაასახლო ეგენი აქედამა... ჰა! შე ჩემო დამღუპაო!.. შე ჩე-მო დამღუპაო!.. შე ჩემო ნაცარზედ წყალის დამსხმელო!..

ელდასავით გავარდა ეს ამბავი იმავე თვალის დახამხამება-ზედ მეზობლობასა და სახლიკაცობაში და შეიქნა ერთი საში-ნელი ღაღანი და მითქმა-მოთქმა.

— უი! ამ დღის მომსწრესა!—იცემდა თუთალა თავში, რომელთანაც შეიყარა თითქმის მთელი სახლიკაცობა და მრა-ვალი მეზობელი გლეხის დედაკაცები თავში ცემით და მუხლე-ბის თქვეფითა—თქვენი ჭირიმეთ, რატომ ცა თავზედ არ და-გვენგრევა... თქვენი ჭირიმეთ, რა მოხდა... რა ცოდის ბრუნ-ვაა!.. მაგ ქალის პაპა და ვასილის პაპა ღვიძლი ბიძაშვილები იყვნენ... აი განათლება!.. აი რუსული ტიტინი... ი! ღვთის მშობელო! რატო ერთი ცეცხლს არ მოუვლენ ქვეყანასა და არ გადასწვამ ამოდენა ცოდვებით ბრუნვისათვისა?..

— გენაცვალე, ჩემო რძალო,—იძახოდა თუთალას ქვრი-ვი რძალი, ზილიხან, ტუჩებზედ ხელმიდებითა,—და ბრმა შე-ნიშნავდა იმ ამბავსა, რასაც ისინი ჩადიოდნენ... თქვენმა მზემ ე ქალი თითონ ზედა ვარდებოდა... მუხლებში უვარდებოდა... მარტოკანი ვინ იცის სად არ დადიოდნენ... გახსოვთ ერთხელ ვასილ რო დაიკარგა... ის როგორ მოხდა, რომ ისა და კატო ერთათ ვიპოვნეთ?!.. გინახამთ ვისმე კატო იმ საღამოს შინა?!.. აბა, შენ გენაცვალოს ჩემი თვალები, და შუადღიდამ შუაღა-მემდინ ყმაწვილი ქალი რომ ყმაწვილ კაცთან მარტოთ-მარ-ტო იმისთანა ჭალებში დაეთრეოდეს, სადაც ტურებისა და მგლების მეტი ვერა ქრისტიანი ვერა ჰბედავს სიარულსა, რა მოუათ, თქვენი ჭირიმე, ათასი ცოდვისა და ბოროტის მეტი?!.

— გენაცვალე, ქალბატონო, და ასე მოგახსენებენ, რომ ნაბიჭვარიც გაუგდია მაგ ქალსაო და ჩუმათ თავის ვენახის ღობეში ჩაუგდია და იქ ღორებს შეუპამიათო!—გაიძახოდა ერთი გლეხის ქვრივი დედაკაცი, ფეფელა, რომელსაც არა ჭორი არ გამოეპარებოდა და როდესაც ნახავდა, რომ ჭორები გამოილიაო, თითონ უცნაურს ჭორს დაჰბადავდა, და არ იყო ადამიანი, რომ ამის მოგონებაზედ იქვი შეეტანათ, თუმცა-კი ყველა ეძახდა მეჭორე დედაკაცსა.

— თქვენ გენაცვალეთ, ე რა მესმის!—იცობდა თუთალა ყურებში თითებსა;—ნაბიჭვარიც გაუგდია?!. ვაი გვარის შერცხვენასა... ვაი ჩვენს ლაფის დასხმასა!.. ნაწრეტიანთ ერთი ე ნამუსის ხმა-ღა ჰქონდათ და ახლა უნამუსოსა და გოთვერნების მოწყალებით ეგეც შეგვირცხვა და მოგვეპრა საქვეყნოთ თავი.

— კაი სიზმარი გინახავთ.—უთხრა სოფრონმა, რომელიც უგდებდა ამ ლაპარაკსა და გულის-ხეთქვას ყურსა და რომელსაც ძაღლების დანახვა უფრო აღელვებდა, რომელთაც საცალაც შორს მოჰკრა თვალი, რომ დასდევდნენ ძუანა ძაღლსა, ვიდრემ გვარის შერცხვენა და თავზედ ლაფის დასხმა.

— მაგათი სახლი ყოველთვის ეგრეთი ბოროტი ყოფილა და ეკრე ბოროტათაც დარჩება,—დაუმატა სარიდან ნაწრეტიშვილმა, რომელიც ირაცხებოდა შემდეგ ბაადურისა ამ გვარში დარბაისლათ, რადგან ჰქონდა ყელის მედალი და თავის ყმაწვილობაში ახალი რუსობის დროს, რაღაცა ამორჩეულათ ყოფილა სამსახურში, თუმცა არც მაშინ და არც ეხლა არ იცოდა წერა კითხვა.

მინამ აქ ეს ამბავი და ღაღანი ასტყდებოღა, მინამ დეიდაჩემის სახლში უფრო სხვა ამბავი იყო. გავიდა თუ არა სიდონია, დეიდაჩემმა, რაღაზედაც დამსაქმა და გამიტყუა გარეთ. იმან ჩაკეტა კარები და უცებ, როგორგ აფთარი, თვალებში საშინელის ცეცხლით, კრიჭა შეკრული და სულ-გამელეპული ერთი თვალის დახამხამებაზედ ეცა კატოსა, სწვდა გძელს, სხვილს

ნაწნავებში, ამოიდო ქვეშა, აგლეჯდა თმასა, სთელამდა წიხლებით, სცემდა მუშტებით, ათრევდა ფეხით, უხლიდა საშინელის გამეტებით კედლებზეღ და მიწაზედ თავს და აგლეჯდა ხორცებსა.

კატო იყო ჩუმათ, ხმა ამოუღებლივ. იმისი სურვილი ეხლა მხოლოდ ის იყო, რომ მოეკლათ. აღარც ტკივილს, აღარც სირცხვილს არაფერს ამ სურვილის მეტს ის არა ჰგრძნობდა.

ეფემია, მოღალული ცემისა და ღელვისაგან, დაეშვა მთლათ უღონოთ და დაუწყო გულმა ღონება. კატო იყო უგონოთ. იოთამმა, რომელიც აქამდინ გამშრალი და გაშტერებული შეჰყურებდა ამ ამბებს და არ იცოდა, რა ექნა ან როგორ მიჰშველებოდა თავის ქალს, შეჰქნა ყვირილი. ამ ყვირილზედ შეევარდი მე. კატოს ცხვირიდამ, პირიდამ, ხელებიდამ, თვიდამ სდიოდა თქრიალით სისხლი; ტუჩები ჰქონდა დასიებული; თმები ჯქუფ-ჯქუფათ ეყარა აქეთ-იქითა; თავი ჰქონდა რამდენგანმე გატეხილი, ტანისამოსი ლუკმა-ლუკმა ნაქცევი. ის ეგდო უძრავათ. დეიდაჩემი იდო გულაღმა გადაშოტილი, ხელებ გადაყრილი. ის იყო გულ-შემოყრილი. ამისთანა ჯანიანი, ამისთანა მხნე, მუშა დედაკაცი, რომელსაც ძვირათ ჰნახავდა კაცი გაშფოთებულს, ეხლა ეგდო თითქმის უსულოთ.

მე და იოთამ მაშინვე მივცვივდით წყალს, ძმარს, არაყს და სხვა ამგვართა და უწყეთ მოსულიერება. ამ ხმაურობაზედ შემოცვივდნენ სხვანი მრავალნიც, რომელთაც გვიშველეს ამათი მოსულიერება.

კატო გავათრიე ცალკე ოთახში და შევიკეტე კარები, რომ დედას ამის დანახვაზედ კიდევ არ აშლოდა გულის შფოთვა და არა მოეხდინა რა საცოდაობა თავის თავსა და კატოს თავზედაც.

კატო შემცდარივით აცეცებდა თვალებსა, რომელნიც საშინლათ დაჰსიებოდნენ ცემისა და კაწვრისაგან. ის დაემხო

პირქვე მუთაქაზედ და არ უგდებდა, აღარც ჩემს ლაპარაკს ყურს აღარც არავის სხვის სიტყვებსა.

ღამე არ გაუხდია იმას ტანთა.

მე ვერა ვშორდებოდი, რაკი ვიცოდი, რომ ისევ თუ ვისმე რას გაუგონებდა, გამიგონებდა მე.

მე ოდნავ ჩამთვლიმა.

შუაღამე კარგა გადასული იყო, რომ უცებ გარეთა კარების ჭრიალი მამესმა.

მე მაშინვე გული შემიკრთა.

ვნახე... კატო აღარ იყო.

— არიქა, მიშველეთ, კატო გავარდა!—შევძახე შინა, და გავექანე მაშინვე წყლისაკენა, რაკი ვიცოდი, რომ კატოს გამბედავი ხასიათი პირდაპირ ამ გზას უჩვენებდა იმ მდგომარეობიდამ გამოსასვლელათ, რაშიაც ახლა ჩავარდა.

ღამე იყო მთვარიანი, კატო აღარა სჩანდა. მე საშინელის სიმალით, ფეხშიშველა გავრბოდი იმ გზაზედ, რომელსაც კატო არ ასცდებოდა. შორიახლო წყლისა, საურმე გზაზედ მოვკარ ჩრდილივით რაღასაც თვალი, რომელიც საშინელის სისწრაფით, თითქო მიფრინავსო, გარბოდა წყლისაკენ. მე შემოვიკრიფე ყოველი ძალი და ღონე და მოუმატე რაც-კი შემეძლო მუხლსა.

ახალი მოვარდნილი წყალი, აღელებული, ისვრიდა საშინელს ზვირთებსა და ჰყრიდა საშინელს წინწკლემსა და ქაფსა. ქვების ჩახა-ჩუხი აყრუვებდა კაცსა. მთვარე ანათებდა მოწმენდილს დამშვიდებულს ცასა. გარშემო იყო მყუდროება. შორს ისმოდა ჯოტის ხმა. ბულბულების ტკრცენა, შტიალი და სტვენა ედებოდა ჭალებსა.

კატო წაადგა ერთს საშინელს ბორცვს, სადაც ერთათ დარუებული საშინელის ღრიალითა და დამახშოვებელის ხმუილით მოდიოდა მდინარე. იმან სასწრაფით გადიწერა პირჯვარი და... გადაეშვა...

V.

რამწამს გადაეშვა კატო გადასახტომათ, ამ დროს წამოვწვდი მე და ვსტაცე შიგ ნაწნავებში ხელი. ის სრულიად უგონოდ, წყლის მაგივრათ, გადმოვარდი კურტ-უკუღმა და დაეშვა ჩემს მკლავზედ. მე გადავსწვდი ქუდით წყალს და უწყე სულიერება. კატო მოვიდა გონს მხოლოდ შინა. იმან გადაგვათვალიერ-გადმოგვათვალიერა რაღაცა უცნაურის გაკიცხვის თვალით და თითქო ამბობდა, ეს უცნაურება როგორ მოხდა, რომ მე წყლის მაგივრათ ჩემსავე სახლში ვარო, მიეცა დუმილებას, და პატარას ხანს უკან ისევ დაეშვა პირქვე მუთაქაზედ. იმას თვალებზედ გაუშრნენ ცრემლები, ასე გასინჯეთ, რომ ის წყალი, რომელიც ნიადაგ ბრწყინავდა იმის ცოცხალს თვალებში, ის წყალიც-კი გაჰქრა იმის თვალებიდამ. ეფემია თავის მხრივ უყურებდა ისევ მრისხანე და შეურიგებელის თვალით, იოთამ იყო უფრო ჩუმათა და შიგა და შიგ უშვებდა ტუჩებიდამ შტვენის მსგავს ფშვენასა და იმეორებდა ხამუშ-ხამუშ „ჰე, ჰე და არა არა!“

— აი, ეგეც მაგათი სწავლა!—გაიძახოდნენ იოთამის სახლიკაცები.—აი რა მოსდევს სწავლასა!

— უბედურები!—გაიძახოდა თუთალა,—აჰყვნენ ეგენიც ფეხის ხმასა, ვითომ ჩვენც არავისი ტოლი ვართო!.. საქვეყნოთ-კი ლაფი დაისხეს და ქვეყანაში თავი მოგვჭრეს... რაზედ იჭერდნენ! რაზედ იჭერდნენ!.. დაეხრჩო თავი და მოვერჩინეთ ამითი ამოდენა სირცხვილსა, რო დეედევნენ მაშინვე უკანა!.. რაღა სასიცოცხლო იყო, თქვენი ჭირიმეთ, ამ ამბების უკანა!

ამ ამბებმა და ხმებმა მიაღწიეს ჩემს დედის ძმას ზაალ ამრეზაშვილამდინ, რომელიც ირიცხებოდა თავმომწონე დარბაისელ კაცათ გარშემო მეზობლებში და იყო ნამსახური საცაღას პერეოდჩიკათ თუ დიამბეგის პომოშნიკათა. ის, საშინელი აღელვებული, დაიბადა მეორე დღესვე დეიდაჩემთან.

— სად არის ის ნამუსიანი ქალი?!.. სადა ბრძანდება ის ჩვენი საქვეყნოთ თავზედ ლაფის დამსხმელი და ჩვენი საუკუნოთ შემარცხვენელი?!—შემოჰყო თუ არა თავი, იკითხა მრისხანეთ და საშინელის განკიცხვით ზაალმა კატო.

კატო იყო მეორე ოთახში პირქვე დამხობილი, ორი დღის პურ უქმელი და ეყურებოდა ესე ყველაფერი. ამ ხმაზედ იმან წამოიწია მუთაქიდამ, მოიხედა რაღაცა გამოუთქმელი სახით, სახით, რომელიც ამბობდა საშინელს ამღვრევას, საშინელს შინაგანს ბრძოლას, საშინელს ღელვას, დაურეველს მწუხარებას და ძალას, რომელიც ცდილობდა ყოველი ამ მდგომარეობის დაფარვას. ის იყო ამრეზილი, ანთებული, ატაცებული; თვალები ჰქონდა ჩაცვივნული და დახშული.

ძმის დანახვაზედ ეფემიას გაეხსნა ცრემლების ნაკადული და აუმჩუყდა გული. იმან მორთო ტირილი, ტირილი ცხარე, ტირილი გულიანი, რომელიც კვლავ არას ოდეს არავის არ უნახავს ამისი. ეს „ქვის გულის პატრონი,“ როგორც უძახოდნენ ამას ყველა მახლობელნი და ნაცნობნი, სტიროდა, როგორც ჭირისუფალი, რომელსაც დაუკარგავს საუკეთესო გულის საყვარელი.

კატომ ამ ამბავზედ იტაცა ორთავე საფეთქლებში ხელი და დაეშვა ისევ პირქვე იმნაირის გულით, თითქო უნდა ამითი გახეთქოს მიწა და შთანთქას თავი ქვეშკნეთშიაო.

— ტირილი-კი არა, უნდა გაგეტიტვლებინათ დედის-შობილა, შეგესვათ ვირზედ, დაგესხათ საქვეყნოთ ლაფი და გაგეგდოთ სახლიდამ,—დაუწყო ზაალმა,—რა შესანახია მაგისთანა ნამუსზედ ხელ აღებული ქალი სახლში!.. რათ იჭერდით, თავს რომ იხრჩობდა?!. კი არ უნდა დაგეჭირათ—უნდა ქვა მოგებათ კისერზედ და ისე გადაგეგდოთ წყალში, რომ სულითაცა და ხორცითაც დაკარგულიყო... სად არის? სადა გყავთ, ერთი მაჩვენეთ—შევხედო იმას თავის პატიოსან თვალებში, ერთი თავის სპკადრისათ შევმქციო.

ამ ხმაურობაზედ უცებ წამოხტა კატო გიჟივით და დაუწყო კედელზედ თვალიერება. აქ ხშირათ ეკიდა ხოლმე იოთამის იარაღი: კატო დაცეცებული თვალებით, სწრაფლათ ეძებდა იარაღს. იარაღი მე გავიტანე იმავ ღამესვე აქედამ. რაკი ვერა ნახარა კატომ, ის უცებ მიეშვა და დაასკდა პირქვე მუთაქას.

ზაალ გამოემართა კატოს ოთახისაკენ, მაგრამ იოთამმა შეაყენა. საწყალი მოხუცებული, იოთამ, ვერ იმეტებდა კიდევ თავის კატოს. იმას უკვდებოდა გული ისე შერცხვენისგან არა, როგორც იმაზედ, რომ კატო ამ საშინელს გარემოებაში ჩაგდეს, თუმცა ამაზედ არ უტყდებოდა თავის თავს და ცდილობდა თავის ცოლის წაბაძვას.

— კარგი, ზაალ, მამაშენი ნუ წაგიწყდება, დაბრძანდი, ერთი გვითხარი რამე ამ მწუხარე გუნებაზედ... კატო ეხლა რა სანახავია!.. მამაჩემი არ წაწყდეს, რომ ის თავის გონებაზედ აღარ იყვეს,.. ორი დღეა პურუჭმელია...

— ეეჰ, კარგია ერთი, მამაშენი ნუ წაგიწყდება, იოთამ და! სულ შენგან არის ეგ ქალი გაფუჭებული! აცლიდი და ჩაუსვამდი წიგნებსა... წიგნები და წიგნები!.. შენ გინდა, რო ყველა შენსავით ფილოსოფოსი და მეცნიერი გამოვიდეს... მეცნიერებამ და ფილოსოფობამ ეგ იცის... ქვეყანაზედ-კი აღარ გამოგესვლებათ და!..

აქ ზაალ დაჯდა. იმან აიყარა იარაღი და მიხცა თავის ბიჭს, რომელიც ის იყო შემოვიდა ამასთანა. ბიჭი ისევ გავიდა.

— ახლა ტირილით და თივში ცემით აღარა მოემატებარა,—დაიწყო ზაალმა შემდეგ რამდენისამე სიჩუმისა;—ახლა უნდა ვეცადოთ, რომ მინამ ეს ხმა მოედება ქვეყანასა, ეგ ქალი მოვიშოროთ თავიდამ და მივაჩეჩოთ, ვინც იყვეს, თორემ მასუკან, რაკი გაიგებენ მაგის ქალობას, მენახირეც აღარ შეირთავს.

— მეტი რა გზაა, შენ გენაცვალოს ეფემიას თვალები!—

დაიწყო ეფემიამ დაშოშმინებით.—უნდა გამიწიო სამშობლობა და მიპატრონო რამე. შენს მეტი პატრონი არავინა გვყავს. შენს სიძეს რომ ყური მიუგდოთ, თქვენმა ბზემა, თვალწინაც რომ ნაბიჭვარი გაუგდოს, ყურებსაც არ გაიბერტყს, ოღონდაკი ამეცნიერე და ალაპარაკე. მე ქალი ვარ და არავის ვიცნობ. ეხლა იმ საშინელს მდგომარეობაში ვართ, რომ, ოღონდ ამ სირცხვილს და ამოდენა სახლიკაცობის საყვედურსა და ძრახვას მოვრჩეთ, თორემ დიდს ვისმე, არც არავის-კი გამოვეკიდებით. ასე რომ არ მოგვსლოდა, მე ვიცოდი, როგორც ვაპირებდი, მაგრამ ეხლა არჩევანებში შესვლა ძნელია... რა მამაფიქრებდა, რა მამაფიქრებდა!.. ყმაწვილს შვილივით უყურებდი... ყმაწვილი ძმათ ეკუთნოდა... და ასე გამიმეტებდნენ... ასე თავს მამჭრიდნენ... ნეტა ჩემგნით ან წყენა ახსოვდეს, ან დაშლა რისამე... ვანებიერებდი... თითონაც სულ ჩემი თვალსა და პირში შემაყურებელი იყო... ჩემს სიცოცხლეთ მაგასლა ვიგულებდი და ნახე!..

აქ ეფემიამ ამოიოხრა საშინლათა და მორთო ისევ ტირილი.

— ახლა გადასაგდებადაც გამიხდა ერთათ ერთი ქალი... ახლა უნდა ავიღო და, თვალის ჩინივით გაზდილი ქალი, ერთ უბრალო მენახირეს მიუგდო...

— რა გაეწყობა!—სცემდა ზაალ ეფემიას ნუგეშსა,—ჩვენ ჩვენი ვეცადოთ და ეგება ღმერთმა სრულიად არ აიღოს ჩვენზედ ხელი. ერთი ორი რიგიანი მეგულება, თუ ვინმე არ გადაგვიბარა და არ მიაღწია იმათამდინაც ამ ხმამ, ეგება მოხერხდეს. აი თუნდა ილიკო კუდარიკიძე. შენმა მზემ კაი ყმაწვილი, სრულიად ბავშვი, კაი თვალადი, კაი ტანადი, კაი თავადიშვილი. ყმა და მამული თავისთვის საკმაო. ჩემთან ხშირად დაიარება. ხვალვე შეუდგები იმის გზასა და ამ დღეებში იმედი მაქვს მოვახერხო. თუ ის იქნება, ხო რა კარგი, თუ არა და ვინც იქნება ამ დღეებში უნდა მოხერხდეს.

ეს ლაპარაკი ყველა დაწვრილებით ესმოდა კატოსა. ამ ლაპარაკზედ, თითქო გველმა დაუარა ტანშიაო, იმას წამ და უწუმ შეათრთოლებდა და შეახტუნებდა.

ვახშმობა მოვიდა. ვახშამზედ კიდევ ილაპარაკეს კატოს საქმეებსა და თავიდამ მოშორებაზედ. ვახშამთ უკან მალე მიეცნენ ყველანი მოსვენებასა, რათგან ზაალ იყო ნამგზავრი და დაღალული, ეფემია და იოთამ ნაღელვები ამ ორი დღის თავსგადასახედებისაგან. ღამე კატოს მაგრა დაუკეტეს გარს კარები, რომ წასვლა არსად შესძლებოდა. მე და ერთი გოგო გაგვიშვეს კატოს ოთახში. სამთელა მთელი ღამე ენთო. კატო ისევ ტანთ გაუხდელი ეგდო.

გოგო, წინა ღამის ნაღელვები და ნანჯღრევი, როდესაც გამოცვივნულიყვნენ კატოს საძებნელათ, ის რომ წავიდა დასახრჩობათა, ეგდო ჯირკვივითა და ეძინა, როგორც მკვდარს.

მე არ მეძინებოდა, რათგან სადილთ უკან მეძინა ბევრი, და ვკითხულობდი რაღაცა წიგნსა, რომელიც კატოსთვის გაეშვა ვასილსა.

შუაღამე გადასული იყო. სახლში და გარშემო იყო საშინელი სიყრუე, შორიდამ ისმოდა მხოლოდ ჭოტის ძახილი და მოდიოდა საშინელი ხრიალი და ხმაური იმ მღელვარე მდინარისა, რომლისაც მსხვერპლი კინაღამ გახდა წინა ღამეს კატო.

კატომ უცებ გიმოიხედა შუბლ ქვეშ და დაგვათვალიერა. შენიშნა, რომ გოგოს ეძინა მკვდარივითა. იმან უცებ მანიშნა ხელით, რომ ახლო მივსულიყავ. მე მივედი, ის უცებ მამეხვია და ჩამიკრა გულში, გადამდო თავი მხარზედ და მამაფარა ზურგს უკან თვალები, რომ არ შემენიშნე, რაცა ჰხდებოდა იმის თვალებში. იმას წასქდა უცებ ტირილი, მისცა ცრემლს ნება და გადიქცა ცრემლის ნაკადულათ. იმისმა ცრემლმა გამტანა ახალუხს ქვეშიდამაცა.

— გიყვარვარ, განა, ჩემო ბესარიონ?! ხომ ჰხედამ რა

დღეში ვარ!—დაიწყო იმან შემდეგ დიდის ხნის ტირილისა, შემაგრებულის დაბალის ხმით.—შენ ვერ მიხვდები ჩემს ცეცხლსა, თორემ გუშინლამ მე არ გამიმეტებდი ამ ცეცხლში ჩასაგდებათა და არ გადამარჩენდი!.. ვიცი—ეგ ჩემი სიყვარულით მოგვიდა. მაგრამ გესმის ახლა უფრო რა ცეცხლი მელის?!?.. გესმოდა ბიძაჩემი ზაალის ლაპარაკი?!.. რას მიპირებ, ბესარიონ!? ჩემო ბესარიონ!!.. ჩემი მისამართი შენს მეტი ქვეყანაზედ არავინ არის... გესმის თუ არა—უნდა ქმარი შემრთონ!!!.. ჰა!!.. ვასილ?!.. ჩემი ვასილი?!..

და აქ უცებ მიიფარა კატომ თვალებზედ ხელები და ჩამიყო თავი კალთაში. ის დიდსა და დიდს ხანს იყო ამ მდგომარეობაში. უნებური, შემაგრებული მწარე ქვითინი ჰხდებოდა ხამუშ ხამუშ გულიდამ. ბოლოს აიმართა ისევ და შემამხედა პირდაპირ თვალებში. კატოს თვალები ჰღელავდნენ ისევ თავისებური სიცოხლით და ცეცხლით. იმათში გამოითქმოდა ცალკე განწირულება, ცალკე რაღაცა სასოება.

— ბესარიონ!—დაიწყო ისევ იმანა:—თუ გაქვს პატიოსნება, თუ გაქვს მცირეც არის ჩემი სიბრალული და არ გინდა საუკუნოთ ჩემი საცოდაობა ზიდო, უნდა ან გამიშვა და დამანებო თავი, რომ როგორც მიჯობდეს, მოუარო ჩემს თავსა, ან უნდა გამაქციო... ქალაქს... და აცნობო ეს საჩქაროთზედ ვასილს.

ამ სიტყვებზედ გამიყარა კატომ თვალებში თვალები და მოელოდა მოუთმენელათ პასუხსა.

გაშვება ამისი თავის ნებათ—ჰნიშნაყდა იმასა, რომ მიმეცა ნება თავის დიღრჩობისა. ქალაქში წაყვანა! რა ადვილი საქმეა სხვებისთვის და-რა ძნელი შესასრულებელი ჩვენთვის!

მე ჩავფიქრდი. გული მეთუთქებოდა, თითქო მდუღარე ვისმე დაუსხამსო. რომ არა მრცხვინებოდა, კატოზედ მე უფრო ტირილს მოვრთამდი. კატო, რომელიც თითქმის ქვეყანას მერჩივნა, კატო, რომელმაც მარტო მიიღო მონაწილეობა ჩემს

მწუხარეობაში და ასალმუნებდა ჩემს გულს, ეს კატო იყო იმ საშინელს განწირულებაში, ჩემს მეტი შველა არსადა ჰქონდა, და მე-კი ამისი შველა არ შემეძლო. საწყალი გატო! წყალ წაღებული ხავს ეკიდებოდაო. ის იყო წყალ წაღებული და მე— ხავსი, რომელსაც იმისი შველა სრულიად არ შემეძლო. ქალაქს წაყვანა! გროში ფული არც მე და არც იმას არა გვქონდა; არც მე და არც იმას არც ნათესავი და არც ნაცნობი არა გვყვანდა, რომელსაც ან ერთი დღე მაინც არის შევენახეთ. სად, ვისთან და როგორ უნდა მიგვემართნა? მერე ვისა? მე, რომელიც სრულიად გამოუცდელი ვიყავი ამგვარს საქმეებში.

— რას დაფიქრდი?— შემეკითხა უცებ კატო საშინელის გაბედვისა და თან ხვეწნის კილოთი,—ვიცი უფულობა გაბრკოლებს, სხვა მე ვიცი, რომ ჩემის გულისთვის ვერა დაგიჭერს-რა. ფულიც იქნება—ჩემი ნივთეულობანი, აი ყველანი აქ არიან, რა წამსაც მეტყვი, სუყველა ჩვენ ხელთ არის, ოღონდ მიშველე, შენი ძმობის ჭირიმე!—და აქ კატო უცებ მოეშვა ჩემ წინ მუხლებზედ.

ამ დროს ბელო-ჯარები და შემოვიდა იოთამ. იმასა ჰქონდა ნამტირალევი თვალები. ჩვენ ორნივენი დავრჩით გაშეშებულნი. იოთამ მივიდა პირდაპირ, გადაეხვია კატოს და შორთო ჩუმი ტირილი. იმას მთელი ღამე არა სძინებოდა და მოეკრა ყური ჩვენი ლაპარაკისთვის. საწყალი მოხუცებული! იმას გაგიჟებით უყვარდა თავისი კატო და ვერა გაეწყო-რა ამის ამ მწუხარებაზედ.

— სად უნდა წახვიდე?—დაიწყო ჩუმის სლოკინით იოთამმა.—ვიღას ამარა უნდა გაუშვა შენი მოხუცებული მამა? ცალი ფეხი სამარეში მიდგია, შვილო! ჩემი სიცოცხლე შენ იყავ. ჯერ მე მამკლან და მემრე შენი უსიამოვნო საქმე ისე ჩაიდინონ. ვის შეუძლიან შენს უნებურათ შენი გათხოვება?!.. რათ გინდა, შვილო, შენი მოხუცებული მამის სიკვდილი!.. რა წყე-

ნა მოგაგონდება... მე შენ არას გეტყვი, თუ-კი გამიმეტებ სასიკვდილოთა.

კატოს აუჩუყდა გული, მოეხვია მამას ყელზედ და მოუმატა ტირილსა.

— განა არ გამიმეტებ, მამაჩემო? განა ჩემს უნებურათ არ მიმცემ არავისა და არ მოინდომებ ჩემს სიკვდილს?!

იოთამ მოეხვია კატოს და ჩაიკრა გულში.

ამგვარათ ტკბილათ ჩაკრულნი და წრფელის გულით ალერსით თავის გულის პასუხის გამოთქმულნი მამა და შვილი მე აღარ შემხვედრია მასუკან.

დიდს ხანს იყვნენ ისინი ამგვარათ. დიდს ხანსა სტიროდნენ ჩუმათ, თითქო ამითი უნდა გამოეთქვათ თავისი სიყვარული. მასუკან იოთამ ჩუმათ გამოვიდა, რომ არავის გაეგო ეს ამბავი და კატოც გულდამშვიდებით ძლივს მიეცა ძილსა.

მეორეს დღეს ჩუმათ ვაფრინე კატოს წიგნი ვასილთან ფოჩტითა, რომელიც მე თითონ ჩავიტანე ფოჩტაში.

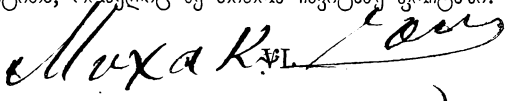

მეორე დღეს ადრიანათ, მინამ იოთამ და ეფემია გაიღვიძებდნენ, ზაალ წასულიყო კატოს გათხოვების თადარიგის დასაჭერათ.

ილიკო კუდარიკიძე, რომელიც უნდოდა ზაალს კატოსთვის, იყო მართლაცა და კარგი გვარის თავადიშვილი. ის იყო სწორეთ ჩემხელა. მართლაცა და ლამაზი თვალად ტანადი. მე იმას კარგათ ვიცნობდი. ისა და მე ერთათ მიგვაბარეს ერთს პოლკის სასწავლებელში, საიდამაც მე გადმიყვანეს ანუ გამგზავნეს ერთს უფრო მაღალ სასწავლებელში და ის ერთი წელიწადი კიდევ დარჩენილიყო იქა.

მამა ამისი, ბეჟან კუდირიკაძე, იყო კარგი შემძლებელი

თავადისშვილი. მამამ ბეჟანს დაუტოვა დიდი ყმა და მამული. იმას უდარდელათ მოსდიოდა ცხოვრება სახლში და უდარდელათაც ატარებდა თავის დღეთა. ამან თავის სიყმაწვილეშივე შეირთო ერთი სომხის დარდიმანდი ქალი ორასის თუმნის მზითვითა, რომელიც მაშინ დიდს ფულს შეარდგენდა. მაგრამ ამისმაგე დარდიმანდმა ცოლმა მალე აშობინა ამ ფულს აქლეემი. დარდიმანდობით ბეჟან ცოლს და ცოლი ბეჟანს არ დაუვარდებოდნენ. აქ დადგა ვორონცოვობა. თავადისშვილობამ, რაც იყო და არ იყო, აიწია და დაუწყო ბაძვა ვორონცოვის ცხოვრებას. ჩაცმა—დახურვამ, სახლებმა, მებელმა, ეკიპაჟებმა, გამოსვლამ უცებ შემოყვეს საშინელის მოთხოვნილებით თავი ჩვენი მაღალი წოდების ცხოვრებაში. გაიხსნა პრიკაზი. ფული გაგვიადვილდა და ეწაფნენ ჩვენი თავადები ამ ფულებსა. ბეჟანიც, რასაკვირველია არ დარჩა შტატ გარეთა. იმან ერთბაშათ გამოიტანა ხუთასი თუმანი. რაკი ბეჟანმა მოიგდო ფული ხელში, აღარ ახსოვდა, რომ ამ ფულს მოითხოვდნენ უკან ხარგებლითა. ამ ფულსაც ამანა და ამისმა დარდიმანდმა ცოლმა აშობინეს აქლემი. პრიკაზმა დაგირავებული ზამული შეასყიდვინა დაგირავებულ გლეხებსა, რომელნიც გავიდნენ სახელმწიფოთა. დარჩა ბეჟანს ნახევარზედ ნაკლები თავის ყმა და მამულისა. მაგრამ, რაკი შეეჩვია ის მდიდარ ცხოვრებას, ვეღარ ითმენდა ამათს დათმობას და გაზდევდა ჩვეულებას. ამისგამო დაიწყო ურიებისა და სომხებისაგან ვალების კრეფა, რომელშიაც აძლევდა თითქის მთელს მოსავალს სარგებელშია. ბეჟანს აღარ მიჰყვა ზურგი ხშირათ ქალაქში სიარულისა და ამან დაიწყო თავის დარდიმანდის ცოლით დღეობაებში სიარული და შაქცევა. ის არ იტეხდა ეხტიბარს თავის ტოლს თავად-აზნაურებში და ცდილობდა ეჩვენებინა იმათთვის, რომ ნაკლებობას არაფერში არ ითმენს. იმისი ცოლი, კნეინა რიფსიმე, იყო დედოფალი ყველა დღეობისა. ყმაწვილი კაცები და ქალები ევლებოდნენ თავსა. გარდა პურადობისა, რომლითაც

იცოდა კნეინა რიფსიმემ მიზიდვა ახალგაზდრობისა, იმას ყოველთვის ჰყვანდა თავისთან ლამაზი გასათხოვარი ქალები ან თავისი ან ქმრის ნათესაობიდამ. ეს ყმაწვილკაცობის გარს ვლება და ამასთან ნიადაგ ტრიალი აძლევდა რაღაცა სიამოვნებას კნეინა რიფსიმეს. დღეობაებში მთელი გამოჩენილი ყმაწვილკაცობანი იყვნენ ამისი სტუმარნი, რომელთაც შეაქცევდა საზანდრებითა და ზურნა-დაფითა. უიმისოთაც ამის სახლში არ გამოილეოდა სტუმარი და შექცევა. ერთის სიტყვით, კნიაზიცა და კნეინაც, რა დღესაც მოაკლდებოდნენ ამგვარს სიამოვნებათა, აღარ ეგულებოდათ თავი ადამიანათ. ამგვარს ცხოვრებას უნდოდა დიდი შეძლება და მხნეობა, კნიაზი და კნეინაკი ორივეს იყვნენ მოკლებულნი. მაშასადამე, რითიმე უნდა შეევსოთ ნიადაგ თავისი დეფიციტი. ამგვარს გაჭირვებებში კნიაზთან დაიწყეს საიდამღაც ცნობა და სიარული ოსებმა და თათრებმა. კნიაზს უჩნდებოდა უცებ საიდამღაც საჩუქრებათ სულ არჩეული ცხენები და კამბეჩები, რომელთაც ის თითქმის უფასურათა ჰყიდდა. მაინც ესეც არას გახდა. მიაღწია იქამდის საქმემ, რომ ხშირათ სტუმრისათვის არამც თუ ცხვარი, და ქათამიც აღარ ეშოვებოდათ. მაგრამ სტუმრები მაინც მაძღრები და ნასიამოვნები რჩებოდნენ. მხოლოდ გასაკვირველი ეს იყო, რომ ბოლოსა და ბოლოს დროს, რამდენიც ამასთან სტუმრები მოვიდოდნენ, იმდენა მეზობლების ცხვარი, ღორი, ქათამი, ბატი, ინდოური აკლდებოდათ. კნიაზ ბეჟანზედ ვინ რას გაიფიქრებდა! კნიაზ ბეჟან, რომელსაც მოსდევდა ნაჩალიკი, სუდია, მარშალი, დიამბეგი; კნიაზ ბეჟან, რომელიც დაიარებოდა ვარანცოვის ბალეში! მართალია, ეს კი იცოდნენ, რომ კნიაზ ბეჟან სჩაგრავდა სახლიკაცებს, სტაცებდა ბეგარას, საბალახეს და სხვა, რომელიც ამას ვაჟკაცობაშიაც ეთვლებოდა, რომ ძალასა ჰხმარობდა და არ ჩადიოდა ჩუმათა. მაგრამ, რომ ამას ჩუმათ ვისთვისმე წაეგვარა ქა-

თამი, ინდოური, ბატი და სხვა, ამას ვერავინ მოიფიქრებდა. მართალია, დადიოდა ერთი რაღაცა უცნაური ხმა, მაგრამ კნიაზ ბეჟან იყო მტყუანი თუ კნიაზ დარისპან—არავინ იცის, რადგან ქურდობისა და ამჯვარი ავკაცობის ხმა უფრო დარისპანს ჰქონდა, და რომ ამაში კნიაზ ბეჟან არ უნდა ყოფილიყო მტყუანი, ეს იმითიც დაუმტკიცა კნიაზ ბეჟანმა, რომ მეორეს დღეს, საშინელი ცილისთვის, დაჰხვია კნიაზ დარისპანს ბიჭები და კინაღამ მოაკვლევინა ცემითა.

აი რაში მდგომარეებდა საქმე. ერთს ღამესაც კნიაზ ბეჟანს დაესხნენ სტუმრები. ამავე ღამეს კნიაზ დარისპანის ფარეხთან ატყდა ერთი საშინელი ძაღლის ყეფა. მეცხვარეები გამოცვივდნენ. კნიაზ დარისპანიც გამოვარდა და უცებ დაიჭირეს კნიაზ ბეჟან ერთის კარგის ჭედილათი, რომელიც იმას ჰქონდა შემოგდებული ცხენზედ და მოეჩქარებოდა შინისკენ. დარისპანმა და მეცხვარეებმა იცნეს ჭედილა თავისათ, მაგრამ კნიაზ ბეჟანმა დაიმოწმა ვიღაცა მეცხვარეები, რომ იმათ გამოვართვი საბალახეშიაო და არ დაანება ცხვარი. დარისპანმა დაჰყარა ხმა ბეჟანის ცხვრის მოპარვაზედ. ამ ხმამ მიაღწია ბეჟანამდის და ეს ითაკილა ბეჟანმა.

— როგორ თუ!—იძახოდა ის გაშმაგებული.—მაგ ქურდმა, ქურდის შვილმა, მე უნდა ქურდობა შემწამოს! ჰა! აი მაგისი!.. სულ ნაკუწ ნაკუწათ ვაქცევ, მამაჩემი არ წამიწყდება!

ამ დროს გაიგო ბეჟანმა, რომ დარისპან ვენახისაკენ მიდისო. ის დაუხვდა უცებ ბიჭებით, დაადებინა ადგილზედ საქვეყნოთ და იმდენი სცემა სულ რბილს ადგილებში, სინამ გულს ისრულებდა.

— როგორ თუ!—გაიძახოდა საქვეყნოთ ბეჟანი.—შენ ქურდობა ჰქენ და სხვას ცილსა სწამებ?! ვინ არის შენი ტოლი!.. შე ჩირქიანო! შე ქვეყნის ამამგდებო, რომ შენი შიშით ქათამიც-კი ვეღარავის გაუჩენია! ჰა! ჰა!.. მოჰკალით ეგ ჰარა-

ᲫᲮᲐᲓᲐ ᲛᲝᲣᲡᲕᲔᲜᲐᲠᲘ ᲔᲒᲐ!.. ᲛᲝᲰᲙᲐᲚᲘᲗ ᲓᲐ ᲛᲐᲒᲘᲡ ᲡᲘᲡᲮᲚᲡ ᲛᲔ ᲕᲮᲚᲐᲛ! ᲛᲝᲰᲙᲐᲚᲘᲗ!!..

დარისპან უგონოთ წაიღეს შინა.

მაგრამ აქ ერთი გარემოება იყო, რომელმაც შეაფიქრიანა კნიაზ ბეჟანი. ნაჩალიკი იყო ახლად მოსული რუსი, რომლისაც ცნობა ჯერ არა ჰქონდა ამასა. ამის გამო შესაძლებელი იყო, დარისპანის საჩივარი გასულიყო. კნიაზ ბეჟანმა აფრინა უცებ ნაჩალნიკთან ქალალდით თავის ცოლის ძმა, რომელიც ამასთან იყო საზანდრებით მოსული შესაქცევრათა, რომ კნიაზ ბეჟან კუდირიკაძე მოაკვლევინა ცემით ბიჭებსა კნიაზ დარისპან კუდირიკაძემ, და სთხოვდნენ დოხტორს შესამოწმებლათ. მინამ დარისპანის სახლობანი გონს მოვიდოდნენ, მინამ ნაჩალნიკმა ექიმი კიდეც გამოგზავდა ბეჟანის შესამოწმებლათ.

მინამ ექიმი მოვიდოდა, კნიაზ ბეჟანმა შეაწვევინა მოლურჯო სტაფილო ცეცხლში და უბრძანა იმითი რბილი ადგილების მაგრათ დაზელა. კნიაზ ბეჟან დაზილეს ღონივრათა და დააჩნდა სტაფილოს სამღებრო ტანზედ წითლათა და ლურჯათ. ბეჟანმა მიიკნავლა ხმა და ჰკვნესოდა მწარეთ. ექიმმა გაჰხადა ტანთა. ტანთ ძლივსა ჰხდიდნენ, რადგან მტკივანს ადგილებს ძლივსა ჰსძრავდა მეტათ ნაცემი ბეჟან. ექიმმა დაუწყო თითით შინჯვა. ყოველს თითის დაკარებაზედ, ბეჟან გაჰკიოდა ხრინწიანის მიკნაიებულის ხმით. ის იყო მთლათ დალურჯებული. ექიმი შეწუხებული იქნევდა თავსა და თან იძახოდა: „ВОТЪ ЗВѢРСТВО“.

გაშანჯვის უკან, ექიმს მიაკრეს ერთი ხუთი თუმანიც ხელში. იმან მისცა საშინელი ნაცემობის მოწმობა და აცნობა ნაჩალნიკს ამგვარი უღმერთობა კნიაზ დარისპან კუდირიკაძისა. ნაჩალიკი ჰღელავდა და შეოთავდა დარისპანზედ: სულ ციმბირს უპირებდა გაგზავნას. აქ ახლა იმისგანაც კაცი მოვიდა, რომ კვდება ბეჟანის ნაცემობისაგან და ექიმი გვიბოძეთო.

— Самъ чертъ васъ не разберетъ!—შესძახა იმან გაჯავრებულმა.—Нихай васъ бѣсы разбираютъ! убирайтесъ вы къ чертовой матери! Этотъ на того, а тотъ на этого жалуются. Вотъ и разбирай!

ამ გვარათ, თუმცა, ციმბირში აღარ გაჰგზავნა დარისპანი, მაგრამ მაინც იმის საჩივარს ყური აღარ უგდო, და გაუშვა ასე კნიაზ ბეჟანის საჩივარიცა...

მართალია, იმ დარისპანის დაყრილმა ხმამ კინაღამ ააღებინა იქვი კნიაზ ბეჟანის ქურდობაზედ, რადგან მეზობლებს დიდი ხანია უკვირდათ, რითი და როგორ გამოდიოდა ამოდენა სტუმრებში, ისა მაგრამ ამის უკან ფიქრათაც ველარავინ მოვიდოდა, რომ ბეჟანისაგან იმისთანა თავის დასამცრობი საქმე წარმოსდგებოდა, რომ ქათმებითა და ინდოურებით ჩუმათ ესარგებლა ვისგანმე იმასა. არა ჰქონდათ ამაზედ იქვი, ვიდრემ ერთი კიდევ უარესი საქმე არ მოუხდა და რომელმაც კიდეც მოულო ბოლო ამ სახელოვანს თავადისშვილსა.

რაღაცა დღეობიდამ დაბრუნებულს, მთელი ერთი კვირა უდგა კნიაზ ბეჟანს სახლში სტუმრები. ამ ღამეებში მეზობლობას ზოგს ღორი ეკარგებოდა, ზოგს თხა, ზოგს ცხვარი, ზოგს ბატი, ზოგს ინდაური, ზოგს ქათამი და სხვა. ერთს მეზობელს, რომელსაც წინა ღამეს დაეკარგა ქათმები და ინდაური და ეგონა, რომ მგელმა ან მელამ მოიტაცაო, დაუგო შიგ საქათმეში მგლის ხაფანგი, რადგან ერთს ადგილას იყო საქათმე გატეხილი და გაკეთება ველარ მოისწრეს.

მიწყნარდა ფეხის ხმა, სოფელში ხმაურობა აღარ ისმოდა. ყველანი ტკბილს პირძილში იყვნენ; მთვარე გვიან იყო ამოსასვლელსა, ღამე იყო მარაგიანი. ამ დროს ერთი ვიღაცა, საშინელის სიბრთხილით მიიპარებოდა სწორეთ ამ საქათმისაკენ. ის მივიდა და ჯერ დაათვალიერა სახლი. ხმაურობა სრულიად არ ისმოდა. მაშინ გასწია გაბედვით საქათმის კარისაკენ, მაგ-

რამ კარები დაუხვდა დიდის კლიტით დაკეტილი. იმას ახსოვდა გატეხილი ადგილი საქათმისა და გასწია იქითკენ. ამან აჰყარა კიდევ რამდენიმე წნელი იმ ადგილას და საჩქაროთ შეჰყო თავი შიგ შესაძრობათ. ამ დროს მოეშვა რაღაც, ტკაცან! და ჩაუყარა მაგრა კნიაზ ბეჟანს ხაფანგმა რკალები.

ამ უცნაურს ამბავზედ, კნიაზ ბეჟანმა უნებურათ შეჰყვირა საშინლათ და გამოიწია უკან. ხაფანგი მოედო წნელსა. ბეჟანმა დაუწყო ცოდვილობა ხაფანგსა, მაგრამ ვერ მოეხერხებინა ახსნა. ხაფანგი უჭერდა კისერში და თითქმის ახრჩობდა, კნიაზ ბეჟანს დაეწყობინა ზმუილი. ამ ხმასა და ზმუილზედ უცებ მოცვივდნენ საიდამღაც საშინელი ქოფაკი ძაღლები გაცხარებულის ყეფით და სწვდნენ წადრეკილს ბეჟანს შიგ გაზებსა და დუმებში. ბეჟანმა არ იცოდა, რა ექნა, ხაფანგი მოეშორებინა თუ ქოფაკი ძაღლები. ამ ხმაურობაზედ, გამოცვივდნენ სახლიდამ კაციან დედაკაციან კეტებით, თოხებით, ბარებით, ნიჩბებით და ეცნენ ამ ადგილას. კნიაზ ბეჟან ზმუოდა. წადრეკილი ბეჟან ზმუილსა და ხრიალში, საქათმის პატრონებმა მიიღეს მგლათა ან დათვათ, და თოხი, კეტი, სარი, რაც-კი მოხვდათ დაუშინეს საშინლათ. ძაღლები მოექცნენ ბეჟანს ზედ ქეჩოზედ და ჰღრღნიდნენ, რაც შეეძლოთ. ბოლოს ვიღამაც მოჰკრა ძლივს ყური კაცის ხმასა და ძახილსა. „მოვკვდი! ქრისტიანებო!.. თქვენს ღმერთს მიავალეთ!..“ ისმოდა ხრიალითა და თანა ცდილობდა ყელსა და რკალს შუა ხელები მიეცა, რომ არ დამხრჩვალიყო ხაფანგისაგან.

— დაიცა! დაიცა, კაცო!—დაიძახა ამ ყურის მომკვრელმა,—კაცია,—ადამიანი, ვიღაცა.

— კაცი-კი არა! მოჰკალ!—გაიძახოდნენ შიგა და შიგ გაცხარებულნი და ადიოდა და დადიოდა კეტი თუ სხვა, რაც ხელში ეჭირათ.

ბოლოს ბეჟანმა ერთი საშინელი ზმუილი ამოუშვა და დაეშვა უღონოთ. მაშინ სხვებმაც შენიშნეს, რომ ეს კაცი

იყო. იმათ საჩქაროთ გამოიტანეს მკვარი. ნახეს, იცნეს—კნიაზ ბეჟანი!

— ვაი შენ ჩემო თაო და დედი ჩემი ღმერთსა!—შემოიკრეს გლეხებმა თავში,—ე რა ღმერთი გაგვწყრომია! არიქა ბიჭებო, ჩქარა შეანტვრიე კარი!

ზოგნი ეცნენ კარსა, კარი იყო დაკეტილი. ეძგერნენ გასაღებს მოსაძებნელათ.

— არა, გარეთ გამოსწი, გარეთა—იძახოდნენ სხვები და სტაცეს ფეხებში ხელი გამოსათრევათ, მაგრამ ხაფანგი მოედო ისევ წნელსა.

— ვაი დედი ჩემი ღმერთსა!—შესძახეს ფეხების მწველთა,—ხაფანგში გაბმულა, ჩქარა კარი!

გასაღები საცალას მიიმალა, ყველანი ეძგერნენ გასაღების ძებნასა.

— მიშველეთ!—ხრიალებდა კნიაზ ბეჟან,—დავიხრჩე!

ძაღლები ისევ იწევდნენ ბეჟანზედ და გლეხები ძლივს აგერებდნენ. ტანისამოსი ჰქონდა ნაფლეთებათ ნაქცევი, სისხლი სდიოდა თქრიალითა; დუმებისა და გაზების ნაფლეთები გამოსჩროდა დახეულს ტანისამოსში.

როდის, როდის ეპოვნათ და მაარბევინეს გასაღები, აღსნეს კნიაზ ბეჟანს ხაფანგი და თითქმის უგონოთ გამოათრიეს საქათმიდამ.

— ვაი შენ ჩემო თაო, ბატონო კნიაზო, რა უკაცრაობა მოგვივიდა შენთანა!—იხდიდნენ გლეხები ბოდიშსა, შენი რისხვა და ღვთის რისხვა არა გვაქვს, დათვი გვეგონე, თორემ აგრე როგორ ღმერთი გაგვიწყრებოდა... ვაი დედი ჩემი ღმერთსა!.. დახე რა სიბრიყვე მოგვივიდა ეე!..

ბეჟანს ამათი სმენის თავი აღარა ჰქონდა, ის ცოცხალ მკვდარი ძლივს ჩაათრიეს თავის სახლობაში დიდის ბოდიშის ხდითა, რომ უსაბედი მოგვივიდაო. ბეჟანმა იცოცხლა კიდევ რამდენიმე თვე, თუმცა არ იყო, რომ ამ ნაცემობისა და ნაკ-

ბენობისაგან მოიხედა, მაგრამ სირცხვილი ველარ აიტანა ქვეყნისა, იავდა და გადაჰყვა ამ ამბავს თანა.

ამის უკან კნეინა რიფსიმეც მოეშვა და აღარა ჰქონდა ის აიერი ხალხისა და საზოგადოების თვალში. ის დღიურათ ძლივს გამოდიოდა თავის ერთის შვილით, ილიკოთი.

ილიკო იზრდებოდა ამ გარემოებაში და ჰხედავდა ყველა ამ ამბებსა. არასოდეს იმის თავში არ გაუვლია ფიქრსა, თუ როგორ უნდა იცხოვროს, ან რითი და როგორ უნდა შეიძინოს სარჩო. ის ჰხედავდა ქეიფებს, არშიყობას, საზანდრებს, ქურდობას, დაუნდობლობას, და ყველა ესე ენერგებოდა ყრმა გულში. ამის აღზრდისთვის არავინა ჰფიქრობდა. ის კნიაზ ბეჟანმა მისცა პოლკის სასწავლებელში, სადაც ამას ცალკე ახდენდა თავისი საძაგელი მაგალითების ნახვანი და ცალკე თავისი სილამაზე. ამ სასწავლებელში პირველი ღონე იყო ჯოხი, ჯოხს უნდა ექცია კაცათა. ილიკო ყველა ამისი იყო ხამი და ცდილობდა სხვა რითიმე თავის მეუფროსეების გულის მოგებას. ამას გარდა ილიკო იყო დაჩვეული შეგცევავსა, კარგს სმა და ჭამასა, მოსვენებასა, აქ ყველა შეგირდები იყვნენ ამას მოკლებული, და ილიკო ვერ ითმენდა ვერც უამათობას. იმან სცადა გაგცევა, მაგრამ ისევ მალე დააბრუნეს უკანა და შეუჩვეველი დუმები მალე გააცნეს ამ ყოველი სენის გამკურნებელს მანეულის წკეპლებსა. მაშინ ილიკომ მოიგონა თავისი დედისა და იმის გარს მყოფთ უნარები, კიდეც შენიშნა, რომ სილამაზის მუსტარნი იყვნენ აქ ბევრნი, და გაჰყვა იმათს პატიჟსა. ამან იხსნა ეს ყველა იმ მწუხარებათაგან, რომელშიაც იყვნენ სხვა შეგირდები. სადილ ვახშმათ ნახევარზედ ეს ბრძანდებოდა უფროსებში; ეცვა სხვა ყველაზედ სუბრთათა, წმინდა ტილოს საცვალი და კოხტა ყელ სახვევები; სასუნებლები და პომადები უნდა ეხმარა დღეში რამდენჯერმე; შეჰყურებდა ნიადაგ თავის სილამაზესა, ხილი ჰქონდა გამოულეველი; დღესასწაულებში მიჰყვანდათ ყოველთვის სახლებში; კლას-

ში ჰყვანდათ სხვებზედ დაწინაურებელი, ერთის სიტყვით, ის იყო იმ ყოფაში, რომელსაც ნატრობდა, თუმცა მაინც და მაინც ამასაც შინ დაბრუნებასა რჩეობდა. ამგვარათ სრულიათ გაწვრთვნილს, ამას მოუკვდა იმ უბედური შემთხვევით მამა, და ის, რაკი წავიდა საორთვეოთ შინა, აღარ დაბრუნდა სწავლაში, რომლისაგამოც გამორიცხეს სასწავლებლიდამ. აქ ის გაჰყვა მალე დღეობაებს, ქეიფებს, დარდიმანდობას. თხუთმეტ-თექვსმეტის წლის ბავშვმა დაიწყო ლოთობა და ქეიფი უცოლო ლაზღანდარა მოქეიფე ყმაწვილებში, დაიწყო თრევა უდროოთ ქალებში; გაჰყვა ბაზრის ბიჭებს ყომარბაზობასა და სალახანობაში,—ერთის სიტყვით, ის შეიქნა სრული ტიპი იმ ჩვენი შინა თავად-აზნაურობის ყმაწვილკაცობისა, რომელსაც შეჰხვდები ჩვენს პრავანციის ბაზარ ადგილას და დღეობაებში და რომელთაც ეძახიან ჩიტო—მიტო—ნიკო—გვრიტებსა და რომელთაც იდეალათ აქვთ აღებული კინტოები და ყოველი გარყვნილებითა და სიწამხდრით გადუჭარბებიათ კინტოთათვის. ტოლებში ილიკოს ჰქონდა სიკეთის ხმა, რადგან მართლაცა და იცოდა ამხანაგების გატანა, იყო გულადი და შეუპოვარი, ცხენსა და მუშტში მარჯვე; ყოველ საამხანაგო საქმეში თავგადადებული.

ამგვარს ცხოვრებაში ატარებდა თავის ცხოვრებას ილიკო თითქმის იმ დღიდამ, რა დღესაც დაბრუნდა საწავლებლიდამ შინა. შრომა, ჯაფა, ფიქრი იმისთვის ღმერთს არ გაეჩინა. ამისი სიმღერა, ამისი კილო რომ გაგეგონა, არ გინდოდა მოგეშორებინა ყური, ისეთ ნაირათ ტკბილათ, უდარდელათ, ცხოვრების კმაყოფილებით ამოსდიოდნენ გულიდამ ჰანგები და თითონ შენც თითქო გიქარვებდნენ სევდას თავის უდარდელობით, თავის უზრუნველობით.

დედა ამისი, კნეინა რიფსიმე, რაკი ჩავარდა ამ დღეში და სხვა რჩენის ღონე აღარსად იყო, შეუდგა სახლის მოვლის თადარიგსა და როგორც იყო გამოჰყვანდა თავიცა და შვილიცა.

ილიკო არას დაგიდევდა. იმან იცოდა სახლის კარი მხოლოდ მაშინ, რაკი ფულის სახსარს ვერსად გახდებოდა. აქ მომართავდა მაშინვე დედას; და თუ დედა მაშინვე არ უშოვიდა, ის ემუქროდა მამულების გასყიდვას; რომელნიც შიგა და შიგ კიდეც დაეყიდნა. ჩაიდებდა ფულს და გაჭკრავდა ისევ ტოლეგისა, ზურნა დაფისა და სონიჭკებისა და ხარუნკებისაკენა.

აი ეს არის სურათი იმ ყმაწვილის კაცისა, რომელიც უნდოდათ კატოსთვის საქრმოთა.

VII.

კატო ამ მამის იმედის მოცემით დაშოშმინდა და ყველა უბედურება და შერცხვენა, რაც გამოელო, თითქმის სულ გადიყარა გულიდამ. წიგნიც გაგზავნილი ეგულებოდა ვასილთან. ის თითქმის მხიარულათაც იყო. მაგრამ კარში და მეორე ოთახში მაინც არ გამოდიოდა, რომ არ შეჰხვედროდა იმ პირთა, რომელნიც ამას უყურებდნენ ცუდის თვალითა, და აგრეთვე ერიდებოდა დედასაც, რომელსაც ვერას გზით ვერ მოენელებინა ამგვარი მოულოდნელი სირცხვილი. ეფემია იყო ისე აღელვებული, ისე გამწარებული და გატაცებული ფიქრებისაგან, რომ მთელი დღეობით იჯდა შინა და აღარა საქმისთვის არ მიუხედნია. იმას გულში თუ არ მეტი, ნაკლები ცეცხლი აღარა ტრიალებდა კატოს გულისგან. იმის ნუგეში, იმის სიცოცხლე იყო მხოლოდ ერთი—კატო; კატოსგან მოელოდა სიცოცხლესა და სიამოვნებას, კატოს ბედნიერებით აპირებდა თავის სიბერის დღეთა განახლებასა; კატო, ერთათ ერთი შვილი, კატო, და ახლა უნდა ამოერიცხა ეს გულიდამ და გადაეგდო ვინ იცის ვისთვის. კატომ, რომლისგანაც ეს მიელოდა ყოველს ბედნიერებას, რომელსაც ამან შესწირა თავისი დღენი, თავისი ჯანი და თავისი გული, ამ კატომ ასე გაიმეტა ესა და ასე შეარცხვინა სიბერის დროს, ასე გამოასალმა ქვეყანასა.

ეს საყვარელი და ამისი სული და გული კატო, რომლისაც მოშორებას ასე მალე არა ჰფიქრობდა ეფემია და რომლითაც ამაყობდა, ახლა გაუხდა სამარცხვინოდ და უნდა ცდილიყო, რაც შეიძლებოდა მალე მოეშორებინა თავიდამ, რომ ისიცა და თავის თავის ნამუსიც ამოეღო ქვეყნის აბისა და კიცხვისაგან, რომ უარესათ მოსაყრყვნელათ არ გაეხადნა იმისიცა და თავის სახელიცა. ეფემია იჯდა მთელი დღე ჩუმათ ბუხრის პირასა ხელებზედ ნიკაპ დაბჯენილი და ჰღელავდა მწარე ფიქრებითა.

საღამოს ჟამი იყო. კატო იჯდა თავის ოთახში. იმან ამოალაგა ვასილის მოწერილი წიგნები და კითხულობდა გულის მოსაქარვებლათ. ამ დროს უცებ მოვიდა ერთი ბიჭი და ისევ საჩქაროზედ გაბრუნდა. ეფემიას უცებ შეუდგა ფაცა-ფუცი. დაუწყეს სახლს დალაგება. შეუდგნენ სამზარეულოებს. ეფემიამ აფრინა აქეთ-იქით ბიჭები. კატოს ეს არაფერი არა გაუგია-რა. ისა კითხულობდა ჩუმათ ვასილის წიგნებსა და იკრავდა მხურვალეთ გულში.

— უწინ მიწასა ჰნახავ კატოს გულზედ,—ამბობდა კატო ამ წიგნების კითხვის დროს,—ვიდრემ კატო შენს გარდა სხვას ვისმე შეირთავდეს... ღმერთო! როდის მაღირსებ კიდევ ვასილის ნახვასა... მაშინ ველარავინ დაგვიდგება წინა... რო იცოდეს ეხლა ჩემმა ვასილმა, რა ცეცხლში ვარ, რა მალე მამეშველებოდა და გამამიხსნიდა ამ უცნაურებისაგან.

ამ სიტყვებსა და ფიქრებთან კატო ხან გულში იკრავდა და ხან ჰკოცნიდა ცხარეთ ვასილის წიგნებსა.

— ყუთში რა ხელი აქვთ ამათა, რომ დაკეტილში მიყრიან,— წარმოსთქვა უცებ კატომ,—ესენი არიან ჩემი გულის ნუგეშნი და უნდა იყვნენ ჩემის გულის მცველათა.

იმან გაახვია ის რაღაცა მძიმე ფარჩის ნაჭერში და აიკრა ზედ გულზედა.

კატო რომ ამ სიამოვნებაში იყო და არ ესმოდა, რაცა

ჰხდებოდა სახლში, მე ამ ამბავზედ დამიწყო საძაგლათ გულმა ცემა. მე ვგრძნობდი, რომ ეს ამბავი არასფერს კარგს არ მოასწავებდა. მე სრულებით ავირიე და დავიბენ. ასე უეცრათ მე არაფერს არ მოველოდი, მაგრამ, როდესაც დავფიქრდი, მაშინ მამაგონდა, რომ კნიაზ ილიკო თავის კამპანიით და ზურნა დაფით იყო იმ ქალაქის ბაზარში, სადაც მე ჩავიტანე კატოს წიგნი ვასილთან გასაგზავნათა, და ამ ქალაქშივე მიმავალი შემამხვდა ბიძაჩემი ზაალ.

ბინდმა ჰკრა, რომ მოგვესმა შორიდამ ზურნა-დაფისა და ერთი საშინელი ღრიანცელის ხმა.

მე კინალამ მუხლთ მომკვეთა. დამბლის დამცემმა ზარმა დამიარა თავიდამ ფეხამდის... ესენი იქყვნენ კნიაზ ილიკო თავისის კამპანიით.

რა უნდა მეთქვა კატოსთვის?!.

ამ ხმის გაგონებაზედ, ეფემიამ უცებ შეაღო კატოს კარის ოთახი და შევიდა.

— მოემზადე!—უთხრა იმან გადაწყვეტილის კილოთი.— სამეფო მოდის.

ამ ხმის გაგონებაზედ, ერთი უცნაურათ შეჰხედა კატომ დედას და დარჩა ისე დიდხანს თვალებ დაჭყეტილი გაოცებისგან.

— ამოუღეთ სოსანი ფარჩის კაბა თავისის სამკაულით,— უბრძანა ეფემიამ გოგოებს,—და მოუმზადეთ ყველა მოსართავი. ჩემ რძლებსაც ეხლავე ვსთხოვ, რომ უშველონ მორთვა.

— დედავ!—შესძახა ძლივს კატომ და წამოიწია დედის მუხლებზედ მოსახვევნათ, მაგრამ დედა აქ აღარ იყო, ის გავიდა საჩქაროთ... სხვა სამზადისებისათვის.

კატო დარჩა ისე დაჩოქილი და ხელებ განპურობილი კარგა ხანს. მერე თან და თან მოეშვა მკლავები და მუხლები და ის უგონოთ დაეშვა ცალიერს ადგილზედ.

ერთი წყლის შესხმა და კატოს მოსულიერება ერთი იყო. ის არა ჰგვანდა თავისის ნერვებით იმ ქალთა, რომელთაც თაგვის დანახვაზედ გული მისდით და ისტერიკა ემართებათ. იმის გული, იმის ნერვები არა ტყდებოდნენ თვით ამ საძაგელს ტრაგიკულს მდგომარეობაშიაც. ისინი უმაგრდებოდნენ თვით ამ საზარელებასაც საშინელის შეუპოვრობით.

მოიხედა თუ არა, კატომ დაუწყო ისევ თვალიერება დედას, მაგრამ მაინც დედა არსად იყო. კატო მიინძრ-მოინძრა, და გაიმართა წელში და საშინელის გაბედულობით და თითქო ითხოვს ყველას საბრძოლველათაო, მიჯდა კუთხეში და გააოიქიმა.

— კატოჯან! — დაიწყო შემკრთალმა კატოს გამდელმა, პირნავარდისამ.

— კრინტი! — შესძახა კატომ კრიჭა მოჭერით და რაღაც მრისხანის სახით. პირ-ნავარდისას ჩაუვარდა ენა.

კატო მქუშათ, გაალმასებული, ძუ ვეფხვივით იჯდა კუთხეში და იყურებოდა ისე, თითქო ამბობდა: ვაი იმისი ბრალი, ვინც პირველი მოვაო.

კარებზედ მეფიანი კიდეც მოვიდნენ ზურნა დაფითა. ბიჭები მიეგებნენ ცხენების ჩამოსართმევათ. ილიკო იყო ვერცხლსა და ხავერდში ჩამჯდარი. ის თუმცა იყო ნასვამი, მაგრამ სიმთვრალე არ ეტყობოდა, რადგან ძალიან იტანდა ღვინოსა. შეიარაღებული და მორთული, ის ჰშვენოდა მშვენიერათ. იმის შავათ ჩანასკული თვალ-წარბი, წითელი ხასხასი ლოყები, წვრილი ბავშვური მოყვანილი მხარ-ბეჭიანა აგებულება, შავი ცოცხალი თვალები, გამოქნილი და გამოქანდაკებული გულმკერდნი, ყველა აძლევდა რაღაცა მშვენიერს მამაცურს სანახაობას. თუმცა ამისი ჯერეთ უბანლო სახე უფრო ჰგავდა ქალისას, ვიდრემ კაცისას. სოფლის ხალხს და სახლიკაცობას ზედ რჩებოდათ თვალი ამ მშვენიერს ყმაწვილზედ. გასათხოვარი ქა-

ლები გულში შენატროდნენ კატოსა ამისთანა ბედნიერებისთვის. ზოგს შურიც შეუვიდა გულში.

პატარა დავაცადოთ, შემოვიდნენ კატოსთან ამისი ძალუაები: თუთალა, ზილიხან, თალია და სხვანი და შემოიტანეს კატოს სადედოფლო ტანისამოსი, ფერ-უმარილი, სადაფი, პირშუშტაკი და სხვა კოსმეტური მოწყობილებანი.

— აბა, შვილო, მოემზადე,—დაუწყო თუთალამ,—შენმა გაზდამა დიდი ბედნიერება მოგადგა. ნეტავი ყოველს ჩემს მოკეთეს მისცეს მაგისთანა ქმარი. დიდი თავადისშვილი, დიდი ყმისა და მამულის პატრონი, კარგი ნასწავლი, განათლებული ცხოვრების პატრონი და მშვენიერი თვალად ტანადი.

— ვისაც გერჩიენოთ, თავს პატივი დაიდეთ!—უთხრა გადაწყეტით კატომა, რომლითაც აგრძნობინა, რომ ყოველი ლაპარაკი ამაო იქნებაო.

ამაში მაყრიანი შემოლაგდნენ მეორე ოთახში, რომელიც ზალობასა სწევდა ამგვარს შემთხვევაებში.

— ღვდელი!—დაიძახა უცებ ამოხიანათ ზაალმა.

ღვდელი მზათ იყო თავისის ოლარით.

— ნიშნის ხილი და შაქარი!—დაიძახა ისევ ზაალმა.

პატარას ხანს უკან ესეებიც მზათ იყვნენ, რომელიც მოეტანა თითონვე ბაზრიდამ.

— რა იქნა სადედოფლო? მამა ჩემი არ წაწყდეს, რომ ტარიელს და ნესტან დარეჯანს რომ იტყვიან, სწორეთ ე ჩემი სასიძო და დისწული იქნებიან: ორივენი სწორეთ კალმით დახატულები არიან. მოიყვანეთ ჩქარა დედოფალი. დიდი მორთვა რა საჭიროა! განა თითონ სამეფომ არ იცის, რომ ეს უცებ მოხდა. ამას ქალი ჭნდა და არა იმისი მორთულობა.

ქალი იგვიანებდა. ქალს ყველა ესეები ეყურებოდა და მისდიოდა და მოსდიოდა ფერი. ის ჰგრძნობდა, რომ ეს იყო უკანასკნელი ბრძოლა, სადაც ყოველი ძალა იყო წინააღმდეგს მხარეზედ და ამისთვისი არავინ და არაფერი, თავისი ჭირვეულო-

ბის მეტი. იხ ჰფეთქამდა კიდევ მამის იმედით, რომელიც ცხარის ცრემლებით ჰპირდებოდა დაფარვასს.

ზაალს დაეკარგა სასოება და შევარდა კატოს ოთახში.

— ეს რა ამბავია?—შესძახა იმან მრისხანეთ, როდესაც კატო დაინახა გაწეწილი კუთხეში.

აქ რომ ეს ამბავი იყო, შევიდა ერთი ამფსონთაგანი ილიკოსი, ტიტო კირიზელაშვილი, რომელიც რამდენიმე ხანი არა სჩანდა აქა, და სხვების შეუნიშნავად გაიხმო ილიკო გარეთ.

პატარას ხანს უკან ვიღამაც დაიძახა: მეფიანი მიდიანო.

— როგორ თუ მიდიან!—შესძახა ერთხმივ სახლიკაცობამ ერთი ოთახიდამ და ზაალმა კატოს ოთახიდამ.

— ეეჰუუ!—დაიძახა სოფრონმა, რომელმაც იქვე სადღაცას მოავლო კეტს ხელი და ჯერ ეალად რაცხა ეთავაზებინა ერთ ძაღლისთვის, რომელიც, რაღაც თავის საუბედუროთ იქვე ფეხებში შეხვდა.—ნახე!—მიაძახა ამან ძაღლსა, რომელიც წკმუტუნით გაძვრა საღაცას ხალხის ლაჯებში; და აქ გადაევლო სოფრონ მეფიანთკენა.—როგორ თუ!—იძახოდა ისა.—ჰხედავ ამ უნარებსა!.. და აქ ერთის თვალის დახამხამებაზედ სოფრონმა უტაცა ილიკოსაც და კირიზელიაშვილსაც ცხენებს ხელი.

— არ გვინდა ე თქვენი ნაბიჭრიანი ქალი!—იძახოდა კარიზელიაშვილი.—ვინ არის თქვენი მოსატყუარი!

— აგრე არ ირის თქვენი საქმე!—შესძახა სოფრონმა და დატრიალდა კიდეც კეტი. მინამ ილიკო და კირიზელიაშვილი იძრობდნენ იარაღს, მინამ სოფრონმა გადმოყარა კეტით ორივენი ცხენიდამ. ისინიცა და სხვა მაყრებიც, რომელნიც გამოცვივდნენ გასაგებათ, თუ რა ამბავი იყო და მოსაშველებლათ თავის ამხანაგებისა, შეიპყრეს ერთს წუთას სოფრონმა სხვა თავის სახლიკაცებით და მსახურებით, აჰყარეს იარაღი და შეასხეს შინა.

სოფრონ კიდევა ცხარობდა და აპირებდა კეტით ჟინის

მოკვლასა, მაგრამ ზაალ მალე მოვიდა გონსა და დააშოშმინა ყველანი.

— მოიცადეთ ყმაწვილებო, რა ამბავი?—დაიწყო იმანა.— კნიაზ ილიკო როგორ იკადრებს მაგასა! განა ილიკო აგრე მიცნობს მე და ჩემს ოჯახსა! დღეს არ ვიცნობთ ერთმანეთს და გუშინა. განა ჩვენ სამაგისოთ საქმეს გავიხდით!.. დაბრძანდი კნიაზ ილიკო, ი კაი მამიშენის სულის მზესა, აბა როგორ გეკადრება! მტრის ენას როგორ უნდა აჰყვე. აბა ჯერ ერთი ნახე ქალი და თუ მერე კიდევ იფიქრო წასვლა, რაც უარესი იყვეს, ის მითხარით. ვაი შენ ჩემო თაო! მაგას ვიფიქრებდი შენგანა!

რაკი პატარა დააშოშმინა ხალხი, ზაალმა უცებ გაიხმო ტიტო კირიზელიაშვილი, რომელიც უპირებდა ილიკოს გაპარებასა.

— რა იყო, ყმაწვილო, რაზედა მჭრიდი, ერთი ი მამაშენი ნუ წაგიწყდება, თავსა! რაზედ აბრიყვებდი ი ყმაწვილსა?— დაიწყო ზაალმა.

— არ შეიძლება მეთქი ზაალ, შენმა მზემაცა და ი ზიარების მადლიც არ გამიწყრება, ჩვენი ცოცხალი თავითა!—იძახოდა კირიზელიაშვილი.—ეგ ყმაწვილია, მაგას ჯერ არა ეყურება-რა, ცოლი ასე ჰგონია სათამაშო იყოს. ჩვენ მაგი მოვალეობაში ვერ ჩავდგებით: მაგი დედის საცოდაობით ვერც საქაოს და ვერც საიქიოს ვერ ვიხეირებთ. ერთი ე თავი დედას ჩავაბაროთ, და მერე, თუ ის ნებას მისცემს, მაგისი თითონ იცის, ჩვენ ვალი აყრილი გვექნები. ქალს რამდენიმე ნაბუშარი გაუგდია და ჩვენს მეტი მოსატყუარი ვერავინ იპოვეს!

— ტიტო! შენ რომ ჩემი კვიცი მოგწონდა, ხომ გავახედინე!.. ეჰეი! რა ტარება გამოიტანა. ქარია, რალა ქარი. როგორც ნიავი ისე გარბის. ისეთსა ისვრის წინა ფეხებსა, როგორც ზვართები. რაკი შენ მოგწონდა, შენთვისა მყავს შენახუ-

ლი.—შესცვალა უცებ ლაპარაკი ზაალმა.—როცა გინდოდეს გამოგზავნე ბიჭი და წაიყვანე.

— მე აგრე კვიცი არ მამწონებია, მედა ჩემმა ღმერთმა!—მორბილდა ტიტოცა.

— შენ გაჩუმდი, რა გრჯის, კაი ქეიფი გასწიე!—დაატანა ზაალმა,—შეჯექ კაი კვიცზედა და იარე.

— გაჩუმდი რომელია! დღეს ჩემი ძმა-ბიჭია, ჩემ თავ ეგ მირჩევნია.

— თუ ეგ მართალი იყვეს, ტიტო, ე ჩვენმა წმინდა გიორგიმ ამომიწყვიტოს ცოლშვილი. მაგისთანა ქალი რო იყვეს, აბა მაგისთანა პატიოსან თავადიშვილს შევბედავდი. გაბრუნდი, შენ შენს ქერქში იყავი და მე ვიცი და მაგანა.

აქ ზაალმა სტაცა მხრებში ხელი და მიაბრუნა სახლისკენა.

ტიტო შევიდა და წასჩუჩულა ილიკოს.

— ჭორი ყოფილა.

— არა, ძმავ!—გაიძახოდა ილიკო,—ჩემი ცოცხალი თავით არ იქნება, რაც უნდა იყვეს, გინდა ცის ანგელოზი იყვეს. მე ამ უპატიურებას არ მოვითმენ. მე ამათგან უნდა გავილახო! ამათგანა!

— არა, შენ ამ ქალს გვიწუნებ! ამ ქალსა!—შემოვიდა ზაალ და სტაცა პირდაპირ ილიკოს ხელი და თითქმის ძალათი წაათრია კატოს ოთახისაკენ.

კატო ისევ ისე მოქურუშული და ამრეზილი იჯდა კუთხეში. ოთახი ძალზედ იყო განათებული. ამ სინათლეზედ წითლათ ანთებული კატო კიდევ უფრო ჰშვენოდა. გაწეწილი სქელი ნაწნავები ეყარა შავათ გაშლილი მხრებზედ და ეს კიდევ უფრო უმატებდა აჩის მშვენიერებას.

ილიკომ ჩაუყარა თვალები თვალებში და აუდუღდა სისხლი. ის მართლაცა და არ მოელოდა ამ მშვენებასა.

— ერთი შეჰხედე და!—დაატანა ზაალმა და ისე საჩქარო-

ზედ გამოაბრუნა ილიკო, რომ არ მოსულიყო კატო ერთბა-შათ ფიქრსა და არა ეთქვა-რა ილიკოსთვის.

აი, გრცხვენოდეს,—მიატანა ზაალმა ილიკოს, გამოაბრუ-ნა თუ არა და გამოიყვანა ისევ დიდს ოთახში:—ისე გაუჭირე მაგისთანა ანგელოზ ქალს საქმე, რომ მზა.მზარეულათ ჩაცმულს და მომზადებულს ისევ გაახდევინე ტანთა და ეგრე დააღონე.

ილიკომ ცოტა არ იყო მოიხედა. კატოს სილამაზემ ამის თავში გაადვიძა მხოლოდ პირუტყული ლტოლვილებანი. იმას უტრიალებდნენ თავში ცალკე საწოლი, კატო სრულს ამის ნებათა და ხელთა, რომელსაც როგორც უნდა, ისე ექცევა და სხვა ამგვარები.

— ნიშნობის დრო აღარ არის!—დაიძახა კვალად ზაალ-მა. აბა გასწით თქვენ პირდაპირ ეკლესიაში კარგის მაყრები-თა და დედოფალიც ემ წუთაში იქ იქნება. აბა, სოფრონ!—ახლა თქვენა და თქვენმა ნამუსმა იცით,—წასჩურჩულა მაყ-რების შეუნიშნავათ ზაალმა სოფრონს,—როგორც მაგრა და-იჭერთ მეფიანთა და არ შეარცხვენთ გვარსა.

— უნარი ჩვენი იყვეს!—მიუგო სოფრონმა და აქ უცებ ამოჭკრა ჭიტლაყი ერთს ძაღლს, რომელსაც ვერ შეენიშნა ამ-დენს ხალხში სოფრონი და მიძვრებოდა იმის მახლობლათ ოთამის ოთახში გასაძრომათ.

გაიმართა მაყრული და გასწიეს მეფიანთ და სხვა მოწვეულ-თა ეკლესიისაკენ.

კატო იჯდა კუთხეში უქმათ, უთქმელათ და უძრავათ.

ზაალ შევარდა გაშმაგებული.

კიდევ არ იცვამ?!—შესძახა იმან კატოსა და აქ უცებ სწვდა კავებში და გადაათრია.—შე ჩვენო ყელის გამამჭრელო! შე ჩვენო ლაფის დამსხმელო!.. ასწი ბიჭო ასე ციმციმა და წაიღეთ ეკლესიაში.

ბიჭები შემოცვივდნენ საჩქაროზედ და სტაცეს კატოს ხე-ლი. იმას ასწიეს ციმციმა.

ეფემია ადგა თავს ჩუმათა. იოთამ სტიროდა გულამოსკვნითა.

— მამავ, მიშველე!—შეჰღრიალა საშინელის განწირულებით კატომა და განუპყრო იოთამს ხელები.

იოთამმა მიიფარა თვალებზედ ხელი და მიეშვა მუხლებ მოკვეთილი ტახტზედა. ამაზედ მეტი იმან კატოს ვერ უშველა.

კატო წაიყვანეს ეკლესიაში და საუკუნოთ თავისი ლტოლვილებისა და ბედნიერებისგან.

VIII.

რამდენისამე დღის უკან მეც გამოვესალმე იქაურობას და წამოველ თბილისისაკენ ლუკა პურის საშოვნელათ. იქ ჩემს გულს აღარა იკრავდა-რა. ერთათ ერთი ჩემი გულითადი მეგობარი კატოც აღარ მეგულებოდა ჩემს მახლობლათ. მე გადავწყვიტე—ან სიკვდილი ქალაქში, ან თავისა რამე ღონით შველა.

არ გასულა მასუკან ერთი ათი თვე, რომ ერთს მთვარიანს ღამეში, როდესაც შუაღამე თითქმის გადასული იყო, მომესმა ყიჟინა პაჟარნებისა და დუდუკის ხმა. დუდუკზედ დამღეროდა რაღაცა ნაცნობი ხმა. მიუგდე საკვირველებით ყური. ის იყო ხმა ილიკოსი. იმისი გულიანი სიმღერა, უდარდელი კილო შიგ გულში მეცა. მე თითონაც არ მეძინა მაშინა და ვკითხულობდი წიგნსა. არ მამითმინა გულმა და გავიხედე გარეთ მოფარებითა, რომ იმას არ დავენახე.

ილიკო თავისის ამფსონებით მოუძღოდა წინ დუდუკსა და იყო ტკბილოთ გადახვეული ერთს გოგოზედ, რომელიც წიხათ იყო ილიკოს სოფლის მახლობლათ მყოფს ბაზარ ადგილას ყმაწვილი კაცების საყვლეფავათ წასული. ის, ეშხში შესული, შეჰმღერიდა ტრფიალებით ღვინისგან გახეთქილს გოგოსა, რომელსაც აღარ ედო ადამიანის სახე და გაჰქონდა აქეთ-

იქით ბარბაცი; შეჰმღეროდა და თან ჰყვიროდა: „შენი ჭირიმეე, ხარენკა-ჯან! ვიჰ!“ აქედამ იმათ შეუხვიეს ერთს მიყრუებულს უხეირო ტრახტირში, საიდამაც გაისმოდა მთვრალი დაბნეული სიმღერა, რომელიც ძნელათ გაირჩეოდა უხეირო ტირილში. გათენებამდინ არ შეწყვეტილა აქ ზურნისა და დუდუკის ხმა. გათენებამდის აქა ლოთობდნენ ეს დარდიმანდები თავისის ხარენკოთი.

რამდენიმე ღამე ამგვარი დუდუკით ვხედავდი აქ ილიკოს, მთვრალი ხარენკა იყო ამათი განუშორებელი.

ერთღამესაც ჩამოიარეს ამათ. ხარენკა აღარა სჩანდა. ისინი უცებ შესდგნენ ჩვენ სახლთანა.

— არა ჩემო ძმაო,—დაიწყო ერთმა ამფსონთაგანმა, რომელიც ეგრეთვე იყო თავდიშვილთაგანი,—ახლა დავითხოვოთ, ფული აღარც ერთს აღარა გვაქვს.

— რას ამბობ კაცო!—როგორ არ გვენდობიან. კალოზედ პურს მივცემთ, თუ უნდა ტკბილი წაიღონ.

— არა, კნიაზჯან, რო გაგვისტუმროთ, მე და ჩემმა სულმა, ისა სჯობიან. აგერ ერთი კვირაა არა გვძინებია, ცოლშვილი არ გვინახავს.—დაიწყეს მედუდუკეებმა, რაკი დაატყეს, რომ საქმე ნისიაზედ ვარდებოდა.—ჩვენ ჩვენი ალალი მოგვეცით, თქვენი თავი ღმერთმა თქვენ პატრონს მოახმაროს.

ამათ ამოალაგეს უკანასკნელი ფული და გაისტუმრეს მეზურნეები.

ხვალ ადრიან წავიდეთ, თორემ ეს ქალაქია, დიდი მუცელი აქვს,—დაიწყო რამდენმამე,—თორემ ჯიდევ გავყვებით რასმე და ერთს სირცხვილსა ვსჭამთ.

მეორე დღეს მართლა აღარა სჩანდნენ ისინი. მაგრამ რამდენიმე დღის უკან ილიკოს ისევ მოვკარ თვალი. ის ერია ქალაქის პაჟარნ ბიჭებში და მიდიოდა ფაიტონით და ზურნა-დაფით ბაღებისაკენ. რამდენიმე დღის უკან ღამე მოვკარ თვალი, რომ ის ისევ იმ ტრახტირში მოვიდა. პატარა დავაცადოთ და

შემოისმა ისევ დუდუკის ხმა და ტკბილი გულიანი სიმღერა ილიკოსი. მე უგდე კარგა ხანს ყური და აღარ მამითმინა გულმა—ავდექ და წავედი ამ ტრაქტირში. ილიკო, თითონ მეტრაქტირე და რამდენიმე ქალაქის დარდიმანდი ბიჭი ისხდნენ ერთს ყრუ ოთახში, ჰსვამდნენ ღვინოსა და შეექცეოდნენ დუდუკითა.

— შენი-კი ჭირიმე, კნიაზჯან!—შესძახოდა მეტრაქტირე ეშხში შესული და აცეცებდა თვალებს ილიკოს, როგორც მსუნაგი კატა ძეხვსა!—იმ ღმერთს-კი ვენაცვალე, რამაც ღმერთმა ეგ წარბები გამონასკვნა მაგ სპეტაკ შუბლზედ. ერთი პროშტი, შენი ჭირიმე და ნუ მამკალ ულაზათოთა.

მეტრაქტირე მოვიდა პროშტსა და კოცნამ გაიღო შოლტივით მაღალი და ვრცელი ტყლაშუნი.

— ვინა, კნიაზჯან! შენ უნდა წახვიდე ხვალ?! ვინ მამაძაღლი, მინამ ამ ჩემ ოხერ ტრაქტირში მოიპოვება რამე, შენ აქედამ გაგიშვებს!.. ფული რომელია! მე ფული არა ვარ?! ეს ტრაქტირი რა ოხრათ მინდა, თუ სულ შენ არ განაცვალე... ჩემი თავიც შენი ჭირის სანაცვლო იყვეს... ეი! ღვინო, რომელიც უფრო კარგი კახური იყვეს... აი, შენ არ არის ყველაფერი!..

აქ შემოიტანეს მართლაცა და ჩინებული კახური ღვინო. ღვინო იღვროდა წყალივითა. პაჟარნები გაუგებრათ ღრიალებდნენ; მედუქნეებს აღარა გაეგებოდათ-რა. მეტრაქტირე ცხადათ იპარავდა სმაში ღვინოსა. ილიკოს თანდათან მოედო ღვინო. მეტრაქტირე წამ-და-უწუმ მიდიოდა პროშტსა. მთვრალი პაჟარნები ძლივს წავიდნენ. ტრაქტირშჩიკმა მედუდუკეები გაისტუმრა, ილიკო უგონოთ მოეშვა იქვე ერთს პატარა ტახტზედა. მეტრაქტირემ შეიტანა ილიკოსთვისაც და თავისთვისაც ქეშაგები და შეიკეტა კარები.

ილიკო მართლაცა და დარჩა ქალაქში. ბინა ჰქონდა ისევ ამ ~~ტრაქტირში, ფულებსა ჰფლანგავდა ბზესავით ხარენკასა~~ და

ხარენკას მსგავსებს იცვლიდა ყოველ ღამ. სახლკარი იმას აღარ ახსოვდა. ლოთობისა, ცუდათ ცხოვრებისა და უძილობისგან დაეტყო სიგამხდრე და ჩამოყვითლდა სამთელივითა.

აქ მოვიდა ამბავი, რომ ვაჟი გეყოლაო.

ამ ამბავზედ ილიკომ ყურიც არ გაიბერტყა და ფიქრათაც არ მოუვიდა ახლა მაინც არის სახლის მოგონება. ის კიდევ დიდს ხანს დარჩებოდა ქალაქში, რომ არ ასჩენოდა საძაგელი სნეულება, რომელმაც მეტრაქტირეც-კი შეაშინა.

— არა, კნიაზჯან! ახლა შენ ცოლშვილსაც მიხედე, აგრე როგორ იქნება! კნიაზის მზემ, რომ ჩემი საქმეც ცუდათ არის. დღეს თუ ხვალ ტრაქტირს დამიკეტენ.—გაუცხადა მაშინ ძლივს მეტრაქტირემ.

აქ, მეტი ჩარა არ იყო, უნდა დაბრუნებულიყო ილიკო შინა.

IX.

ერთიც ვნახოთ კნეინა რიფსიმეს მიადგა თავისი შვილი ცოლიანათ კარსა, მაყრებითა და ზურნა დაფითა. ეს ჯერ შეჰკრთა: არ მოელოდა ამ ამბავსა, რადგან საცოლოთ ჯერ ყმაწვილი ეგულებოდა თვრამეტ-ცხრამეტის წლის ბავშვი. მაგრამ, როდესაც ჰნახა სასძლო, რომ ადამიანის სახე ედო და თითონაც რიფსიმეს ძალიან უყვარდა ლამაზი ქალები, დამშვიდდა და მეორე მხრითაც იმითი დაიმშვიდა გული, რომ იქნება ჩემმა ილიკომ მოიკვეთინოს თავისი ცუდი ყოფა-ქცევა და ახლა მაინც არის სახლკარობას თავი დაუდოსო.

ილიკომ მართლაცა და რამდენიმე კვირა დაჰყო შინა. ცოლთან იყო ტკბილათა და ალერსითა. მაგრამ რამდენიმე კვირის-უკან იმას შემოუარეს ამფსონებმა, გაიყოლიეს თანა და აქ გააცნეს ხარენკა, რომელიც, როგორც ზემოთ იყო ნათქვამი, იყო იქით მხარეს მისული ყმაწვილკაცობის საყვლავავათ,

რადგან ქალაქში ბაზარი წახდომოდა. მასუკან დაიკარა ილიკო სახლიდამ და ბრუნდებოდა შინ ერთი-ორი ღამობით, რომ ფულები გამოერთმია დედისთვის, და შემდეგ ის იკარგებოდა კიდევ ახლად ფულების გამოლევამდინ.

კატო, რა-კი ჩავარდა ამ დღეში, არა ჰრაცხდა ვალად თავის გამოავკაცებას: ის იყო ჩუმათა და ეს დადუმება თავის გრძნობათა და ტანჯვათა უფრო და უფრო ედებოდნენ ამის გულს ცეცხლივითა. ის გახდა, მიტკნარდა და რამდენიმე თვის უკან რომ ენახა კაცს, ველარ იცნობდა ამაში იმ კატოსა, რომელიც იყო გათხოვებამდის.

დედამთილი ცდილობდა ყოველის ღონისძიებით ამის სიამოვნებასა და გართობას, მაგრამ ესეც არ იყო დიდის ხნისა. კნეინა რიფსიმეს ყურამდინ მიაღწია კატოს წასრულმა ერთი ათასათ გაზვიადებულმა.

ამ ხმას იქნება ვერ მიეღწია კნეინა რიფსიმემდის, თუ მაყარი და აფსონი ილიკოსა ტიტო კირიზელაშვილი არა ყოფილიყო სიიდამდაც ნათესავი, სოფრონის ქვრივი რძლის ზილიხანისა.

— იცი რა!—გაიხმო ცალკე ზილიხანმა ტიტო, როდესაც ილიკო მოვიდა ჯვარის დასაწერათა,—რაზედ აუბედურებთ მაგისთანა პატიოსან ყმაწვილსა! თქვენ იქნება არ გაგიგონიათ მაგ ქალის უნარები. თქვენმა მზემ, შინაური ბიჭი რა არის, შანაური ბიჭი არ გაუშვა. თავისი ღვიძლი ბიძაშვილი არ დაინდო. საცოდავი ბავშვი ძალათი შეაცდინა! ჯერ ვინ იცის რამდენი ნაბიჭვარი გაუგდია! მთელი სოფელი ცოდვით აგვამსო!.. ერთი მაგისი ნაბიჭვარი ღორებს გააგდებინეს სოფლის ბიჭებმა. ნეტავი, შენი სიცოცხლით, მოუნათლავები მაინც არ დაეხოცა და არ შეეჭმია ღორებისა და ნადირისათვის!.. მთელი ქვეყანაა და მაგაზედ ქათ-ქათი და თქვენ რა დაგემართათ—ქვეყანაში არ ურევიხართ?.. მერე ბნედაცა სჭირს...

გაიგო ეს ტიტომ, და ვითომც ქვეყანასა სცოდნია. ამ-

გვარათ ჩვენი ახალი შინა-ქართველობის წარმამადგენელთ, სხვა სიკეთესთან, სჭირთ ზნე ქალების მოყრყვნაცა. ბოალი იმ ქალისა, რომელიც ჩავარდება ამათ პირში, ან გაუწყრება ღმერთი და ერთხელაც არის ამათ ან გააჯავრებს, ან დაუტკბება, ან მოეწონებათ. გააჯავრებს—საქვეყნოთ მოჰყრყვნიან, დაუტკბება—დაიწყებენ ამათზედ კვეხნასა, რომ ასე ვართ ამასთანა და ასეო, შინაგან ნიშნებსაც-კი აგიწერენ ამ ქალისას და ადგილებს, სადაც ვითომც ამათ იმათთან კავშირისთვის შეყრა ჰქონოდეთ; მოეწონებათ და კიდევ ცილები, კიდევ არშიყობა და თავის მოსაჭრელი ლექსები და საქვეყნოთ იმათი ციდი სახელის მოფენა.

ამ თვისებამ არ მოათმენინა ტიტოსაც და იმან მოსდო ეს ხმა ქვეყანასა. ის ამისთანაებს არა ჰმალავდა თვით ილიკოსთანაც და საზიზღარის სიტყვებით დასცინოდა იმის პირველს ღამეს და სასძლოს ცრუ ქალწულებასა. ილიკოც რომელმაც უფრო კარგათ იცოდა სიმართლე ამ საქმისა, არა თაკილობდა და თითქო საამურათაც ჰქონდა ამგვარი ლაზღანდარობა თავისავე ცოლზედ.

ამგვარათ ამ ხმებმა მიაღწია კნეინა რიფსიმემდინაც, და ის აღელდა.

ვინ! ერთი აზნაურის ტყლაპი შეატყუეს ამის ერთათ ერთს შვილს, და ისიც ამისთანა სახელ გატეხილი!

— ვისი ტოლები არიან!—გაიძახოდა კნეინა რიფსიმე განრისხებული,—გლახა აზნაურებისგან მე ეს უნდა მამივიდეს?! მე, ვორონცოვის ბალებში გაზდილსა და განებივრებულსა!? მე, დიდი კნიაზის კუდირიკაძის კნეინას!?.. როგორ! იმათ ჩემ სახლშიაც უნდა გაიარონ!?.. წაიყვანონ თავისი უნამუსო ქალი!.. გამაცალონ!.. დღესვე გავაგდებ!..

მაგრამ გაგდება კატოსი იმან ვერ გაჰბედა, თუმცა გაცხარებული შევარდა იმის ოთახში. ის უპირებდა ერთი ამბვის დაღწევას, მაგრამ ერთი კატოს დაწყნარებულის და შეწუხე-

ბულის სახის დანახვა და კნეინა რიფსიმეს ენის ჩავარდნა ერთი იყო.

— შენმა სამშობლომ ჩემ სახლში არ გაიარონ! — ერთი ეს-ღა სთქვა კნეინამ და გავიდა.

კატო აღარც-კი გამოეკითხა ამის მიზეზსა. ის დიდი ხანია გამოასალმა სამშობლოსაც და სხვა ყველას, რაც იმის გულისთვის იყო ძვირფასი და რაც მოაგონებდა იმას თავის ბედნიერებას.

კნეინამ მისწერა საშინელი ლანძღვის წიგნი ეფემიას, რომელმაც თავის მხრივ არ დაზოგა კნეინა, და ამის უკან მოეკვეთათ ეფემიას და იოთამს თავის ქალის ნახვა და კატოს თავის მშობლებისა.

იოთამმა ვერ აიტანა ეს დღეები და გადაჰყვა თან. ეფემია, ის მშვიდი და აუჩქარებელი ეფემია იქცა ღვარძლის გუდათ. როგორც ეძახდნენ ბოლოს იმასა. იმას აღარ მოსწონდა აღარც არავის გაკეთებული საქმე, აღარც არავის მოქმედება; იმას აღარ იამებოდა აღარავის არც ნახვა, არც ამბავი. ყოველი იმისი სიტყვა, ვისაც-კი ამასთან საქმე ჰქონდა, იყო მწარე და კიცხვითი; ყოველი იმის მოქმედება მიემსგავსებოდა უფრო ჯიბრს, ვიდრემ საქმესა.

ამ ხანებში კატოს მიეცა ვაჟი, ნუგეშათ გულისა კატოს გაუჩნდა ახლა ეს თავისი ღვიძლით ნაშობი შვილი, ყოველი თავის იმედი დაამყარა ამაზედ და შესწირა ამას სიცოცხლე. ცოცხალი და მალხაზი ბავშვი, თითქო ჰგრძნობსო თავის დედის გულის პასუხსა, შეჰხაროდა და შეჰფიფინებდა დედას თვალებში. კატოს დედობრივი გული უღელავდა სიამოვნებით და ნუგეშით ამ სანახაობაზედ.

კატომ ამ ახალს ცხოვრებაში, ცოტა არ იყო ისევ მოიბრუნა გული და დაიწყო მოხედება. იმას მოუვიდა ცოტ-ცოტათი თავისი ფერი. ბავშვი რამდენიც იზრდებოდა და მო-

დიოდა გონს, იმდენი უფრო ცოცხლდებოდა, მალხაზდებოდა და ემკვლელებოდა დედას.

ამ ხანებში დაბრუნდა ქალაქიდამ ილიკოცა; აჰკრიფა ცოტა ფულები და გაჰქრა ისევ, მინამ გამოელეოდა ფულები.

ამაში თანდა თან გამოყვეს მოვალეებმა თავი და დაეწყო ილიკოს მამულებსა და სარჩოს ყიდვა. დადგა საშინელი გაჭირვების ცხოვრება. კნეინა რიფსიმეს ამაყმა გულმა ველარ აიტანა ეს ამბები და უცებ მოკვდა ელდისაგან.

ილიკო ქეიფობდა. ~~დარჩა მარტო კატო.~~

დარჩა მარტო და გამოჩნდა ქმრისგან შეძღვნილი საძაგელი სენი. კატო დიდს ხანს არ უტყდებოდა თავსა და ვერც მოეფიქრა, რო ეს იქნებოდა იმგვარი სნეულება. სნეულებამ დაუარა ტანში.

ბავშმა დაიწყო უცებ ავადმყოფობა, დაჰყარა ტანზედ მუწუკებმა და რამდენსამე თვეში გადიტანა თან.

მხოლოდ მაშინ მიუხვდნენ, რომ ეს სნეულება იყო ცუდი და თავისი ერთათ-ერთი ნუგეში სიცოცხლეში, ერთათ-ერთი სულიერი, რომელმაც ამას დაუბრუნა სიცოცხლე, მოსწამლა და მოჰკლა კატომ თავისივე საკუთარის ძუძუთი.

კატოს დაუწყეს წამლობა, მაგრამ გვიან-ღა იყო. იმას ყელიდამ აუვიდა სნეულება ცხვირში და კატო, თავის სიცოცხლეს ბავშვთან, გამოესალმა თავის სილამაზესაც. სნეულებამ გამოსჭამა ცხვირის ნესტოები და ძვალი. მისდა საუბედუროთ ის მოარჩინეს ამ დამახინჯების უკან.

კატო დამახინჯებული წაიყვანა დედამ. ილიკომ დაყიდა უკანასკნელი ქონება და დაფქული სნეულებისგან, ეგდო ავლაბარში მაიორშასთან საწამლებლათა, რომელსაც ეს მადლიანი დედაკაცი უფრო სწამლობდა სამადლოთ, ვიდრემ ფულების სიხარბით, რადგან ილიკოს დაყიდული მამულის ფულები კიდეც შეეჭამა, მინამ მოვიდოდა ამასთან საწამლებლათ.

X.

რა იყო ამ ხანებში ვასილის თავს?

ვასილი, როდესაც დაბრუნდა სასწავლებელში, დაიწყო საშინელი ბეჯითობა და სწავლა. ის მოუთმენელად იმ დღეთა როდესაც შეეძლებოდა აქ მოყვანა თავის კატოსი.

მოვიდა დრო და უნდოდა კატოს, რომ ის მზათა ყოფილიყო. აქ უცებ მოუვიდა კატოს წიგნი, რომელშიაცა სწერდა, რომ თუ დროით არ მამეშველე, ძალათი მათხოვემენო. ის მაშინვე გაემზადა წამოსასვლელათ. ვიდრემ აიღებდა ბილეთს, პოდოროჟნას, ვიდრემ უცებ მიუვიდა ამბავი მამისა, რომ კატო გათხოვდაო.

საშინელი ზარი იყო ვასილასთვის ეს ამბავი. მთელ ერთი კვირე ის ვერ მოვიდა გონსა. ეს იყო იმისი პირველი სიყვარული, ამაზედ ამყარებდა თავის ცხარე იმედებს და მომავალს მოქმედებას და უცებ ასე უცნაურათ ჩაუწყვიტეს სალაავები, მოსწყვიტეს გული საუკუნოთ თავის პირველ სიყვარულთან და ჩაუკვეთეს თავისი პირველი ყრმა იმედები.

მას აქეთ აჰყარა ვასილმა გული სწავლასა და უწყო დევნა გულის გასართობ წიგნებსა. ის შეეჩვია სხვა და სხვა სამასლაათო მოსწავლე ახალგაზდობათა ყაზოვგადოებას, რომელნიც სწავლის მაგივრათ, ჰყვიროდნენ მაღალს საგნებზედ მაღალის ხმითა და ყოვლად გაუგებრათა; საქმის მაგიერათ, ჰლეკსამდნენ ენას ჰოსიდა და ჰარსა დამტკიცებაზედ, რომლიდამაც, რაღა თქმა უნდა, სიმკვიდრე ამათს თავში არა რჩებოდა და პირველს შემთხვევაში ესენი იყვნენ ჰოდა და ჰარა, რომელიც იყო დამოკიდებული ზიმაზედ, რომ რა კაცებმა დასწრეს ამათ ან ჰო და ან ჰარ, რომ ოროვესი წინააღმდეგი ან დაემტკიცებინათ, ან ყოვლად ფოუსაზრებლათ კეერი დაეკრათ. ამ გამტაცემელმა სენმა, რომელსაც მოაჭეს სარგებლობა მხოლოდ იმათთვის, ვინც ამ შარლატნებთან კიდეც ჰსაქმობს და სწავ-

ლობს, გაიყოლა ვასილიც. ის შეჩვია ცარიელს სიტყვებზედ სჯასა და ბაას, ბოლოს გადექცა ეს იმგვარ ჩვეულებათა, რომ ამაში ჰხედავდა ყოველი საქმის ბოლოსა. სიტყვები გაჰხდნენ ამისი ღმერთი. აქედამ ძნელიც აღარ იყო სხვა საქმეების გაყოლაც. ის გაჰყვა ნაცნობობას. გაიცნო სახლობაები. ამისი მარჯვე ლაპარაკი, რომელიმე ცოდნა, რომელიც ამას შეტი ჰქონდა სხვებზედ, რადგან ერთი-ორი წელიწადი მაინც ჰბეჯითობდა სწავლასა და წიგნებს, ამისი ნიჭიერება მოსწონდათ ყველგანა. ეს ჰხედავდა ამასა და ამან კიდევ უფრო გაიტაცა ეს საზოგადოებაში. ეს დაუახლოვდა რამდენსამე გასათხოვარ ქალებსა, დაუწყო იმათ ქადაგება ახალს გზაზედ დასაყენებლათ და არცა რჩებოდა ამისი მეცადინეობა უნაყოფოთ. მარჯვე ლაპარაკთან და რაოდენსამე ცოდნასთან, ამას შემწეობდა ამ ქალებთან თავის სახის ეშხიკა. ქალებიც გასდევნენ ამის ქადაგებას, მაგრამ ამისი უბედური სნეულება ამათაც ედებოდათ. იმათი პირველი საქმე ჰხდებოდა ახალგაზდა მოდური ლაპარაკი, მოდური წიგნებისა და მწერლების კითხვა და ამას იქით არ მიდიოდა იმათი მეცადინეობა, სწავლა და საქმე: ნიადაგ მასლაათი, ნიადაგ ბაასი და მუსაიფი ამითი სრულდებოდა ყველაფერი.

ამ სახლში სიარულსა და დაახლოვებაში, ვასილს აღეძრა ხერ-მეორეთ სიყვარული ერთი გასათხოვარი ქალისა, რომელმაც პირველმა უჩვენა ამას თავისი გული და სიყვარული. ამისი სისხლი აღელდა კვალად ძლიერებითა. ქალი იყო ყმაწვილი, ლამაზი, ჰქონდა ცოტა შეძლებაც, იყო მარჯვე მოლაპარაკე. ამათ წინ აღარა უდგათ-რა. ქალი იყო მემკვიდრე თავის დახოცილის ვაჟარი დედ-მამისა. იმათ დაიწერეს ჯვარი:

ეს ამბავი არავინ იცოდა ჩვენში, რადგან ვაჯავრებული ვასილი აღარა სწერდა დედ-მამას წიგნსა.

ვასილმა ვერ გასძლო რუსეთში და გამოვიდა საქართველოში თავის ცოლითა. იმან ვერ გასძლო თავის მშობლების

ენახაობა და გზათ შემოუარა იმათა. ღამე იყო, რომ ვასილ მოვიდა.

კატო ჯავრისა, ტანჯვისა, სირცხვილისა და მწუხარებისაგან აღარ იცნობდა. ასე გასინჯეთ, რომ ტანშიაც-კი იკლო და დაგლია. იმისი მშვენიერი ცოცხალი სახის მაგივრათ, ის იყო ახლა მახინჯი და საძაგელის სანახაობისა.

ის იჯდა თივისთვის მარტოკა, იგონებდა თავის პაწაწინა ბავშვსა, რომელიც თავის უბედურებით მოსწამლა. ის იგონებდა თავის წარსულსა და ვინ იცის ამ ბედნიერ დროთაცა, როდესაც ვასილ უჯდა იმას ამ ოთახში, ასწავლიდა და აღუთქვამდა მამავალთ ბედნიერებათა. ამ დროს გაეღო კარი და შემოვიდა ვასილ თავის ცოლითა, რომელსაც შემოუძღვა ეფემია.

ამ უცნაურს დანახვაზედ კატომ ერთი შეჰყვირა, და დარჩა სახტათა.

ვასილმა ვერ იცნო.

— თითქო მითხრეს—კატო აქ არისო?—ჰკითხა ვასილმა ეფემიას.

— ეგ არის ჩემი უბედური კატო!—უპასუხა იმანა, და მიუშვირა ხელი კატოზედ.

კატომ უცებ იტაცა საფეთქელზედ ხელები და გავარდა მეორე ოთახში.

ვასილმა ჩაიყო მუჭებში თავი და ერეოდა გული სატირლათა, მემრე ის უცებ წამოხტა და მიუბრუნდა ცოლს.

Пойдемъ душинка!—და გაიტაცა ცოლი, რომ ცრემლები არ შესჩნეოდა და გულის დუღილი ქვითინათ არ გადაჰქცეოდა. ის ოთახი, ყოველივე ის არემარე აგონებდა იმ ბედნიერთ დროთა, როდესაც პირველ იცნა ამან სიყვარული, აგონებდა ყველა თავის თავის მშვენიერს კატოსა, და მხოლოდ კატო აღარ აგონებდა თავის თავსა.

მეორე დღეს გავარდა ხმა—კატო შესცდაო.

რამდენსამე ხანს უკან კატო ჩამოიყვანა თავისმა საკუთარმა ბიძამ ზაალმა ქალაქის საგიჟეში.

რა ჰქნა ვასილმა იმ თავის ცხარე აზრებისა, რომელსაც ისე მიელტოდა და რომლისთვისაც ისე აღუძრა კატოს გული?

ვასილ დატრიალდა ქალაქში. იმის სახლის კარი ღია იყო თავის ახალგაზდა ამხანაგებისთვის. გარდა ამისა ვასილის სახლში იყო ნიადაგ ცხარე ბაასი და მუსაიფი სხვა და სხვა დაწინაურებულ აზრების მოძრაობაზედ, რომელიც თავდებოდა კარგის ვახშმით ან ქალალდითა.

Это все слова!—იძახოდნენ თვითონვე ეს ახალგაზდობანი,—вамъ надо дѣло! Дѣло давайте, дѣло!

და თვითონ ეს დელოს მთხოვნელები, როდესაც საქმე მიდგებოდა დელოზედ, რჩებოდნენ ისევ ლაპარაკს, რადგან ლაპარაკი და ბაასი უფრო ადვილიც არის და სასიამოვნოცა. დელოს-კი უნდოდა გასჯა, გონებისა და სხეულის შეწუხება, ფიქრი, მეცადინეობა, ბეჯითობა და სხვა სამძიმო რამეები. ამისგამო ეს дѣло-ს მძახებლები თითონვე ცეცხლივით ერიდებოდნენ საქმესა და, რა-კი თითონ არ აკეთებდნენ არაფერს, დასცინოდნენ სხვის საქმის დაწყობასაც და ჰკითხავდნენ იმ ახალგაგდობას, რომლებიც შეძლებისდა გვარათ შესდგომოდნენ საქმესა. ჰკიცხავდნენ სხვებსა, და თან თითონვე გაიძახოდნენ. „Дѣло даваите! Дѣло нужно!“

ცოლი ამისი ეგრეთვე ლაპარაკობდა ცხარეთა და კარგებისას, მაგრამ საქმით იმას ყველას დიდკაცების ცნობა და მიყოლ-მოლა და მდიდრული ცხოვრება ერჩივნა. გამოსული ვაჭრის სახლიდამ ის დიდ ბედნიერებათა ჰრაცხავდა იმათთან დაახლოვებას და კავშირსა, რომლის გამოც უმართავდა ხშირათ წვეულებასა და შექცევაებსა. მას უნდოდა დიდი ხარჯი. ეს ამ სიამოვნების და ბედნიერების მოსასპოებლათ არ ერიდებოდა ხარჯსა. ამისგამო ორი წლის უკან იმათ შემოაკლდათ საფანელი და დაუწყეს ვალებს კრეფა. ვალებითაც შორს ვერ

წავიდნენ, იმას უნდოდა გადახდა. ამის გამო სახლში დატრიალების მგზავრათ ბანკებისა, სასწავლებლებისა, ამხანაგობაებისა და სხვების დასაწყობლათ და გასამართავათ, რომელიც ისე ადუღებდა და აღელვებდა ვასილის გულსა და ტვინს კატოსთან გაცნობის დროს, იმან დაუწყო ძებნა საშსახურს და შეყო თავი ერთს რომელსამე სასამართლოში, სადაც მიიღო რიგიანი ადგილი, და თან-და-თან ჰპოვა, რომ ჩინოვნიკობა არ არის ისე სათაკილო, როგორც წინათა ჰქონდა ჩაგონებული და, პირიქით, შეეჩვია იმ აზრსაცა, რომ ჩინოვნიკობის გარე სხვაგან საქმე არ გარიგდებაო.

მასლაათის მოყვარე ახალგაზდობა თან-და-თან გაჰშორდა ამას, რადგან დაატყეს, რომ ის ისე გულით აღარ ეკიდებოდა ამ მასლაათებს, რადგან სხვა საქმეც გაუჩნდა ახლა, და თან-და-თან დაუწყეს დაცინვა და კიცხვა, რომ გაჩინოვნიკდა და წინათ-კი რაებს გაიძახოდაო, მაგრამ თითონაც სუნით ეძებდნენ სადმე თბილს ადგილას შეეყოთ თავიო.

მასუკან ვასილ მიეცა თავის საქმეებს და ცოლ-შვილს, იმათ მისდევდნენ ახლა მარტო დიდკაცობანი, რომელიც ასე ძლიერ უყვარდა ამის ცოლს.

ვასილ, ეს ქართველი ვასილ, რომელიც თავის შეწირვას უპირებდა თავის სამშობლოს, ახლა სრულიად ქართველებსაც ძვირათა ჰხვდებოდა; და ამ თაედადებულ ქართველს შვილებიც ისე ეზრდებოდნენ, რომ ქართველი ინჩიც აღარ იცოდნენ და საქართველოს ხალხი იყო იმათთვის ასეთივე უცხო, როგორც სპარსელები და იაპონელები. ცოლს ამისას არ მოსწონდა ქართველები.

ლაპარაკ-კი რომ შეგხვედროდა, ისევ ის-ცხარე მოლა-

ბაკე ვასილ, ისევ ის მამულისა და ქვეყნის მოყვარე და ცხა-
; საქმის მძებნელი ვასილი იყო, ოღონდ ეს საქმე იმას ვერ
ოვნა, რადგან წინათ, რასაცა ჰფიქრობდა იყო მხოლოდ
ბაუზაა, და ახლა ჯერ პრაკტიკას გზა არ გაეკვლია. პრაკ-
ა თავის თავათ არა ჩნდებოდა არც აქ, როგორც არა ჩნდე-
ხვაგან, სადაც თავათ კაცი არ ეძებს პრაკტიკას.

1873 წ. ნოემბერის 7-ს.